Ebből a könyvből,
a szerző aláírásával
150
számozott példány készült.

R. VOZÁRY ALADÁR

ÍGY TÖRTÉNT!

1944. MÁRCIUS 19. – 1945. JANUÁR 18.

HALÁSZ KÖNYVKIADÓVÁLLALAT,
BUDAPEST

A címlapot FEHÉR TIBOR tervezte

JATE Egyetemi Könyvtár

J000154357

Copyright 1945. by
Halász könyvkiadóvállalat,
Budapest, VI., Aradi-u. 8

B
31765

A kiadásért felelős: HALÁSZ JÓZSEF

Készült: Sallai-nyomda Kft., Budapest, VI., Dessewffy-utca 36
Felelős vezető: Kecskés István

Motto: "Audacter calúmniáre, aliquid haeret."

Munkács, 1944. március 19. vasárnap.

Borongós, hűvös reggel. Budapestre kell utaznom, hogy résztvegyek a másnapi Kossuth-ünnepen. Kállay miniszterelnök beszéde, a beavatottak szerint, szenzációs lesz. A sportcsarnoki és indemnitási beszédeinél is nagyobb nyiltsággal akar rámutatni arra, hogy a magyarságnak, Magyarországnak nem kellett volna résztvennie a háborúban és hogy abból valahogyan ki kell lépnie. Ez nyilt hadüzenet lesz a németek ellen. De azt mondják, minden elő van készítve. Kállay vállalja azt, ami ezzel a lépéssel jár, mert az országot meg akarja menteni.

Fél tíz tájban egy főhadnagy, jó ismerősöm keres fel és elmondja: a Légo-központban azt beszélik a németek, hogy ma reggel Burgenlandból a német csapatok megindultak Magyarország megszállására. Ha ez igaz, elárulták Kállayt, elárulták Magyarországot és a magyar népet. Nem hiszem a hírt. Kállay eddig ügyesen hintette a port a németek szemébe. Lehet azonban, hogy a minden áron uralomra vágyó „magyar politikusok" készek feláldozni Magyarországot is, csakhogy hatalomra kerüljenek.

Délben vonatra ülök. Fájdalmas érzéssel búcsúzom feleségemtől, anyósomtól. Talán hazajöhetek még, mielőtt a helyzet egészen elmérgesedne.

A rádió semmit se mond, más mérvadó hír sem érkezik. Mégis nyugtalan mindenki. Az is, aki még nem hallott semmit.

Az egész úton ilyen a hangulat. Senki se tud semmit,

de mindenkit a bizonytalanság érzése tölt el. Estefelé, Miskolc után, Hatvan tájékán a Pestről jövők már beszélik: Pestre rengeteg német jött. Pestet megszállották a németek.

Pest felé egyre nyugtalanabbul érezzük magunkat. Végre megérkezünk. A Keleti pályaudvaron igazoltatás. És egy új rendelkezés:

— Keresztények külön! Zsidók külön!

Ebből már tudhatjuk, hogy valami történt. A zsidókat a pályaudvaron tartják.

A miniszterelnökség nemzetiségi osztályának gépkocsija vár. A vezető elveszi csomagomat és a fülembe súgja:

— Itt se kérdezni, se beszélni ne tessék!

Megindulunk. Magunk vagyunk. A vezető most már beszélhet:

— Megszállták Pestet a németek, a várban rengeteg német harckocsi, senkivel se tessék beszélni telefonon, Pataky államtitkár még az éjjel felkeresi, nagyon tessék vigyázni!

Megszokott szállómba, a Pannoniába megyek. A félelem és nyugtalanság mindenki arcára kiül. Az étteremben szokatlanul kevesen vannak és azok is a német megszállásról beszélnek: a németek megelőzték Kállayt a cselekvésben! A németelleneseket már szedik össze, a Gestapo az Astoriát lefoglalta és a Royal-szállót is ürítik.

A rádió nem mond semmit. Az újságok is hallgatnak.

Várom Pataky államtitkárt. Az utca koromsötét. Alig egy-két ember. Annál több a német gépkocsi, páncélos járőr.

Az Astoria elé állandóan érkeznek a gépkocsik, melyekből géppisztolyos németek tessékelik ki foglyaikat s terelik gyorsan a szálló földalatti helyiségeibe.

Jön Pataky államtitkár. Elmondja: Hitler már március 15-én magához hivatta a kormányzót, de eddig nem ment. Tegnap már nem térhetett ki. Amíg kint járt, megindultak Magyarországba a német csapatok. A kormányzó délfelé érkezett haza. A Vár tele volt németekkel. Ő kiparancsolta

azokat, felvonultatta a ludovikásokat. Magyarországot megszállták a németek, a honvédség több helyen ellenállt. Sok embert lefogtak, még többet keresnek. Ezután még jobban kell vigyázni minden szóra.

Mi lesz Magyarországgal?!

Így kezdődött a vég. Az utolsó felvonás függönye gördült fel.

*

Budapest, 1944 március 20. Korán reggel bemegyek a MÉP akadémia-utcai párthelyiségébe. Valószínűleg utoljára leszek itt. Bencs Zoltán vezetése alatt eddig is csak azért maradtunk bent néhányan a pártban, hogy Teleki Pál politikáját támogassuk, a német és szélső jobboldali irányzatot fékezzük, gátoljuk. Ha előbb válunk ki, az adott parlamenti viszonyok mellett ezt nem tehettük volna meg. Most felülkerekedik úgyis a szélső jobboldal, amely Kállayt megbuktatta, tovább tehát nincs keresnivalónk a pártban.

Ma lenne a Kossuth-ünnepély. Ha nem így történt volna a tegnapi nap, akkor tömve lenne a párthelyiség, hogy Kállaynak stréberkedjenek mindazok, akik ma már bizonyosan „pereat"-ot kiáltanak rá. A Kossuth-szobor parlamenti megkoszorúzását is el akarják felejteni. Pedig ennek meg kell történni. Ez legyen az első tüntető megmozdulás a németek ellen! Legfeljebb nyolcan merünk elmenni a koszorúzásra.

Később néhányan félve-aggódva mégiscsak eljönnek a pártba. Antal István is, ez a gyáva, leggyávább, minden kormány kiszolgálására kész politikus. Kállaynak köszönheti a miniszterségét, amelyet a kormányzó éveken át megtagadott tőle, pedig Antal úrnak minden vágya ez volt. Néhány hónappal előbb Nyiregyházán még úgy hódolt Kállaynak, hogy kellemetlen volt hallgatni szolgalelkű stéberkedését. Most egy szót se mer szólani. Fél s szemmelláthatólag remeg. Mindenki fülehallatára szólítom meg:

— Ne félj, „kegyelmes úr", hiszen nem lehet olyan kormány, amelyben te ne lennél hajlandó miniszterséget vállalni!

Nagy derültség. Antal úr nem mer válaszolni.

Újabb nézeteltérésem is akad. Csicsery-Rónay István szkv. vezérkari ezredes, a szélső jobboldal egyik legtehetségtelenebb tagja, akinek egyetlen okos szavát se lehetett hallani eddig, most hangoskodik. Szidja Kállayt, főként Keresztes-Fischert azért, hogy Magyarország nem vesz elég totálisan részt a háborúban, nem börtönözték be a németellenes-eket. Szólnom kell:

— Te István, nem emlékszem arra, hogy *ezelőtt* akárcsak egyszer is, akár a pártértekezleten, vagy egy pártbeli csendes beszélgetésen szóvá merted volna tenni, amit *most* annyira kifogásolsz; hogy kritizálni merted volna Kállayt, Keresztes-Fischert. Nézd, aki *eddig* hallgatott, hallgasson *ezután* is, különösen hallgasson ma az olyan, akinek zsidó származású a felesége, én hallgatok, hallgass te is!

Talált. Elsápadt. A vitéz úr nagyon titkolta eddig, hogy a családjában „stich" van. Fel is jelent a pártelnöknél, de Lukács Béla szinte gratulál ezért.

Azt hiszem, ez volt az utolsó szereplésem a pártban, mert ha az új német irányzatnak akar kiszolgálója lenni, abban én nem követem.

*

A rádió még mindig hallgat, az újságok sem írnak semmit.

Több minisztert letartóztattak. Kállay állítólag elmenekült. Keresztes-Fischer, Laky miniszterek, Makkai, Somogyváry MÉP-képviselők, a szociáldemokraták, Rassay, Apponyi, a demokrata vezetők, Baranyai, a Nemzeti Bank volt elnöke már foglyok. Kívülük még nagyon sokan. Bajcsy-Zsilinszky, a hírek szerint halott, vagy súlyos sebesült. Rálőtt az őt elfogni készülő géppisztolyos gestaposokra. Sok ember felett

a letartóztatás veszélye. De már feltűnnek az új konjunktúra lovagjai is. Már készülnek a hatalom átvételére, mert csak ez a fontos, nem a háború, nem is a haza, legkevésbbé a magyar nép!

*

A zsidók remegve remegnek. Ausztria, Csehország, Lengyelország, Galicia után tudják, mi vár rájuk. Délután felkeres egy zsidó mérnök barátom. Ő már sok mindenen esett át. Jön egy nagy drogéria tulajdonosa is.

— Mi lesz? Hogyan lesz? Mi lesz a lakással? — kérdi.

A mérnök azt válaszolja, hogy nem bánja a házát, vagyonát, nem bánja, hogy mi lesz, ő csak azt szeretné, hogy a háború után legalább egy kalapot vehessen.

— Miért éppen kalapot? — kérdi a másik.

— Azért — feleli a mérnök, — mert ha kalapra lesz szükségem, akkor biztosan megmaradt a fejem.

Jól látja a jövőt!

*

Telefonálok a feleségemnek. Munkácson még kevesebbet tudnak. De érzem feleségem szavából, hogy féltenek.

— Megyek haza — mondom, — amint lehet.

Akkor még nem tudtam, hogy a németek lezárták a Tisza-vonalat, hogy egyelőre bizony nem utazhatom haza.

*

Egyre újabb letartóztatásokról érkezik hír. Az Astoriába állandóan szállítják a foglyokat. A vonatokat és az utakat ellenőrzik. Zsidó se vonaton, se gépkocsin nem hagyhatja el Budapestet.

Milyen lesz és mikor lesz meg az új kormány? — senki se tudja. Hitler valami Weesenmayer nevű emberét nevezte ki Magyarország teljhatalmú biztosává. Jagowot, az eddigi német követet elcsapják. Hitlerék szerint megfertőzte a budapesti légkör.

Az Astoria minden sarkán kézigránátos, géppisztolyos SS-legények. Az előtte húzódó járdán nem szabad közlekedni. A Svábhegyen rendezi be főhadiszállását, vagyis fogdáit, kínzókamráit a Gestapo. Villanegyedeket ürítenek ki. A lakóknak percek alatt kell elhagyni otthonukat. A zsidókat mindjárt fogva tartják.

*

Március 21. Kedd. Híre jár, hogy Weesenmayer jegyzéket adott át a kormányzónak azok nevével, akikből az új kormányt ki kell neveznie. A kormányzó vonakodik a német parancsot teljesíteni. Nem fogad senkit. Akivel szeretne beszélni, nem mehet hozzá. Vagy elfogták, vagy menekül. Kállay állítólag a török követségen tartózkodik. Bethlen István a Várban bújt meg. Semmi pozitív hír .

Sztójay neve kerül miniszterelnökként előtérbe. A németek őt akarják. Biztosan tudják, hogy miért. Berlini követ volt és tábornok. Nem magyar, nem politikus, beteg ember és német szolga. Imrédyék és Bakyék kerülnek előtérbe. Mi lesz ebből?

A zsidók megkezdik személyi és vagyoni rejtőzködésüket. Ki tudja, mennyi idejük van még erre.

Egyre több a letartóztatás. Tildy, Peyer megszöktek Kéthly Annával együtt. A rádió s az újságok még mindig hallgatnak, mintha március 19. óta semmi se történt volna.

A pártban két irányzat uralkodik: az egyik, a németbarát, azt akarja, hogy feltétlenül kormányt kell alakítani, hogy a németek protektorátust ne csináljanak az országból, mint ahogyan 1939. márciusában Prágában tették. A másik csoport, mi, azt mondjuk: teljes passzív resistenciába kell vonulni, semmiben se szabad a németeket támogatni, sőt, ha megszállták az országot, legyen uralmuk nyilt erőszak.

Meg akarjuk üzenni a kormányzónak is, hogy ne járuljon hozzá semmihez. Üzenetünk nemigen jut el hozzá. Sokan félnek, mégis közel negyvenen vagyunk Bencs Zoltán vezetése alatt, akik megértjük egymást s elhatározzuk, hogy szembeszállunk a németekkel és megvásárolt, vagy elszédült csatlósaikkal.

A letartóztatások, üldözések tovább folynak. A zsidókat már ütik-verik az utcán is. Rabolják lakásukat. Száz és száz embert kergetnek ki otthonából.

Munkácsra nem utazhatom. A németek se polgári, se katonai magyart nem engednek túl a záróvonalon. A Pestről menekülő zsidókat letartóztatják, internálják. A németek „összeszedik" a garázsokból a gépkocsikat. Többé nem látja azokat a tulajdonosuk.

Már híre jár a sárga csillagnak, a gettónak, a zsidó vagyonok elkobzásának.

Feleségemnek megint telefonálok. Azt mondja, semmi baj nincs, de érzem, hogy otthon máris történhetett valami.

*

Március 22. Az utcán egyre több letartóztatottat kísérnek. Hová viszik őket, hogyan bánnak velük, senki se tudja. Egyre több a rossz, a rémítő hír is. A Gestapo „berendezkedett" a Svábhegyen. A feljelentések, denunciálások özöne zúdul hozzájuk. Teljes mértékben megindult a „magyar a magyar ellen" akció.

*

Délután híre jár, hogy a kormányzónak engednie kellett: Sztójayt kinevezte miniszterelnöknek. Imrédyék és részben Bakyék is helyet kaptak a kormányban. Ez kapituláció a németek előtt. Az új kormány a németek teljes kiszolgálója lesz. Antal, Szász, Reményi-Schneller „meggyőződése" Darányi, Imrédy, Teleki, Bárdossy, Kállay után Sztójay miniszterelnökével is „egyezik". A pártból valószínűleg kitesékelik a Bencs-csoportot. De maradni amúgy sem akarunk.

Haza szeretnék utazni, de Sátoraljaújhelyen túl senkit sem engednek a németek. Az a hír érkezik hazulról, hogy

nálunk már „sárga foltot" kell a zsidóknak hordani, hogy sárga zsidócsillaggal megjelölték a zsidó üzleteket.

Este bemondja a rádió, hogy a Kállay-kormány „lemondott". A kormányzó „elfogadta" a „lemondást" s „kinevezte" az új kormányt...

*

Március 23., 24., 25., 26. Telnek a napok. Folynak a letartóztatások. Fokozódik a német nyomás. A nemnémetbarátok már csak lopva találkoznak. Mindenki gyanús, aki nem üvölt az üvöltözőkkel, aki más véleményen mer lenni. A pártban megjelenik Sztójay. De jötte előtt a titkárok a kapuban állanak és „további intézkedésig" eltanácsolják a nemnémetbarátokat, így az alelnököt: Bencs Zoltánt is és körülbelül még harminc képviselőt. Egyre-másra érkeznek a kilépőlevelek a párt ideiglenes új vezetőségéhez. Az én levelem is elkészült.

*

A Gestapóhoz egy hét alatt — hírlik — több mint százezer feljelentés érkezett. Nagyszerű alkalom nyílik a személyes bosszú kielégítésére, a más vagyonának megszerzésére és könnyen ülhet bárki a más poziciójába. Nem kell a tudás, dolgozni se kell, a másét kell elvenni. Ezért a százezres denunciálás!

Felállították a zsidótanácsot. A németek ennek a szervnek a segítségével érintkeznek a zsidósággal. Első és legfontosabb dolguk a zsidókérdésben az, hogy a Tanács minél több ágy- s ruhaneműt, porcellán és üveg étkészletet, bőröndöt szedjen össze. Vadonatúj legyen minden és természetesen, ingyen.

Az új kormány berendezkedik. Legfeltűnőbb a belügyminisztérium két államtitkára: Baky László és Endre László. Jöttük jelentőségével mindenki tisztában van, keresztény és zsidó egyaránt.

Endre László a volt gödöllői hírhedt főszolgabíró, Pest vármegye még hírhedtebb alispánja. Abnormális. Sőt, valóban beteg ember. Mondják, a vére sem egészséges. Tudjuk: még kevésbbé a gondolkozása. Az alkoholt csak nagymértékben szereti. Fia lopott a Ludoviceumban, ki kellett zárni onnan. Endre László kezében Jaross csak báb lesz. De őt fogja terhelni majd a felelősség mindenért. Hogyan vállalhatja a belügyminiszterséget, amikor semmit sem érthet hozzá — mezőgazdász végzettséggel?

Máris készülnek a nürnberginél is szigorúbb zsidótörvények. Pedig Magyarországon más a zsidókérdés, mint Németországban. Szegény Teleki Pál ezt sokszor megmagyarázta Ribbentropnak is.

*

Munkács, április 1. Tegnap végre hazaindulhattam. Amint a vasútállomásról lakásom felé tartok, látom: a zsidók balmellén egy kb. 10 cm átmérőjű sárga folt, üzletükön pedig nagy sárga csillag éktelenkedik! Éppen Munkácson, a cseh megszállás alatti legmagyarabb városban, megelőzték ebben az egész országot!

A sváb Fehér Géza tábornok már március 23-án kiadta a rendeletet a sárga folt viselésére és a zsidó üzleteknek ilyen módon való megkülönböztető megjelölésére! A zsidóktól azonnali hatállyal elvétette a rádiót és a telefont. Kimondotta, hogy zsidónak tekintendő az is, akinek házastársa zsidó származású. (Így egyelőre én is zsidónak minősültem. Csak a rendőrkapitány normális és magyar, emberi gondolkodásának köszönhetem, hogy nem kellett felvarrnom a sárga foltot, hogy telefonomat és rádiómat nem vették el.)

Fehér-Weis úrnak semmi joga, semmi megbizatása nem volt e rendelkezések kiadására.

Gyorsan híre terjedt annak, hogy hazajöttem. Sokan nem köszönnek, kikerülnek az utcán, hiszen már nem vagyok az, aki voltam. Akik március 18-án még hajlongtak

előttem, akik március 15-i munkácsi beszédem alkalmával oly lelkesen tapsoltak: nem akarnak észrevenni. Családom helyzete rosszabb, mint a zsidóké. Se zsidók és most már — szerintük — magyarok se vagyunk. Feleségemet ki sem engedem az utcára, ne lássa és ne érezze közvetlenül azt, ami ott ma történik.

Eddigi „keresztény" és „magyar" barátaim közül többen csak lopva mernek felkeresni és a titkárom is megmutatja igazi ábrázatát. Zsidó magyar barátaim, jó embereim százszámra jönnek hozzám. Aggódó kérdéseikkel ostromolnak. Szeretném megnyugtatni, biztatni őket, de nem tudom, nem lehet. Én is, ők is tudják, hogy mit jelent a német megszállás. Sokan azon csodálkoznak, hogy még nem tartóztattak le. Hiszen „zsidóbérenc", „zsidófeleségű" vagyok és nem németbarát.

Péchy Szabolcs főispánunk azonban felkeres. Benyújtotta lemondását, ennek a kormánynak nem akar szolgálni. Helyének elfoglalására már készül az alispán, ez a szűk látókörű, de annál nagyobb „antiszemita". Az ilyenek napja jött fel! De vajjon meddig fog sütni rájuk?! Erre nem gondolnak. Nem veszik észre, hogy az idő már túlhaladt rajtuk?

A Gestapo már Munkácson is berendezkedett. A legnagyobb s legújabb magánházat, a legmagyarabb zsidó házát, Péter Zoltánét foglalták le. Egy órán belül kellett a lakóknak kiköltözni onnan. Csak a legszükségesebb ágy- és ruhaneműt vihették magukkal, minimális élelmiszerrel oda, ahol befogadták őket.

Megalakult a Zsidó Tanács. Két kivételezett jó magyar ember a vezetője. Mi a feladatuk? Elég. Félóránként kapják a németektől a parancsot: a legrövidebb időn belül hozzanak fel 10 új bőröndöt, negyedóra alatt kerítsenek egy 48 személyes új porcellán evő- és üveg ivókészletet, ugyanannyi evőeszközt, lehetőleg ezüstöt, 48 személyes feketekávés készletet, lepedőt, párnát, inget, alsónadrágot és ki tudja még

mit, de új legyen minden. A Tanács és két vezetője egész nap egyebet se tesz, mint teljesíti a német parancsokat és beszerzi azt, amit követelnek tőle. A kívánságokban se hiány, se megállás nincs. A Tanács a költségek fedezésére megadóztatja a zsidókat. Vannak, akik nem akarnak fizetni, éppen a legjobb móduak. Van egyáltalában a zsidókban közösségi érzés?!

A Gestapo járja a várost. Nézik a téglagyárakat, amely a vidéki zsidótömegek szörnyű szálláshelye lesz. Szemrevételezik a megteremtendő gettó utcáit.

Az újságok hangja most már egészen gyalázatos. A meghagyott lapok csak a zsidókérdéssel foglalkoznak. Pedig az orosz már nagyon is közeledik a magyar határhoz. A németek egymásután szenvedik a vereségeket. De az ámokfutók és az egyénileg érdekeltek még mindig „győzelem"-ről beszélnek, írnak, kiabálnak. Hol van, vagy van-e ezeknek egyáltalában eszük?!

Beszélek azokkal, akikkel lehet: vigyázzanak, legyenek emberek! Ne örüljenek a zsidók bajának! Ne hagyják magukat a német terrortól befolyásolni, ne veszítsék el józan eszüket a német áfiumtól! Sokan belátják, hogy igazam van s távoltartják magukat a készülő gazságoktól, azok helyeslésétől.

Megjelenik a kormányrendelet: a zsidó üzletek bezárandók, a zsidó vagyon: „nemzeti vagyon", minden zsidónak hordania kell a sárga csillagot, annak is, aki születése óta keresztény, de apja vagy anyja zsidó volt, az is, akinek felesége, vagy férje kereszténynek született ugyan, de ő maga zsidó, az is, aki keresztény pap, szerzetes, vagy apáca. Szörnyű lelkiállapot: megbélyegezve, kiközösítve! Sárgacsillagossal szóbaállni, beszélni, azt a lakásba beereszteni: tilos. Azt megfigyelik, feljelentik, kipellengérezik, esetleg letartóztatják.

Sok-sok jóbarátom, volt osztály- és a kisebbségi sorsban

osztályos társam, akivel együtt éltünk, együtt nőttünk fel, most borzalmasan szenved. És mi is velük. A keresztlevél az emberek értékmérője és nem a becsületes élet, nem a munka.

És az egyházak tűrik ezt? Tűrik! Még sok mást is eltűrnek majd. A keresztlevél, születési bizonyítvány-keresztények megcsúfolják a kereszténységet!

Ez még csak a kezdet. Mi következik még? Akkor még nem is sejtettük.

*

Közben más is történik. Értelmes ember mindent megérthet belőle.

Az oroszok győzedelmes lembergi csatája után megkezdődik a német visszavonulás, amely idáig, a Kárpátokon belülre is kihat.

Most látjuk itt először a „verhetetlen" német hadsereget. Ez lenne az?

Ember ember hátán, szekér szekér után, gépkocsi gépkocsi mellett, teljes kaoszban rohan — visszafelé. A katonák kabát, esetleg cipő nélkül is. Pedig a Kárpátokban még hideg az időjárás.

A „csapatok" legtöbbjénél rendnek, fegyelemnek nyoma sincs. Mindent eladnak: géppisztolyt, gépkocsi gumitömlőt és kereket, babkávét, sajtot és sok olyan holmit, amit visszavonulás közben loptak. Mert loptak, raboltak, durváskodtak és kegyetlenkedtek Magyarországon is, a „szövetséges" országban.

Hivatlanul és engedélykérés nélkül beszállásolják magukat egyenként, vagy csoportosan a magánházakba. Mindjárt követelőznek: tiszta ágyneműt, lábvizet, mosást, teljes ellátást, térítés nélkül. Felnyitják és kiürítik a lakások éléskamráit, kilökik a ház urát, feleségét, gyermekeit saját ágyukból. A szép leányon, vagy asszonyon erőszakot is elkövetnek. Ami megtetszik nekik, viszik. A „szövetségesek!"

A borházak és borospincék feltörve, kirabolva. Sok borjú, disznó tűnt el a falvakban, a szénáról nem is szólva. Az aprómarhát a szobákban őrzik a gazdák.

Mindenki fél a „nagy szövetséges"-től. Így nevezték, amíg nem ismerték őket. Most már kiismerték, még pedig jól.

Olyan ez a visszavonuló hadsereg, hogy azt hisszük, egy-két hét múlva itt lesznek az oroszok. Azután látunk mást is. Megjönnek az SS-legények. De nem a frontról, hanem hátulról, Németországból. Összefogják a szököttet, körülveszik a szétzüllötteket, összeterelik a szétszórtakat. És „fegyelmezni" kezdik őket kegyetlenül. A hadsereg tisztjeire nem nagy respektussal néznek, pedig azok legalább harcoltak és harcolnak, ők csak „fegyelmeznek".

Az SS-legények azonban nemcsak fegyelmeznek, hanem esznek és isznak is. Még pedig mértéktelenül. És vásárolnak. Mindent „megvesznek", kivásárolják a várost. Már fogpépet se lehet kapni. Töménteten a pénzük. Vajjon honnan? És visznek, küldenek mindent Németországba.

A német és a magyar katonák között egyáltalában nincs meg az a bajtársi viszony, amelyről a németbarát magyar (?) lapok/és haditudósítók írtak. Hogyan is lehetne? A német lenézi, megveti a magyar honvédet. A velük együtt, vagy utánuk visszavonuló honvédektől elveszik a szekeret, fogatot, lovat, gépkocsit erőszakkal is. A magyar sebesülteket lerakják, lelökik a szállítókocsikról, hogy maguk üljenek helyükre. Majdnem minden magyar katona, a mindig csak hátul lévő aranygallérosokat kivéve, gyűlöli, utálja a németeket.

A honvédek és a „sógorok" között állandó az összeütközés. A Fő-utca kellős közepén lakunk. Vendéglő is van a közelünkben, amely térre nyílik. Éjjel nagy „harcra" figyelünk fel:

— Üsd a sógort! Ne sajnáld a Kamerádot! — zeng a magyar csatakiáltás a magyar-német éjjeli mérkőzéseken. A

derékszíj a legjobb magyar közelharci csodafegyver. Bizony sógorék legtöbbször megfutamodtak.

A házak utcai kapuját, a lakások ajtaját zárva tartjuk, különben könnyen „környezettanulmányt" végeznek a német katonák és rendszerint „emléktárgyakat" is visznek magukkal: aprójószágot, sőt más, értékesebb házi holmit is.

*

Munkács, április 2. Délben telefonál a rendőrkapitány, hogy az állomásparancsnokságon értekezletet tartottak és a város kiürítését tárgyalták. A kassai kerületi parancsnokság rendelte el. Már itt tartunk? Hiszen néhány nappal ezelőtt még csak Lembergig ért a visszavonulás. A Kárpátokat feladják? Össze kell írni: egy-egy hivatalnak a kiürítéshez hány vagonra van szüksége. Pillanatok múlva pánikhangulat uralkodik a városon.

Engem természetesen nem hívtak meg az értekezletre. De állandóan szól a telefonom, most megint keres és megtalál mindenki.

Ha a Nemzeti Bank, a bankok elviszik értékeiket, megbénul az élet. Ki fogja fizetni majd a hadiüzemi munkásokat? Miből fizetik a közalkalmazottakat és a tisztviselőket? Ha a közellátási hivatal elmegy, mi lesz a közélelmezéssel? Általában mi lesz itt? Ez a rendelkezés csak őrültség lehet! A csomagolást minden hivatal megkezdte már. A járásbíróság délelőtt beszüntette a munkát. Egy cukrosláda 600 P. Telefonálok Pestre a honvédelmi miniszternek, hogy tudomása van-e arról, ami itt történik. Ott semmiről se tudnak. Nem látják szükségét Munkács kiürítésének. Máramarosszigeten, amely közelebb van a veszedelemhez és Ungvárott se történt semmi — mondják telefonon kérdésemre.

Néhány perc múlva keres az állomásparancsnokság. — Miért telefonáltam a minisztériumba? — kérdezik. (Másnap már külön engedély kellett a városközi telefonbeszélgetéshez.) Az állomásparancsnok „nagyon szeretne" velem beszélni. Nem akarom kényelmetlen helyzetbe hozni azzal, hogy azt mondjam: keressen fel lakásomon; viszont én sem akarok hozzá menni.

— Találkozzunk a kávéházban — mondom neki. Így legalább a nyilvánosság előtt kell szégyenkeznie azért, hogy zsidófeleségűvel ül egyasztalhoz.

Roppantul kellemetlen a helyzetük. Pestről telefonáltak, hogy milyen őrültséget követtek el Munkácson! A városparancsnok azzal védekezik, hogy csak előzetes tervekről volt szó arra az esetre, ha elrendelik valaha a kiürítést.

— Biztosan félreértették — mondja nekem is.

Már csomagolt az egész város. Gyorsan terjed a híre, hogy csak „félreértés" volt a délelőtt megbeszélt kiürítés. Most azonban már senki se nyugszik meg egészen.

*

Másnap kora délutánra az állomásparancsnokság értekezletet hív össze a városházán. Engem is meghívnak. Vajjon mi történt, hogy engem is látni kívánnak. Fehér-Weis tábornok úr „búcsúzik" Munkácstól. Megy a harctérre. (Nem sokáig lesz ott. Valószínűleg katonának is csak annyira jó, mint politikusnak.)

A tábornok úr búcsújában pattogó, parancskiadó hangon elmondja: vállalja a felelősséget azért, amit Munkácson tett. Utasítást ugyan nem kapott azokra senkitől. Mint katonának, nem is lett volna szüksége arra, hogy a közigazgatásba avatkozzék. De cselekednie kellett. A közigazgatást is kezébe kellett venni, mert meg akarja menteni a hazát s meg akarja verni az oroszokat. Most a harctérre megy, ahol a dicső németekkel majd leveri az oroszokat. Azok — könnyelműen — előre jöttek. Nem értenek a hadviseléshez, hiszen nem képzett hadvezetők. Zsák formájában előre tolul az orosz front. Most ezt a zsákot a németekkel a hátsó végén lezárják s akkor vége az orosz hadseregnek, elfogják,

megsemmisítik. Ehhez azonban szükséges, hogy itthon megrendszabályozzák a zsidókat.

Elképedve hallgatom: hülye, vagy gazember?! És sokan hisznek neki. Tapsolnak is.

Csak azért említettem ezt a beszédet, hogy lássuk, miként gondolkozott még 1944. áprilisában is egy magyar egyenruhájú, de svábból lett és svábnak maradt tábornok. Mert sok Fehér-Weis tábornok volt a „magyar" hadseregben.

Vitéz Simonkay (azelőtt Schmotzer) m. kir. gazd. főtanácsos, a Latorca rt. vezérigazgatója, a mindenáron politizálni akaró, de a politikához semmit sem értő, főként az antiszemitizmusnak élő előkelőség válaszol Fehér-Weis tábornoknak. Sváb a svábnak. Alig néhány éve van Munkácson, de azért Munkács nevében beszél.

Ez a beszéd is érdemes a megörökítésre:

— Fehér tábornok úr őméltósága neve — mondja — aranybetűkkel lesz beírva nemcsak Munkács, hanem Magyarország történetébe. Mert Fehér tábornok úr őméltósága megtette a zsidókkal szemben azt, amit az országban senki se mert elkezdeni. Fehér tábornok úr őméltósága karrierjét, aranygallérját, nadrágjának piros csíkját tette kockára azért, hogy cselekedhessen és nem félt (nagy bátorság kellett hozzá a Gestapo mellett), mert látta, tudta, hogy mit kell tenni a győzelem érdekében. Minden külső ellenségnél nagyobb ellenség a zsidóság (különösen a munkácsi, amely a kisebbségi sorsban a legmagyarabb volt, sokkal magyarabb, mint Simonkay úr!). Ha a zsidóságot leverjük, utána a dicső német és a vele szövetséges magyar hadsereg a Fehér tábornokok vezetése alatt megsemmisíti majd az oroszokat s az angolokat is! Minden jót kíván és mielőbbi dicsőséges hazatérést a tábornok úr őméltóságának. Mi pedig itthon — fejezi be beszédét — folytatni fogjuk azt a nagyszerű munkát, amelyet a tábornok úr őméltósága kezdett. (Éljenzés.)

Szidta az eddigi bűnös rendszert és a kormányt (amelytől oly sokat kapott). Azt a Kállayt kritizálta, aki pártvezére volt s e párt helyi szervezetének elnöke éppen ő lehetett. Március 18-án a MÉP ülést tartott Munkácson és vitéz Simonkay elnök úr javaslatára az ülés táviratilag üdvözölte Kállay miniszterelnököt s biztosította arról, hogy személyét és politikáját tántoríthatatlan hűséggel támogatni fogja. Persze március 18. óta már két teljes hét telt el. Azóta, ilyen rengeteg idő multával, joggal, változhatott meg az emberek meggyőződése. Annál is inkább, mert Kállaytól azóta semmi hasznosat se lehet már — egyénileg — várni.

Így volt ez Munkácson. De azt hiszem, mindenütt az egész országban.

Fehér-Weis tábornok úr őméltósága elment. Elhagyta Munkácsot. A „harctéren" tartózkodott. Alig félhónapig maradt ott. Nagyszerű vezetése csapatainak felét elvesztette. Le is váltották. Biztosan azért nem sikerült az oroszok zsákba szorítása, megsemmisítése, mert nem ő vezette a hadműveleteket. Ő meg akarta és hiszi: meg is tudta volna verni az oroszokat. De azok csak Fehér-Weis tábornok úr őméltósága által hagyták volna magukat megverni. Nem Fehér-Weis tábornok tehát az oka annak, hogy a Szovjet s nem a sváb-Magyarország győzött.

*

Magyarország teljes északkeleti, tehát kárpátaljai részéről is, Pestre rendelik a közigazgatás, a rendőrség, csendőrség vezetőit. Megy a munkácsi rendőrkapitányság vezetője is. Egészen biztos, hogy a zsidókról lesz szó. Valóban: az értekezletet Endre és Baky államtitkárok tartották.

Húsvét reggelére érkezik haza a munkácsi rendőrtanácsos. Reggel 7 órára már magához kéret. Bizalmasan elmondja: elrendelték a mi vidékünkön a gettó felállítását, a zsidók gettóba való elkülönítését. Gettóba kell mennie mindenkinek, aki szülői révén zsidó származású, ha hitvestársa

„őskeresztény" is, ha gyermekei félzsidók. Megmondja, hogy mekkora lesz a gettó. Hogy a gettó szerencsétleneit miként fogják élelmezni, arról az értekezleten nem esett szó. Itt, a mi területünkön, amelyet hadműveleti területté nyilvánítottak, kezdik a zsidókérdés megoldását. A munkát a Gestapo irányítja és ellenőrzi. Zöldi Márton Gestapo főhadnagy, a hírhedt újvidéki csendőrhóhér, vitéz Ferenczy László csendőralezredes és Meggyesi belügyi államvédelmi ügyész, aki azelőtt jugoszláv államügyész volt és mindenekfölött sváb, továbbá Hain Péter, a zsidóügyi főrendőr érkeznek Munkácsra néhány nap múlva. Itt kezdődik tehát a zsidótlanítás, amelyet ők tanulmányozni akarnak.

Az oroszok már egészen közel értek a határhoz.

Egy-két zsidó barátomat, akiknek hallgatásában megbízhatom, informálom. — Mitévők legyenek? — kérdik. De hogyan adhatnék tanácsot?! — Soha ilyen rettenetes húsvétom még nem volt! Tájékoztatom őket arról is, hogy hol lesz Munkácson a gettó.

Megkezdődik a lakáskeresés, a holmik elásása, elrejtése, szétosztogatása. Munkácson sokmilliónyi érték kerül a pincékbe, falakba, földbe. Sok holmit keresztény ismerősökhöz, jóbarátokhoz adnak. Vajjon mit kapnak ezekből vissza? Lázas kapkodás, ideges szaladgálás, szörnyű nyugtalanság tölti be a várost.

És mi lesz a gettó után?

*

A vidéken, a falvakban, különösen Munkácstól északra, a kárpátaljai területeken már megkezdték a zsidók összegyüjtését. Éppen zsidó húsvétkor. A csendőrök meglepetésszerűen és egyszerre házról-házra járnak. A zsidók néhány perc alatt egy kis ágy- és ruhaneműt, élelmiszert szedhetnek össze, de csak annyit, amennyit magukkal tudnak vinni és máris terelik őket, rendszerint az imaházakba. A kis zsinagógák hamar megtelnek. Szinte állóhely sincs bennük elég. Tele az udvar, nincs fekvő-, mosdóhely. Nincs alkalmatosság a testi szükségletek elvégzésére sem. Egészségesek és súlyos fertőző betegek együtt, szorosan egymás mellett. A pénzt, ékszert, értékes holmit azonnal elszedik tőlük.

A kiürített házakat le se zárják nagyon. A tolvajok, a szajrézók megkezdik munkájukat.

De sokat hangzik majd még el ez a számunkra új fogalom: *szajré!* Egy-két hét múlva a leggyakrabban használt szó lesz, amelyet még a templomi szószékről is említenek, bevonul az új közgazdasági életbe.

A falusi zsidó házakból hamar eltűnnek a tehenek, ökrök, lovak, borjúk, kecskék, tyúkok. Hamar új gazdája akad mindennek.

Az összetereltek élelmezésével senki se törődik. Azt esznek, amijük van. Soknak azonban semmije sincs. Addig esznek amíg van valamijük, de a legtöbbnek alig akad valamije. Sóhajjal, jajjal, piszokkal, bűzzel telnek meg a zsidó imaházak s ilyen rettenetes a tömegszállások környéke is.

*

Húsvét másodnapja van. A falvakban összeterelt zsidókat kezdik a városba hurcolni. 20, 30, 40 km-nyi távolságból gyalog indítják őket Munkácsra, Ungvárra, Beregszászba. Az aggok és apró gyerekek, asszonyok és férfiak kis-batyus terelése szörnyű látvány. Néhol a falu, másutt egy-egy emberségesebb csendőrparancsnok szekeret ad, hogy legalább a súlyos betegek és a jártányi erővel se bíró aggok ne gyalogoljanak. Mert valahogyan mindegyiküknek el kell jutni a városokba.

Mintha új népvándorlás indult volna a városok felé. Mintha tatárhorda hurcolná el otthonukból és hajtaná ideoda a lakosságot. A rémséges menetet csendőrök kísérik. Egyelőre nem kegyetlenkednek. Álgya-Papp tábornok, aki

az ungvári kormányzói biztosságon katonai összekötő, a csendőröket a legemberségesebb eljárásra figyelmeztette: ütni, verni, kínozni nem szabad senkit. Negyvennyolc órán belül sürgönyileg le is váltják. A harctérről hamar hátrább rendelt Fehér-Weis tábornok úr őméltósága kerül a helyére. Ő már nem lesz ilyen, őt majd nem váltják le.

Mint képviselő, írok Sztójaynak, Jarossnak. Lefestem a szörnyű állapotot. Tiltakozom, emberi bánásmódot kérek. Választ nem kapok leveleimre. Jaross a kisebbségi sorsban volt bajtársam, de most nem gondol arra, hogy ő is élt kisebbségben s mi mennyire tiltakoztunk minden sérelem és jogfosztás ellen.

Egymásután érkeznek a falusi zsidó csoportok Munkácsra. Sokan már a lábukat sem emelik a hosszú út után, a teljes kimerültségtől. A magukkal hozott batyuból is alig marad valami. Nem tudták cipelni. Eldobálták, elhagyták. Aki összeesett az úton, azt egyideig nógatták, azután otthagyták. Majd elvánszorog valahogyan a többiek után, vagy a visszavonuló németek majd agyonverik. Kimerednek a szemek s lázasan csillognak, nyitva tátog, liheg a száj, verejtékes, poros mindenki. Csak vánszorognak. Vízért könyörögnek. Sokan állnak a kapukban falusiak és városiak, vederrel, csuporral, megszánják a szerencsétleneket, legalább csepp vízzel enyhítik gyötrődésüket.

A városba hurcolt vidéki zsidóságot a két téglagyárba terelik. Egyik se nagy. Egyikben is, másikban is legfeljebb 2—3000 ember helyezhető el. Most 14.000 embert zsúfoltak ott össze. A szó legvalódibb értelmében: ember ember hátán. Az égetőkemencék egy-egy öble külön börtön. Ezekbe zárják a kommunista-cionista gyanúsakat. Csak állni lehet bennük.

Megered a tavaszi eső. Áztatja, fázatja a sok fedélnélküli embert. Dideregnek, remegnek a hidegtől, nedvességtől, éhségtől, kimerültségtől. Élettelen tuskóként esnek az emberek a hideg, sáros-nedves földre s alszanak el nyugtalan álommal. A városból a zsidótanács útján ágyneműt, néhány párnát, dunyhát s némi élelmiszert hoznak ki. Egy csepp a tengerbe. Azután bedeszkázzák, három-négyméteres palánkkal veszik körül a két téglagyárat, hogy senki se mehessen be hozzájuk, hogy senki se láthassa őket. Fürdőkádakban, társzekereken viszik a városból a krumplilevest, amelyből legfeljebb egy-egy kanál jut mindenkinek. Ez minden táplálékuk, mindössze ennyit kapnak. Terjednek a betegségek: a vérhas, tífusz, kiütéses tífusz. A halottakat nem anyakönyvezik. Még jobban szigorítják a körülzárást, — gyógykezelés, fertőtlenítés, tisztálkodás lehetőségének engedélyezése helyett.

A deszkafalon belül zsidó őrség. Kívül csendőrök, rendőrök, magyarok, akikre a Gestapo vigyáz. Eleinte a ruszin falvak, hogy adjanak is legalább valamit a sok zsidó holmiért, hoznak ennivalót a téglagyárakba. De elzavarják őket. Az ennivalót elveszik a németek.

*

Húsvét harmadnapja. Megérkezik Munkácsra a Zöldi—Meggyesi—vitéz Ferenczy zsidóirtó különítmény. Jól megjegyeztem ezt a három nevet. Csak egymással és a németekkel tanácskoznak. A munkácsi rendőrkapitányt és a jóindulatú, de gyáva polgármestert csak rendelkezéseikkel értesítik arról, hogy mire készülnek.

Megjelenik a kormányrendelet, hogy a zsidó származású keresztény papok, szerzetesek, apácák, a keresztény hitre tért keresztény házastársú zsidók nem kötelezettek a sárga csillag viselésére. Azok sem, akik a megszállás alatti, vagy ellenforradalmi, vagy kisvilágháborús érdemeik alapján mentesítettek a zsidótörvény hatálya alól. Ez is valami. Talán ez kezdete lesz egy józanabb belátásnak. Hátha az egyházak, a külföldi tényezők még el tudnak érni valamit a

kormánynál. A módosított, valamit enyhítő rendeletnek azonban nem lett folytatása. Azaz hogy lett. De nem az, amit vártunk. A kormány szolgalelkűsége, az Endre és Baky Lászlók őrültsége, az emberek vágyakozása azért, ami a másé, a könnyű vagyonszerzés lehetősége olyan erőtényezők, amelyeknek eredője csak sietteti a zuhanó rohanást a lejtőn.

*

Pestre utazom. Felkeresem a régi közös sors alapján Jarosst, kérem s figyelmeztetem, gondolja meg, mit csináltatnak, mit cégjegyeztetnek vele. Hogy mivé teszi őt Endre s a már Endrénél se jobb Baky. Elmondom, mi történik otthon.

— Az hadműveleti terület — mondja, — ott jobban érvényesül a német befolyás, ott a németek hadigépezete irányítja az eseményeket. Sajnálom — folytatja, — ha nektek olyan kellemetlen ez, tudom, hogy ártatlanok is szenvednek a bűnösök miatt, de a 12 millió magyart akarom megmenteni s ezért fel kell áldoznom az 1 milliónyi zsidóság eddigi jó sorsát.

Látom, nincs kivel beszélnem. Aki így szól, annál nem érhetek el semmit.

Pataky államtitkár, ez a mindig liberális és jólelkű magyar ember megdöbbenve hallgat, amikor elmondom neki, hogy miként szólt Jaross. Ő eddig is megpróbált, ezután is megkísérel mindent, hogy segítsen azokon, akiken lehet. Bátran és becsületesen exponálja magát. Ezt követeli lelke, politikai meggyőződése és horizontja.

Jarossnéval is beszélek.

— Nem gondolja — kérdem, — hogy mi lesz a maguk sorsa, ha fordul a kerék? Nem érzi, mint asszony, mint anya, hogy milyen az a szenvedés, amit a zsidók éreznek? Nem látja, hogy mindenért, amit a két László csinál, a férje felelős?

Szemmelláthatólag van szíve és érzése. Könnyezik, megindul.

— Mit csináljunk? Mit csináljunk? — riad fel.

De sem ő, sem az ura nem tehet semmit. Legfeljebb egyet: lemond. De ehhez nincs elég ereje. Ezt nem engedi hiúsága és szűk látóköre.

Az Egyházhoz fordulok. Mozduljanak meg, álljanak a sarkukra, fogjanak össze a keresztény egyházak. Erkölcsi tekintélyükkel és súlyukkal szóljanak meg, tiltakozzanak. Ne tűrjék, hogy a kereszténységet a politikai jelszavakkal így meggyalázzák. Az egyházak azonban egyelőre inkább csak a kereszténnyé lett zsidókkal törődnek. Pesten nem érzékelik még, hogy éppen a kereszténység érdekében milyen határozott fellépésre volna szükség.

*

Munkács, április 11. Bezárják a zsidó üzleteket. Munkácson ezután alig lehet vásárolni valamit. Mindaz hiányzik már, amiből eddig elég volt. Az üzletekben még van áru. Némelyikben bőven. De nem lehet kapni semmit.

Az üzletek a m. kir. kereskedelmi miniszter rendeletére bezárva unatkoznak. Bennük a sok áru, amelyre olyan nagy szükség volna. És így maradnak az üzletek mindaddig, amíg a menekülés előtt, vagy a nyilasok alatt feltörik redőnyeiket, kifosztják, elprédálják, széthordják tartalmukat. Porosodik, nedvesedik a drága áru, amelyet a piszok, egér, patkány még jobban pusztít. Mikor később egy-egy üzletet a németek, vagy a hadsereg kielégítésére kinyitnak, a molyok milliója száll, az egerek, patkányok ezre rohan ki onnan. Így lesz ez később az elhagyott lakásokban is.

Ez a „nemzeti vagyon" sorsa.

Bezárnak a zsidó műhelyek, üzemek, vállalatok. Most már nincs cipőfelsőrészkészítő, üveges, vagy bádogos se Munkácson. De nem baj! Csak zsidó ne legyen!

Majd jönnek a *vállalati vezetők,* a protekciósok, a kedvenc párttagok, akik szakértelem, tudás, pénz, akarás nélkül veszik át, illetve kapják nemzeti ajándékként a vállalatokat, hogy azokat kirabolják, maguknak minél több hasznot hajtsanak belőle. Némelyik öt-hat „megbízást", vállalati vezetést kap. Dúsgazdag ember lesz egy-két nap alatt. Rendelkeznek a régi tulajdonos bankbetéteivel, folyószámláival, Most minden az övék, ami eddig a másé volt. Nem az üzem, nem a munka folytatása a cél, hanem a szajrézás. Az átvétel előtt valami leltározás-féle is történik. De milyen az? A pénzügyőrök, a leltározók és átvevők, ha tízszerannyian volnának, se tudnák mindezt rendesen lebonyolítani. Pedig csak annyian vannak, mint voltak. A vállalati vezetők legtöbbje a raktár nagy részét, vagy a drága gépek legjavát „elfelejti" leltárba venni, vagy „nem veszi észre" a leltározáskor. Ezzel azt tehet, amit akar. Tudok vállalatot, ahol ezer vadonatúj és nagyszerű széket „felejtettek el" leltározni. Két nap múlva a vállalati vezető 100 pengőért árusítja darabját, így szerez magának keresztény önállósító alapot. Másutt az Imrédysta, vagy nemzeti szocialista — csak ilyeneket neveznek ki — új vállalati vezető egy-kétezer köbméter tölgy-kőris-dió fűrészelt faárut „felejt el" leltároztatni a „nemzeti vagyon"-ból. Így saját vagyona lesz. Nem érdemes-e az új rendszert szolgálni? Ez már igen! — ez igazi kereszténységű kormányzat!

Hogy ki fog a zsidók helyett adót, házbért, közterhet fizetni, az most nem fontos. És mi lesz, ha véget ér ez a szörnyű pünkösdi királyság? Ez se fontos. Máról-holnapra sok az új dúsgazdag, — sok az újruhás, — egymást érik az ilyeneknél a vendégeskedő, nagy vacsorák.

A városházán és a többi hivatalban is le akarják váltani a vezetőket. Akár jók voltak eddig, akár rosszak. Mindenki helyét más, új akarja elfoglalni. Az Imrédysta—Baky-párt, a Magyar Megújulás (ez azután megújulás!)

Pártja és a Magyar Nemzeti Szocialista Párt titkárai mindenhatók a hivatalokban. Őket fogadják mindenekelőtt, az ő szavuktól s jelentésüktől függ bármi. Mindenki jelentéseket tesz. Oda, ahová lehet. Mindegy, hogy hová. Csak: jelenteni! — feljelenteni. A minisztériumok napi postájának legalább fele — feljelentés.

Az egyik párt titkára a polgármesterről és a főjegyzőről a lehető legrosszabbat mondja, hogy három évvel ezelőtt egy zsidóval kezet fogott a hivatalában, el kell tehát rögtön távolítani. A másik párttitkár viszont ugyanerről a polgármesterről és ugyanerről a főjegyzőről azt jelenti, hogy nagyszerű antiszemita, aki minden napra zsidót eszik, tehát meg kell erősíteni állásában! Így teszik ki a régieket, így születnek az új hivatalfőnökök. Most derül ki egyesekről, hogy két-három pártnak volt egyaránt — meggyőződéses tagja.

*

Munkács, április 19. Tegnap este fél 6 órakor a Zsidó Tanács parancsot kapott, hogy hirdesse ki: a zsidóságnak másnap este 6-ig be kell költöznie a gettóként kijelölt városrészekbe. Igen, de a zsidók, Fehér-Weis tábornok úr március 23-iki rendelkezése folytán, este 6 és reggel 7 óra között nem járhatnak az utcán. Tehát mindössze 12 óra áll rendelkezésre, hogy a többezer ember lakást keressen a gettóban, hogy régi otthonából a legszükségesebb holmiját elvihesse, új szállására beköltözhessen.

A parancs kihirdetése után nyomban megkezdődött a költözködés, rohanás, kapkodás, szaladgálás. Azután 6 órára egyszerre néma csend lett, hogy ma reggel 7-kor újra megkezdődjék a zajlás!

A férfi lakást keres, az asszony csomagol. Fuvaros csak aranyért kapható. Lónélküli szekerek, talyigák, targoncák, gyermekkocsik a költöztető eszközök.

Délelőtt 10 órára már olyan a város, mint egy zajló-

zsibongó méhkas. Mert ez nem költözködés, hanem rohanás és kapkodás.

Mintha földindulás, földrengés rázta volna meg a várost és lakosságát. A 35,000 lakosú Munkácson 13 ezer ember mozdult meg. Nem jó az utcára kinézni sem. Megrémül az ember s akinek van szíve, elszorul. Agg, két-hároméves gyermek, asszony, leány, fiú, mind cipekedik.

Csomagolásra nincs sok idő. Kézben minden. Az ágy- és ruhanemű, egy pár cipő, egy üveg lekvár, vagy uborka, egy tányér, egy doboz, egy börönd, kalap, női fűző, egy-egy pohár, ejjeliedény egy lábos, egy kis zöldség.

Egyre jobban kapkod és rohan mindenki. Aki elejt valamit, lehajol érte s akkor még több holmi hullik le. Próbálja összeszedni. Azután továbbmegy. Pillanatra sem állnak meg az emberek, hogy egymással beszélgessenek. Nincs idő erre.

A gettó részére kijelölt városrészek, lakások egyre jobban zsúfolódnak. Egy-egy eddigi lakásban négy-öt, vagy még több család, holmi rendetlenül egymás hegyén-hátán. Földön, székeken, asztalokon, csomagokon, mindenen ágyaznak.

*

Este 6 óra körül értesítés érkezik a rendőrségtől. Meggyesi államvédelmi ügyész úr rendelkezett, hogy anyósomnak is gettóba kell mennie. Mentesítés nem számít, ha rólunk van szó. Meggyesi úr most bosszút áll rajtam azért, amiért 1942-ben szóvá mertem tenni az igazságügyminiszter és a vezérkari főnök előtt akkori munkácsi nyomozásának kegyetlenségeit. Nemes bosszú! Egy hetvenéves, szívbeteg asszonyt külön hurcoltat a gettóba!

Borzalmas lelkiállapotban vagyunk. Szegény anyósom, akit anyámként és legjobb barátomként szerettem, bátran viselkedik. Először életében szakad el a lányától. Kiközösítve és kizárva családjából! Egy keresztény barátom fogadja be igen nagy szeretettel s megbecsüléssel, akinek a háza a gettó területére esik.

Telefonon felhívom Pataky államtitkárt. Elmondom neki, hogy mi történt velünk. Megígéri, hogy másnap beszél Jarossal és a miniszterelnökkel ügyünkben. Be is váltja a szavát. A többi mentesítettnek nem kellett gettóba menni, csak az én anyósomnak!

Nemcsak Meggyesi úr részéről személyes bosszú ez. Több „keresztény magyar jóbarátom" is igyekszik denunciálni, hogy megszabaduljon tőlem, aki ismertem a konjunktúra lovagjait. Nem titkoltam róluk, elveikről, multjukról a véleményemet. Most itt az alkalom, hogy elhallgattassanak, hogy a helyemre más kerüljön. Ezért érdemes egy hetvenéves beteg asszonyt meggyötörtetni.

*

Estére halálos csend az utcákon. Később azonban állandó motozás zaja. Kezdődik a szajrézás rohama és mániája. A kiürített zsidó házakat és lakásokat be kellett volna zárni s a kulcsokat a polgármesteri hivatalban leadni. Ideje s figyelme erre nem sok költözködőnek volt. De az se járt jobban, aki eleget tett a rendelkezésnek: lezárta lakását s beadta annak kulcsait. Betört ablakon, mellékajtón megnyílt minden zsidó lakás.

Az első napokban inkább csak estefelé, de később fényes nappal is folyt a fosztogatás.

A város és falu söpredéke, de nem egyszer magát „úr"-nak tartó és főiskolát végzett egyén is házról-házra, lakásról-lakásra járja a zsidók szobáit. Keresnek, kutatnak, hordanak el minden mozgathatót. Minden elhagyott lakásból motozás, zártörés, szekrénynyitás, húzgálás zaja-moraja hallatszik. Megmozgatnak, felkutatnak, felhasogatnak mindent. Az se baj, ha egyszerre többen „dolgoznak" egy lakásban. Megértik s nem bántják egymást a kincskeresők.

Pohár, tányér, óra, ruha, ágynemű, — mindnek lába kél. Hordanak, hurcolnak, cepelnek mindent.

A zsidó otthonok olyanok, mint egy ostromlott város lakásai szabadrablás után. Az el nem vitt párnák feltépve, a függönyök leszaggatva. A díványok huzata felhasítva, felvágva. Vizsgálták, hátha ott rejtették el a zsidók az ékszereket, a drágaságokat. (Mindenki ilyent keres elsősorban.)

Néhány nap alatt sok ház telik meg lopott, elhurcolt zsidó holmival. A szekrények degeszre tömve.

Sok, eddig a zsidókon ismert ruhát, kabátot, szőrmebundát, kendőt másokon fedezünk fel.

A szabóknál be se lehet tenni a műhelyajtót. Ruhát hoznak bővítésre, szűkítésre, meghosszabbításra, vagy megrövidítésre. Egyszerre rengeteg ember termete változott meg. Hirtelen nagyon sokan soványodtak le, vagy híztak meg.

Akinek egy ruhája volt, most tíz van. Akinek egy pár cipője volt, most öt-hat lett. Akinek eddig műrostos ruhája volt, annak most valódi angol gyapjúkelme az öltönye. Akinek soha szőrméje nem volt, most két-három nemes prémje, perzsája, breitschwanza, vagy mókusa került hirtelen a szekrényébe. Ez a jó világ! Ez a jó kormány!

A városvégi vályogvető cigányok minden nap bérkocsin hajtatnak haza. Telik, van miből. És senki se kérdezi meg, kinek honnan lett a sok holmija, miből telik erre-arra. A vályogvető cigánynak honnan van pénze minden este bérkocsira!?

Szajrét keres, szajrét hord, szajréból él, szajrézik a legtöbb ember!

Előbb csak zsidó lakások váltak a szajrézás színterévé, de azután szajré lesz a zsidó üzlet, a zsidó állat, a zsidó föld, a zsidó szőlő, a zsidó műhely, a zsidó gyár is és minden, ami a zsidóké volt.

A lopást, a lopásból élést megszokják az emberek. Napszámost, mosónőt, takarítónőt, kocsist már nem lehet kapni. Minek is dolgozna valaki, amikor abból csak nehezen élne s amikor a szajréból olyan könnyen, olyan jól és következmények nélkül lehet élni.

Sajnos, egyenruhás ember is van a szajrézók között.

A tisztek némelyike kiürült zsidó lakásokba szállásoltatja el magát. De lehetőleg úri és gazdag zsidó lakásába. Néhány nap múlva megjön feleségük, anyjuk, anyósuk, nagyapjuk, sógornőjük, nagynénjük, akik majd nemsokára a csomagok légiójával utaznak haza. A tiszt úr pedig bejelenti, hogy poloskás, bogaras, férges a kapott lakás. Kér másikat. És kap is. Ezt megteszi kétszer, háromszor is. És mindig megjöttek az új lakásba a rokonok és mindannyiszor elmentek azután velük a csomagok is. Ez is egyik módja volt a zsidó lakások kiürítésének, illetve a „nemzeti vagyon" (mert így nevezték a zsidó vagyont) megszerzésének, „átértékelés"-ének.

A zsidó lakásokból még a pianinók, zongorák és frigiderek is eltűntek.

De nem kereste, nem kutatta senki.

Amikor egy hónappal később a zsidó lakások leltározására sor került, már kifosztották azokat.

Heteken, hónapokon át tartott ez a szajrézás. Aránylag kevés ember állott ellent a kísértésnek. Olyan destruáló volt ez, hogy megkértem a lelkipásztorunkat: beszéljen róla a szószékről is. Megtette. Egyik prédikációjában szólott a „szajré-magyarok"-ról, akik kereszténynek merik nevezni magukat s ezt a rendszert a keresztény gazdasági érvényesülés korának!

A róm. kat. plébános kénytelen volt püspökének jelenteni, hogy a plébániára beszállásolt tábori pap szobája tele van szajréval, amelyet egy zsidó orvos szomszédos házából hozott el, ahová azelőtt beszállásolták.

Szörnyű leromlása és lezüllése a közerkölcsnek. A

munka és verejték devalválódik. A becsületnek és tisztességnek nincs értéke! Milyen nagy, céltudatos és hosszú, gróf Teleki Pál szerint: *átütő erejű nemzetnevelés* kell majd ahhoz, hogy ezt kiheverjük.

A tolvajnyelvvel a tolvajvilág vonult be a kereszténynek nevezett gazdasági életbe!

Mindezt tudták a vezetők. A főispánnak, a miniszteréknek, Jarossnak, Imrédynek mindezt megmondtam és megírtam. Kértem, könyörögtem, hogy csináljanak rendet, ne tűrjék a magyarság teljes erkölcsi leromlását, hogy a magyar becsületet, annak hírét mentsék meg. De panaszom, tiltakozásom, könyörgésem falra hányt borsó volt. Hiszen aki így szólt, az csak „zsidóbérenc" lehetett. Hogyan is hallgattak volna rám?

Siettették az ország és a magyar nép útját a lejtőn lefelé...

Csak egyetlen kis magyar faluról tudok, amely megőrizte a magyar becsületet. *Fornos!* Három zsidó család volt a faluban. Nem is szerették őket, mert túlságosan uralták a falut. Előbb a városba hurccolták, majd Németországba deportálták őket. De még hónapok után is érintetlen volt ezekben a fornosi zsidó házakban minden. Egy tű se hiányzott onnan. Élén Orosz András bíróval, a falu népe őrizte a három házat. Nem akadt ember ebben a kis kálvinista faluban, aki bemerészkedett volna oda, hogy elvigyen valamit. Azt mondták, nem lehet áldás azon, amit így szerez az ember.

Munkács, április 21, 22, 23. Írok, sürgönyzök és telefonálok. Ez utóbbi kettőt esetről-esetre külön városparancsnoki engedéllyel — Budapestre. Intézkedjenek már, hogy anyósomat kihozhassam a gettóból. Határozott és kedvező választ kapok. De Pataky államtitkár kemény fellépése megtörik Endre László és a munkácsi zsidóirtó különítmény, meg a munkácsi rendőrség ideiglenes vezetője akaratán.

A régi rendőrkapitányt távbeszélőn leadott sürgönnyel felmentették két nappal ezelőtt. Nagy bűne volt: emberségesen beszélt mindig a zsidókkal, nem tett több rosszat, vagy még annyit se, mint amennyit parancsoltak neki, — nem engedte meg a durváskodást és az embertelenséget. Nagyra szabta a gettót. Mindennél nagyobb bűne pedig az volt, s ezt nem bocsátották meg neki, hogy a belügyminiszternek 1942. júniusában távbeszélőn jelentette, hogy egy menetszázad katona este „partizángyakorlatot" tartott a zsidó utcában. Feltörték a zsidó lakásokat, behatoltak azokba. Ütötték, verték és kirabolták az embereket. Összetörték a berendezést. Keresztes-Fischer azonnal értesítette a honvédelmi minisztert, ő pedig az éppen Ungvárott tartózkodó vezérkari főnököt, aki Munkácsra jött. Hadbíróság is érkezett vele és súlyos ítéleteket hozott. A „K" osztály parancsnoka már akkor kijelentette, hogy ezt nem felejti el a rendőrkapitánynak, polgármesternek és képviselőnek. Már azon a nyáron megkísérelték a bosszúállást. Akkor, bár szintén szemben állottunk Meggyesivel is, nem sikerült. Most azonban: anyósomat begettózták, a rendőrkapitányt felmentették. Hiszen Meggyesi úr most teljhatalmú úr volt.

A munkácsi rendőrlegénység nem vállalja a zsidókínzást a gettóban és a téglagyárakban. Vitek és Deák rendőrök kijelentik nyiltan is, hogy ők erre képtelenek, ezt nem teszik, mert emberek. — Többen, hála Istennek, sokan így gondolkoznak közülük! — Nem baj, Zöldi, Meggyesi, vitéz Ferenczy intézkednek: néhány nap múlva megérkezik Boros Andor rendőrfőfelügyelő parancsnoksága alatt a kolozsvári rendőrtanosztály közel száz főnyi *most* nevelt, *mostani* szellemben tanított legénysége. Ezek már nem szentimentálisak. A Gestapo is mindenre megtanítja őket.

Dr. Fischer Sándor ügyvédet, akinek szőlőjét vitézi birtokként Ferenczy alezredes úr szerezte meg nem sokkal előbb, azért, mert dr. Fischer nem adta át neki azt is, amit

nem kellett átadnia és Weisz Jenő szeszgyárost, akinek kertes kastélyát egy épilyen vitéz ezredes úr akarta megkaparintani és amiért Weisz Jenő ez ellen törvényszabta orvoslást keresett, letartóztatják és a téglagyár egyik égetőfülkéjébe zárják. Ugyanígy jár Berger Zsigmond is, a Dél-Kárpáti Kőolajfinomító nagyszerű igazgatója, mert vállalatából nem tudta eléggé pénzelni a hadiüzemi parancsnokok valamelyikét!

*

Munkács, április 24. Szombat. Ma is már reggel fél hét órakor az utcán vagyok. Az anyósomat látogatom meg. Szegény jól érzi magát. Csak nagyon árva. Mi is nélküle. Reggel, délben, délután nála vagyunk. Beszélnek is sokat arról, hogy a képviselő úr minden nap a gettóba jár. Pestről napról-napra kedvezőbb hírek jönnek anyósom ügyéről. De valaki itt Munkácson gáncsolja.

7 óra tájban a város kellős közepén borzasztó lövöldözés, géppisztolyozás, ordítás és jajgatás. Vajjon mi történt? Megyek a városháza felé. Nagyobb menetnyi zsidó csoportot űznek, vernek, lövöldöznek a gestapósok. A téglagyárakból egy már több, mint tíz napja éheztetett zsidó férficsoportot munkára visznek. Dorongot nyomtak a kezükbe. Az éhségtől, a kimerültségtől csak vánszorognak. Ezért ütik-verik őket. Gumibottal és bikacsökkel. A zsidók megriadtak, futásnak eredtek. Erre közéjük géppisztolyoztak. Öt-hat halott hever az utcán, a város főterén. Még több sebesült. A zsidók megállanak. Nem tudják mit csináljanak. Erre megint ütni-verni kezdik őket. Aki jajgat, azt még jobban ütik. Az apának nem engedik meg, hogy halott fiára boruljon; a fiúnak, hogy súlyos sebesült atyján segítsen!

A halottakat és a sebesülteket egy ház kapualjába vonszolják. Nem törődnek tovább velük. Majd a Tanács azt tesz velük, amit tud.

A többieket tovább hajtják. A munka: összerombolni a nagy zsinagóga teljes berendezését. A saját templomukat! Szombaton! Hamar elkészülnek a munkával. Hajtják őket a géppisztolyosok. Jaj annak, aki nem dolgozik elég gyorsan, vagy elég erővel. Azután visszahajtják az embereket a téglagyárba. Sok apa, férj és fiú nem tér már vissza családjához. A halottakat nem anyakönyvezik. Azonnal, de titokban temettetik el őket, minden papi kíséret és szertartás nélkül.

Egymást követik az öngyilkosságok. Sokan dőlnek már ki az eddigi szenvedéstől; pedig még mi vár rájuk!?

Délután fél 5 órakor elrendelik a gettó megszűkítését. A régi rendőrkapitány „bő"-re, túlságosan „kényelmes"-re szabta. Egy órán belül két utcát kiüríttetnek a zsidókkal. Megint kezdődik az őrült rohanás, kapkodás. A kiürített utcák, lakások új vadász-, illetve *szajré*területté válnak.

*

Munkács, április 25. Újabb szűkítése a gettónak. Most már csak perceket adnak a kiköltözködésre. A Kossuth-utcai részt ürítik ki. Anyósomnak is el kell hagynia vendéglátóit. Egy másik régi munkácsi keresztény úricsalád ismét nagyon szívesen fogadja. Másutt már 8—10 zsidó család, 20—30, vagy még több ember él *egy* szobában.

Délután az anyósomat kórházba viszem. A tisztifőorvos igazolja betegségét és sietteti a kórházba szállítását, mert újabb gettószűkítés lesz. Amúgyis sokan kifogásolják, hogy anyósom, bár a gettó területén, de keresztény házban van és így mi látogathatjuk és ételt hordhatunk neki.

A jobbérzésű keresztények rádöbbennek, hogy szörnyű az, ami történik, hogy másképpen is lehet még és akkor mi történik majd?

A német visszavonulás még tart. Egyre nagyobb a ren-

detienség, a katonai zűrzavar is. Olyan már a város, mintha a harctér közvetlen közelében lenne.

*

Munkács, április 26. A Zsidó Tanács eddigi két vezetője, a két kivételezett, lemondott. Nekik nem kell gettóba vonulni, sárga csillagot hordani. A kivételezetteket irígyli a többi zsidó. Korai öröm volt. Rosszabbul járnak még, mint a többiek. Elrendelik a kivételezések felülbírálását. Jaross felülvizsgáltatja saját magát. Kérvényírás, adatgyüjtés. A polgármester, a főispán és a Gestapo szigorú utasítására figyelmeztet, hogy senkinek se merjek igazolást adni, mert zsidót nem szabad pártfogolni. De nem tagadhatom meg a multamat, feleségemmel titokban készítjük a nemzethűségi igazolásokat. Ő gépír, én diktálok.

A zsidó nyugdíjak, járandóságok kifizetését megtiltják.

Titkos értekezlet a városházán: tanárokat, tanítókat, köztisztviselőket oktatnak ki arra, hogyan kell a gettóba zárt zsidóságnál házkutatást, személyi motozást tartani.

Másnap kiképzett hármas csoportok indulnak a zsidók átkutatására. Sokáig tart ez a „munka". Társzekérrel mennek. Összeszedik a ruhákat, kabátokat, fehérneműt, szőnyeget és mindent, amit lehet. Amit értékesnek találnak. Persze a minőségi becsléshez nem értenek. A magyar perzsát valódinak, de a kopott keletit magyarnak minősítik és nem viszik el. A nemesített nyúl-, vagy bárányszőrmét társzekérre teszik, a valódi nemes szőrmét ott hagyják. Ékszer, pénz után kérdezősködnek főként. Egy-egy kutató osztag a jegygyűrűket is összeszedi, a jobbérzésűek meghagyják.

— De dugják el — figyelmeztetik őket mindenesetre.

Az orvosoktól is elveszik az órát. Hogyan számolják ezentúl az érverést? Ezzel senki se törődik. Elveszik a pénzt. Az egyik 300, a másik 3000 pengőig hagy egy családnál, a harmadik az utolsó krajcárig mindent elvisz. Két példányban jegyzőkönyvet vesznek fel az elvitt dolgokról. Az egyik példány a „fél"-nél marad (majd elveszik a bevagonírozásnál!), a másik példány nem tudjuk, hová kerül. De annyi biztos, hogy nem ellenőrzi soha senki. Sok elvitt érték marad a kutatók zsebében.

A társzekerek egyre járnak. Egyre többször fordulnak. Viszik a sok holmit, hogy pusztuljon, majd elkallódjon. Senki se veszi azokat komolyan számba.

Az ilyen kutatások után sok minden maradt még a zsidóknál, de majd elviszik azt az utolsó zsebkendőkig! Majd ha a gettót kiürítik. Új szajré-hullám csap majd fel, hiszen hetekig üresek lesznek a zsidó lakások.

*

Munkács, április 27. Megkezdődnek az *igénylések.* Ez is új „közgazdasági" fogalom. De hamar ismert lesz! És száll majd végig az egész országon.

A zsidók bútorát, szőlőjét, földjét, szekerét, gépét, üzlet- s műhelyhelyiségét, mindent, ami a zsidóké volt, *igényelni* lehet. Valóságos igénylési járvány üt ki.

A zsidók elhagyott üres lakásába több helyen németeket szállásolnak be. Tökéletesen kiürítik ezeket a házakat. Mikor elmennek, mindent elvisznek belőlük. Egy szeg se marad a falban. Megrakják a tehergépkocsijaikat és mindent visznek. A bútorokat is. A vasútállomáson tehervagonokba teszik, Németországba irányítják. Rajtuk felírás: *Liebesgabe der ungarischen Nation für die deutsche Ausgebombten.* Senkitől se kérték, senkitől se kapták, senki sem adta nekik ezt a Liebesgabét!

A gettóban éheznek. Már elfogyott a magukkal vitt élelmiszer. Most már bevinni se lehet, mint eddig, mert bedeszkázták, magas palánkfallal vették körül a gettót, az ideeső utcákat elfalazták. Rajtuk óriási falragasz, németül, magyarul: *Vigyázat! Gettó! Belépni senkinek se szabad!* Ez

a tilalom nem akadályozza azonban meg a német katonákat abban, hogy gyakran, különösen éjszakánként meg ne látogassák a gettót. Beléptük után nemsokára az ütlegelések zuhogása, jajgatás hallatszik. Kis idő multával nagy csomagokkal jönnek ki. Még mindig rabolják a zsidókat! És még sokáig rabolják majd őket!

A gettóban kegyetlen kínzásokat végez a Gestapo. Aki kijön — csak egyeseket engednek ki, — borzalmas híreket hoz onnan. Mindenért ütik-verik őket.

A gettó területén belül lakó keresztényeket ki akarják lakoltatni, hogy senki se lássa, mit csinál a Gestapo ott. De különben se tudják elviselni, amit látniok és hallaniok kell.

Az ócska ruhát áruló cigányok és muzsikusok sora is a gettó területére esik. Nyomorúságos az életük és a lakásuk. Ők is kinti lakásért könyörögnek, mert már nem nézhetik a zsidók szenvedését, kínzását.

Deputáció keres fel Veres Géza, a város régi cigányprímásának vezetése alatt. (Ezek még nem tudják, hogy divatját multam?) Kérik a kinti lakást. A városházára küldöm őket Lechner úrhoz, a lakásügyek Bundista fővezetőjéhez. A polgármestert is megkérem, hogy adasson a cigányoknak gettónkívüli lakást.

Másnap visszajön hozzám Veres Géza és a deputáció: „Lechnyer úr" nem ad nekik lakást, azt mondta: — Fárajóivadéknak nincs lakás. Pedig nekik — mondja Veres Géza — semmi közük sincs a fárajó-fajtához, rendes apja volt mindnyájuknak, neki is Veres volt az apja, a nagyapja, nem érti, hogy Lechnyer úr mit akar a Fárajó-családdal, olyan nincs közöttük.

— Hát azután, Géza — kérdem, — miért nem tudtok a gettóban maradni?

— Jáj kérem, ázt nem lehet kibírni, ami ott a gettóban van. Ütik-verik a szegény izraelita népeket folyton. Éjjel-nappal. Az asszonyaink már nem győzik sírással és

könyűvel. A minap is — folytatta Géza — kijöttek a géstapós urak. Karókkal, szíjakkal, puskával verték őket. Az asszonyaink, a mienkek is sírni és jajgatni kezdtek. A géstapós urak megkérdezték, hogy talán csak nem sajnáljuk a zsidókat? Nem mertük azt felelni, hogy: de bizony sajnáljuk, hanem azt mondtuk: — déhogyis sajnáljuk, déhogyis sajnáljuk! — Hát akkor miért sírnak az asszonyaitok? — kérdezték tovább a géstapós urak. — Hát csák azért — mondottuk, — mert ázs á sokás! — Igy ázstán megmenekültünk attól, hogy mi is kápjunk, de nem lehet ázst bírni, könyüik sincsenek már a mi asszonyainknak!

A polgármesterrel elintézem, hogy a cigányok kiürített zsidó lakáshoz jussanak. Néhány nap múlva hallom azonban, hogy nincsenek megelégedve a kiutalt szoba-konyhás lakásukkal. Újabb deputáció ment, ezúttal azonban az Imrédysta és nemzeti szocialista párttitkárokhoz. Nagyobb és jobb lakást kértek, mint e két párt tagjai. És kaptak is. Gézával később találkoztam.

— Te, Géza, hallom, hogy két-háromszobás és fürdőszobás lakást kértetek?

— Kápunk is! — hangzik büszkén a válasz.

— Géza te, minek nektek fürdőszoba? Talán csak nem akartok fürödni?

— Dehogy ákárunk, dehogy ákárunk, de kell! Hogy minek kell? Csák ázért, hogy legyen!

„Csak azért, hogy legyen!" De sokan gondolkoznak így a cigányokon kívül is. Ez ma a közhangulat. Kell a másé, Kell minden. Amire nincs is szükség. „Csak azért, hogy legyen!"

*

Munkács, április 28. A kórház igazgatója — háziorvosom is egyben — értesít, hogy anyósomat nem tarthatja tovább a kórházban. (Pedig betegsége kétségtelen.)

— Miért? — kérdem, — talán hatóságilag figyelmeztettek és megtiltották?

— Nem — nyögi ki. Barátai szóltak, hogy önmagát veszélyezteti, ha anyósom a kórházban marad.

Mit csináljak, hová vigyem? Ebben a nagy aggodalomban keres Pataky államtitkár Budapestről. Közli: a belügyminisztérium rendelkezése folytán anyósomat ki kell engedni a gettóból. Kivételezésének felülvizsgálata és engedélyezése megtörténik. A rendőrség is megkapja az utasítást, de a vezető csak egy délután és egy éjszaka multával közli azt velem. Végre hazahozhatom szegény anyósomat. Nem megy az utcára, nem ül az ablakba, hogy otthonléte senkinek se szúrjon szemet. Mégis sokan kifogásolják, hogy az *én* anyósom otthon lehet. A Gestapo tisztjeit egyesek, magyarok, szőlőjükbe hívják és ott sok szó esik rólam! Nem lehet ennek jó vége.

*

Budapest, április 29. Pestre sietek, hogy anyósom és feleségem mentesítésének végleges felülbírálását kézhez vegyem. Sokan a segítségemre vannak, de sokan örülnek bajunknak.

Pesten sokan még nem tudják, mások nem akarják tudni, hogy mi történik vidéken. Hogy mit csináltat Endre és Baky László, hogy nálunk milyen sorsa van már a zsidóknak. Pesten nincsen gettó.

Barátaim legnagyobb része már letartóztatva, vagy szökésben. Alig van, akivel beszélni lehet. Keresem egyházam legfőbb vezetőjét, hogy elmondjam az otthoni dolgokat és leghatározottabb fellépését kérjem az emberiesség, a kereszténység érdekében. De beteg. Nem beszélhetek vele.

Jarossnét is felkeresem. Lefestem, hogy mi van, mi történik otthon a gettóban és a gettóbeliekkel. Elmondom a kínzásokat, a gyilkolásokat. Megdöbbenve és megrémülten hallgatja. Most már érzi, hogy baj, nagy baj lesz ebből.

Tenni azonban férje se tud semmit. Lemondani se tud. De nem is akar.

A pesti zsidók közt keresztelkedési láz ütött ki. Hátha az segít — gondolják sokan. A református egyház vezetősége ragaszkodik az idevonatkozó egyházi törvényekhez: egy év, vagy legjobb esetben félévig tartó várás, oktatás, templombajárás kell a megkeresztelkedéshez. A katolikusok felfogása és cselekedete különböző. Az egyik pap hetek, a másik napok alatt készít elő a keresztségre. Egyes papok üzletet csinálnak a keresztelésből: 3—5000 pengő egy-egy keresztelés és ilyen esetben megtörténhet két-három nap alatt, vagy még hamarabb is. A zsidók egymásnak adják az ilyen pap nevét, az ilyen oltár címét. Viszik a pénzt, kapják a keresztlevelet. Tömegesen mennek kioktatásra, áttérésre, a keresztlevél megszerzésére. Azt hiszik, hogy így mentik meg az életüket. Sokan még a Miatyánkot és a Hiszekegyet se hallották és tanulták meg, de máris keresztények. Vajjon törődik-e az Egyház ezekkel továbbra is, hogy keresztények maradjanak, ha túlélik a háborús időt?

Érdekes esetet hallok, amelyhez hasonló több akad. Az asszony nem csak érdekből, hanem kissé lélekből is keresztény akar lenni. Férje nem. Az asszony azonban meg akarja menteni őt is. Szorgalmasan eljár a hitoktató órákra. Férje nem tud róla. Elérkezik a templomi megkeresztelés ideje. Sokat keresztelnek egyszerre. Az asszony egyik jóbarátját kéri meg, hogy férje helyett vele a templomba menjen és helyette megkereszteltesse magát. Megtörténik. Bár csaknem baj esett, mert a férfi zavarában a férj keresztneve helyett a magáét mondotta, amikor a keresztelés előtt közvetlenül megkérdezték. A pap nem vette észre, vagy nem akarta észrevenni a zavart. A templomban sohase járt, meg se keresztelt férjnek felesége hazavitte a keresztlevelet. Akit megkereszteltek, zsidó maradt, aki a keresztlevelet kapta, keresztelés nélkül is keresztény már — papíron.

Sok-sok hasonló eset történt.

Pesten arról se tudnak, hogy a Keleti Kárpátok mentén milyen vereséget szenvedtek és hogy mit csinálnak nálunk a visszavonuló németek. Nem akarják hinni, hogy milyen állapotban van a „győzedelmes" és „verhetetlen" német hadsereg. Még mindig a biztos német győzelemről szavalnak sokan. De talán azok se hiszik már, azok is remegnek belül, akik ámítják magukat. Sokan figyelmeztetnek, hogy ne beszéljek így a németekről. Úgyse vagyok előttük és magyar csatlósaik előtt „grata persona".

*

Endre László egy újságnyilatkozatában kijelenti, hogy a régi főispánok majdnem mind használhatatlanok, nincs bennük elég közösségi érzés, nem elég zsidóellenesek és németbarátok, ezért elcsapják őket. Meg is történnek a felmentések és az új kinevezések. Majdnem mind csupa új ember. Kevés kivétellel mind nyugalmazott katona, vagy csendőrtiszt, akit katonai alkalmatlanság és az azzal kapcsolatos szélsőjobboldali politizálás miatt kellett nyugdíjazni. Se tudásuk, se képzettségük, de érzékük sincs a közigazgatáshoz. Csupa magyarosított nevű sváb. Természetesen mindnek Imrédysta, vagy nemzeti szocialista pártmultja van. Ezek csak kétféle embert ismernek majd: olyant, aki az Imrédy, vagy a nemzeti szocialista pártnak tagja, vagy olyant, aki nem az. Az előbbiek minden jót kapnak tőlük, az utóbbiak csak rosszat. A nagyváradi új főispán, valami exhumált sváb tiszt, megalkotja a „nemzeti egységet": az Imrédy, Nemzeti Szocialista és a Nyilaskeresztes Pártból. Még az Erdélyi Pártot is kihagyja, mert az Kállaysta volt és megszavazta az állami költségvetést. Ez a nemzeti egység szerintük.

Szép és jó lesz az új közigazgatás.

*

Kárpátalja kormányzói biztosságának vezetésével Vincze András nyugalmazott altábornagyot bízták meg. Sohase járt ezen a vidéken. A ruszint egyáltalában nem ismeri. Fogalma sincs az ottani tennivalókról. Pedig Magyarországnak most ez a háborútól legközvetlenebbül fenyegetett része. Itt lakik a leginkább magyarbarát nemzetiség, a ruszinság, amelyet eddig még a csendőrnyomozók és a hadtest „K" különítményei se tudtak elverni tőlünk. Pedig mindent elkövettek annak érdekében. Vincze Andrásnak uralma alatt lesz Kárpátalján és a kapcsolt részeken is olyan világ, amilyen még nem volt.

Tőle függ minden. Előszobája válogatott szélhámosokkal és kalandorokkal van tömve állandóan. Ezekből nevezik ki a zsidó vállalatok új vezetőit. Máról-holnapra dúsgazdag, nemzeti ajándékkal megtömött emberek. Vannak köztük hírhedt panamisták, pénz- és iskolai bizonyítványhamisítók, anyagiak miatt degradált tisztek, hamis kártyások. De most lelkes Imrédysták és nemzeti szocialisták. Tehát a legmegbízhatóbb és legalkalmasabb emberek. Két hónap múlva ruszin és magyar egyaránt átkozza majd ezt a rendszert, azt, aki vezeti, azt, aki a vezetőt kinevezte. Mintha tudatosan tönkre akarták volna tenni a magyarságot, Magyarországot, annak jó hírét, a ruszinságnak a magyarság iránt érzett rokonszenvét.

*

Munkács. Május 2. A hadihelyzet a Kárpátok felettünk lévő körzetében is rosszabbodik. Ezerszámra hozzák a sebesülteket. Első állomáshelyük Munkács. A németekre és az orosz aknákra panaszkodnak. Azt mondják, a németek a legveszélyesebb helyekre, a biztos halálba a honvédeket küldik. Amellett durván bánnak velük. Minden sebesülten hazajött magyar, német-ellenség. Csak a fiatal és a hátrább lévő tiszt urak, a frontot alig látott törzstisztek egy része németbarát

A honvédség tisztikara államot képezett az államban. Nekik minden szabad volt. Mindenkitől feltétlen engedelmességet vártak. Többnek, okosabbnak képzelték magukat mindenkinél és mindent jobban tudtak és lekritizáltak. Igényt tartottak a legjobb lakásra, a legelső helyre és kiszolgálásra mindenütt. Letorkolták azt, aki nem volt velük egy véleményen. Mindenki zsidóbérenc és honvédség-ellenes volt, megfigyelés és ellenőrzés, esetleg eljárás alá került, aki róluk, magatartásukról, beképzeltségükről, önzésükről, hatalmaskodásukról szót mert ejteni. Elvárták, hogy mindenki akaratuknak, kívánságuknak engedelmeskedjék. Ha hivatalban, vagy nyilvános helyen valami nem a tetszésük szerinti volt, mindjárt hangoskodtak, feljelentettek és átadták az ügyet a „K" osztálynak. Akit zsidóval láttak, akiről tudták, hogy zsidó nexusa van, az előttük nem volt ember, se „társaságbeli" lény. Engem tiszt évek óta nem látogathatott. Viszont nem egy büntetett előéletű hangos kereszténnyhez voltak bejáratosok, olyanhoz, aki lopott, aki csalt, betört, ezért börtönt ült. Ha vacsorákról, szőlővendégségről esett szó, nem finnyáskodtak. Természetesen: tisztelet a kivételnek. Mert voltak úri és emberi gondolkozású tisztek is szép számban, de a Gömbös-nevelésűek, a fiatalabbak, a félben maradt egzisztenciákból lett zupás-tisztek közül sokan voltak ilyenek — németrajongók. De hősiességben, önfeláldozásban nem utánozták őket. A Stary-Oskolnál, Voronyezsnél történtekről szörnyű hírek jártak. Jány Gusztáv hadseregparancsa is megbélyegezte őket. Sok törzstiszt már akkor futott, amikor még nem kellett és főként nem lett volna szabad. A gyávaságnak rettenetes mintaképe sok akadt köztük. Némelyik hadbíróság elé került. De a „honvédség tekintélyének megóvása" nem engedte kellő megbélyegzésüket. Nyugdíjazták a gyávákat, hogy majd a katonai közigazgatás vezetőivé, hadiüzemi parancsnokokká nevezzék ki őket, ahol azután nyugodtan basáskodtak mindenki felett. Vagy

zsidó vállalathoz szegődtek igazgatónak, cégérként, hogy egyenruhában elintézzék annak hatósági ügyeit, a munka nélkül élvezett nagy fizetés ellenében. Mert amikor egy-egy zsidó vállalathoz beléptek, már nem voltak antiszemiták. *Antiszemitizmusuk csak addig volt szilárd és tántoríthatatlan, amíg nem találták meg azt a zsidót, aki eltartsa őket.*

*

A „K" osztály volt a legnagyobb, a mindenható hatalom. Véleményt mondott elevenek és holtak felett. Rendelkezett mindennel, mindenkivel és mindenben. Rendszerint subintelligens, a polgári életben egyáltalában nem, vagy alig érvényesült emberek voltak a „K" nyomozók. Aki nem tudott, vagy nem akart dolgozni: egy-két feljelentéssel beállított az osztályhoz, amely nemsokára alkalmazta. Nem a zsold volt a csábító, hanem a nagy kereseti lehetőség. Mert keresni, azt lehetett és azt tudtak is! Jelenteni mindenkiről lehetett. Főként azt, ami nem igaz. Jelenteni lehetett, hogy valaki zsidóval érintkezik, hogy baloldali hírű, vagy éppen kommunistagyanús barátai vannak, hogy tíz évvel ezelőtt levette a kalapját, amikor a cseh himnuszt játszották az utcán. A cseh uralom alatti jó magyarokról azok mondtak véleményt, akik a legmagyarellenesebbek voltak. Az ilyenek sokszor azért tettek feljelentést, hogy lehetetlenné és ártalmatlanná tegyék azokat, akik jól ismerik őket.

Jaj annak, aki a „K" osztály uraival nincs jóban, vagy nem akar barátkozni velük, ha megkörnyékezik. Behívják katonai szolgálatra, beidézik az osztályhoz, kihallgatják, faggatják. A leglehetetlenebb és legigaztalanabb váddal illetik. Ott tartják, éheztetik. „Lehetővé tették": az illető hallja, hogyan verik, kínozzák, aki semmiképpen sem akar „jófiú" lenni. Akár igaza volt a vádnak, akár nem: hónapokig remegésben lehetett tartani valakit. Tanút mindenre szereztek.

A megkínzott olyan vallomást írt alá, amilyet elébe tettek. Azután a *Ukf. „különbírósága"* ítélkezett.

*

Csak nagy vonalakban jellemzem ennek a szervnek az eljárását és ítélkezését. Több hónapig tartó kínos fogság után sor került az első, egyben utolsó és végleges döntő tárgyalásra. Védőügyvédjét, a honvédségi védőt a vádlott legtöbbször nem ismerte. Nem is beszélhetett vele a vizsgálati fogság alatt. Felolvasták a vádiratot. Ismertették a kínzások következtében aláírt vallomást. A védő csak néhány percig beszélhetett. A vádlott alig szólhatott. Tanúkat nem jelenthettek be. Azokat be sem idézték és ki se hallgatták volna. Máris felolvasták az előre elkészített ítéletet! Terhelő tanúk: a „K" osztály és a csendőrnyomozók voltak, akik csak terhelő vallomást tettek.

Ugye *Osváth* ezredes úr, *Gazda* százados úr, így volt?! Ezt nem lehet letagadni. Csak súlyos ítéletet ismertek. És hiába volt ellene minden.

Amiért a véderőbizottságban, az igazságügyminiszter és a vezérkari főnök előtt nyiltan szóvá mertem ezt tenni: az ungvári „K"-sok erősen figyeltek s csak a cseh uralom alatti magatartásom, meg képviselői immunitásom védett meg valamennyire a letartóztatástól és attól, hogy mint hazaárulót el nem ítéltek. Jelentés, feljelentés történt ellenem bőven.

Szinte fáj mindezt leírni. Szégyenlem is. Hiszen vád ez magyarok ellen. De le kell írni azért, hogy többé ilyesmit ne tűrjünk meg.

*

Munkács, 1944. május 3. A nagyon közeli frontról egyre rosszabb hírek érkeznek. Az oroszok már elérték a Tatárhágót. És még mindig a győzelem kürtjeit fújják a németek és zsoldosaik. Várják a csodát és a csodafegyvereket. A csodafegyvereket. Ezekről esik a legtöbb szó, ezekhez fűzik

az utolsó reményeket. Sokan azt mondják, hogy máris útban vannak a front felé. Látták sokan, többek között egy mindkét szemére vak fiatalember is mondotta: a vasútállomáson, szigorúan lezárt és gondosan őrzött vagonok százait nagybetűs felirattal: *„Nur auf Befehl des Führers zu öffnen!"*. — A csodafegyverek.

Elkészültek a kipróbálásuk után megjavított oxigén- és fagyasztógránátok, amelyek többkilométeres sugarú körben mindent felégetnek, vagy megfagyasztanak, mindent megsemmisítenek. De most még nem lehet használni azokat — mondják a szakértők, — mert most katonáink az oroszokhoz igen közel vannak. Majd ha távolabbra szakad a saját hadsereg az ellenségtől. Vagy azért nem lehet még használni az új csodagránátokat, mert egy bizonyos fokú — meleg, vagy hideg — hőmérséklet kell ahhoz s ez most nincs meg. Majd ha melegebb, vagy hidegebb lesz. Akkor megsemmisül az ellenség. A legtöbben szeretnék elhinni ezeket a híreket. Aki ellent mer mondani, az: zsidóbérenc és ezzel az ellenvélemény le van szerelve és az is, aki az ellenvéleményt mondja.

*

A nyugati fronton nemsokára megjelenik az angolszász hadsereg. „Csak hadd jöjjenek!" — hallottuk számtalanszor a legkompetensebb német vezetőktől is, — éppen arra várunk, hogy jöjjenek, hogy itt semmisítsük meg őket, ott a nyugati fal, majd elvéreznek tövében, a tengerbe kergetjük a partraszállókat. S megtörtént a partraszállás, az angolszászok igenis megvetik lábukat a normandiai partvidéken. Sőt előre is haladnak. A németek szabályszerűen, illetve nem is egészen szabályszerűen hátrálnak, látjuk később. Kivonulnak a partvidékről. Sőt Párizst is feladják. „Jó lesz ez nekünk?" — kérdezhetik most már nem a zsidók, hanem a németek és a németbarátok egymástól.

Soknak még most se nyílik ki a szeme. A rájuk rakott hályog — úgy látszik — leoperálhatatlan. Vagy csak nagyon későn és késve lesz leoperálható.

— Az orosz kifullad, majd nem győzi a távolságot, nem bírja az utánpótlást — halljuk.

De csodálatos: az orosz nem fullad ki, győzi a távolságot és bírja az utánpótlást. Veri és egyre jobban üldözi a németeket!

— Az oroszoknak nincs gyalogságuk s nincs kenyerük, rossz a ruhájuk.

És a gyalogságnélkülinek, kenyértelennek és ruhátlannak mondott oroszok még mindig, sőt egyre jobban nyomulnak előre. A mindennel, a csodafegyverekkel is felszerelt németek pedig egyre inkább hátrálnak és züllenek széjjel.

*

Munkács, május 5. A gettóban tovább szenvednek a bezártak. Egyre erősebb a felügyeletük, egyre gyötrőbb a kínlódásuk. Élelmiszert és cigarettát, ezt kérnek főként, mindnehezebb bejuttatni hozzájuk. Csak néha jön ki valaki. Rendszerint a zsidó tanács tagja, vagy olyan, akinek hivatalos megbizatása van. Beszélni arról, hogy mi történik bent, alig mernek. Sápadtak a gondtól és az aggodalomtól. Remegés fut át rajtuk, ha a jövőjükről beszélnek, vagy arról, hogy mi várhat még rájuk.

Egyesek megszöktek a gettóból. Nagy pénzért egy-egy Imrédysta, vagy nyilas a szöktető. Később a szöktetés is iparággá fejlődik. Mégpedig nagyon is jövedelmezővé. Ugyancsak a leghangosabb zsidóellenesek szerzik be pénzért a hamis papírokat is. A tőzsdén sohase volt olyan ára a részvénynek és az értékpapírnak, mint amilyen most egy keresztény születési bizonyítványnak van, vagy még inkább egy teljes papírgarnitúrának, amely gyüjteménye a hamis származási papíroknak, beleértve a szülők, nagyszülők keresztlevelét s esketési bizonyítványát is. Ennek ára 5, 10, 15 ezer pengő, aszerint, hogy a vevőnek milyen az anyagi helyzete. A papíroknak nagy az árfolyamuk. Szabályosan jegyzik, árusítják, vásárolják. Akinek van pénze s bátorsága, aki nem törődik azzal, hogy mit kockáztat, az megmentheti az életét.

A lehetetlenséggel határos, Jókai és Wells fantáziáján is túltesz az életmentő találékonyság. A bajusz és szakállnövesztésről, vagy annak a leborotválásáról nem is beszélek. Sem az orrplasztikai műtétekről. A Kohn Mirjamokból, a Segelstein Leákból Szabó Mariskák, Kiss Magdák lesznek. Foglalkozásra is. Úri és gazdag asszonyok elszegődnek hadiüzemi, napibéres munkásnőknek és dolgoznak fáradhatatlanul. Férjhez mennek falusi parasztokhoz, akiknél a rendes falusi munkát végzik. A fiatalabb zsidó fiúk éppen ilyen találékonyak. Pájeszesnek, strámlisnak ismert fiúk szólítanak meg nem egyszer Pesten, elegáns városi fiatalemberként. Nem ismerek rájuk, olyan külső változáson mentek át. De nemcsak én, apjuk, anyjuk sem ismerné meg őket. Nem egynek a névjegyén nemesi címer ékeskedik előnévvel. Igen előkelő, valóban őskeresztény és nemesi származású urak adtak helyet az ilyeneknek, vállalták testvérnek, fiúnak. Egyik-másiknak zsidós maradt ugyan arca, orra, szája, de a nagyszerű papírok igazolják őt. A papírok — ha kell — akár a honfoglalásig vezetik vissza a családfát. A nyomozás utánuk meddő. Legfeljebb azt mondják, hogy valamelyik messzebbi ős volt zsidó. Vagy azt — ilyet is hallottam, — hogy az anyának valószínűleg a közeli szomszédja lehetett zsidó.

A zsidómentés és a zsidók találékonysága egyenes arányban növekszik a zsidóüldözéssel. Nincs az a fantasztikus regény, amely ezeken az eseteken túltenne. Monte Christo gyerekjáték az ilyen valósághoz. A zsidók mindenre képesek, csakhogy kikerüljenek a gettóból, eltűnhessenek, új

arcot ölthessenek. Hihetetlen, amin átvészelnek, mindent kockáztatnak, csakhogy életüket biztosítsák.

Hallom, hogy egy igen derék jóismerősöm, Grünstein-Jávor László meghalt. Ezt a halált anyakönyvezték is. Szabályosan el is temették. Azután eltűnt emléke is, mintha nem is élt volna. Az oroszok bejövetele után Grünstein-Jávor László feltámadt. Megjelent. Bement az üzletébe. Ott folytatta, ahol tíz hónappal azelőtt abbahagyta. Üzletének egyik alkalmazottja rejtette el. Ő anyakönyveztette halálát és ő temettette el.

Horovitz Miklós — írják az ungvári lapok — szívszélhűdésben hirtelen meghalt. Ám Budapesten dolgozott egy Bálint Miklós nevű kőműves-napszámos, akit senki sem ismert. Szabályos papírokkal. Teljesen rendben voltak a katonai okmányai is. Katonakönyve és leszerelési bizonyítványa valódi pecsétekkel igazolta, hogy katonai kötelezettségének pontosan eleget tett. Származási iratai bizonyították, hogy őskeresztény. Az oroszok bevonulása után megint Horovitz Miklós lett. Még Bálint Miklós korában találkoztam vele 1943. novemberében Pesten. Megértettem, hogy miről van szó.

Ezek csak egyes esetek. De számtalan ilyen volt.

Mások ugyancsak őskeresztény iratokkal, hiteles katonakönyvvel vonultak be katonai szolgálatra. A harctérre mentek. Csak a nevük volt más. A katonaságnál, vagy éppen a harctéren, senki se kereste az eltűnt zsidót.

Munkács teljes zsidótlanítása után, minden munkácsi zsidó kivitele után számtalan „kivitt" munkácsi zsidóval találkoztam a nyilas világ alatt Pesten. Üzletet is kötöttek, sétáltak az utcán. Legfeljebb azt nem mondhatták, hogy nyugodtan sétáltak és nyugodtan éltek.

*

Munkács, május 8. A kivételezetteket berendelik a „K" osztályhoz. Elveszik mentesítési iratukat. S mindazt, amivel a mentesítésre való jogosultságukat igazolhatják. Faggatják, vallatják, hogy miért kapták a mentesítést. Olyanok teszik ezt, akiknek fogalmuk se volt arról, hogyan éltünk, mit csináltunk a cseh uralom alatt. Olyanok találják jogosulatlannak és indokolatlannak a mentesítést, akik a cseh világban sokat vétettek a magyar érdekek ellen. Egyelőre azonban még nem bántják a mentesítetteket. Őket és a kis világháború kitüntetett zsidóit még a gettón kívül hagyják.

A gettón belül a zsidók elássák, befalazzák még megmaradt ékszereiket, pénzüket. Senki se tud ezekről a rejtekhelyekről. Aki elásta, az Auschwitzban hamuként maradt.

*

Endre László ellenőrző körútra jön. Egyszerre kíméletesebbek a gestapósok. A gettóban kórházat létesítenek. Ott bújtatják el a veréstől, kínzástól sebesülteket, mint betegeket. Néhány napig enni is adnak a gettóban. Csajkákat szereznek be, kenyeret is süttetnek. A zsidók reménykednek. Hátha jobb lesz? Endre Lászlótól várják a javulást.

Az meg is érkezik. De nem nézi meg a gettót. Csak a gestapós, a rendőr-csendőrvezetőkkel, a polgármesterekkel, főispánokkal beszél. Útjának főcélja: inni, dorbézolni és beregszászi barátnőjét felkeresni. Hatalmas, nyitott gépkocsiban jár. A vezető mellett, az előtte lévő kis ülésen, a hátamögötti férőhelyen és mellette is egy-egy géppisztolyos csendőr, vagy honvédruhába öltöztetett testőrbanditája. Körútja után visszatér Pestre. Jelenti, újságban hirdeti: emberségesen bánnak a zsidókkal, pedig meg sem érdemlik. A gettóban pedig, Munkácson, Ungvárott, Beregszászon, Szigeten, Szatmáron, Váradon szörnyű az élet. Élet? Kínzás és gyötrődés tovább!

*

Beszélik, hogy rövidesen elrendelik a vegyes házasságok kötelező felbontását is, így a nemzsidó házastárs is zsidónak minősül és gettóba köteles menni, ha nem válik el. Eszerint vegyes házasságból származott, kereszténynek született és így felnőtt gyermekeket is gettóba rendelik majd. Az őrültség és az izgatás nem ismer határt. A magyar irtja a magyart. Az apagyilkosnak megbocsátanak, a zsidóságtól érintett becsületes magyarnak nem!

A zsidó tanács vezetőit agyba-főbe verik a Gestapo-házban. A zsidó üzletek már zárva vannak. A tanács vezetői nem tudnak eleget tenni a Gestapo „kívánságainak", rendeléseinek úgy, mint azelőtt. Kezd kifogyni mindaz, amit a gestapós urak kívánnak. Megverik tehát a tanács vezetőit. A Gestapo székháza hatalmas, jól körülkerített ház, a harmadik a városházától. De oda is áthallatszik a jajgatás, a megkínzottak üvöltözése. A közvetlen szomszédos házból kiköltözik a keresztény főorvos, mert éjjel-nappal hallja a kínzás okozta jajgatást.

A zsidó tanács első, kivételezettségük miatt is lemondott és eddig gettóba nem zárt vezetőit a Gestapo letartóztatja azért, amiért a rendőrség vezetőjének tanácsára éppen kivételezettségük miatt lemondottak. Megverik, megkínozzák dr. Péter Zoltánt, a legjobb magyart, akit a cseh megszállás alatti magatartása miatt az egész város becsült, ugyanúgy Ormos Endrét, az eddigi városi főmérnököt, akit kiválóságáért eddig az állásában is meghagytak. Megkínzása után a téglagyár egyik kemencéjébe zárják. Dr. Péter Zoltán érdekében megmozdul az egész város. Ez csak árt neki. Még jobban megkínozzák. Dr. Péter Zoltán neve ismert az egész volt csehszlovákiai magyarság körében, fanatikus magyarsága miatt, a magyar színháznál és sport terén kifejtett munkásságáért. Jaross, hazatérésünk első évfordulóján, rádióbeszédében, példaként külön is említette nevét. Most megkínozzák, külön börtönzik be. Majd a leg-

első deportáltak közt lesz anyósommal együtt. Ormost valamiért beengedik a városba. Feleségével együtt öngyilkosságot követ el. Felvágják ereiket és felakasztják magukat. Észreveszik. Az asszony már halott. A férfit még megmentik. Kórházba szállítják. Gyógyítják. „Meglátogatja" Zöldi Márton. Borzasztóan leszidja, amiért menekülni akart tőlük — a halálba. Leszaggatja sebeiről a kötést. Félnapig úgy hagyja. Azután viszi a téglagyárba. Az első deportálóvagonnal elszállíttatja.

Összeírják a vegyes házasságokat és gyermekeiket, akik kereszténynek születtek és így nevelkedtek, zsidó voltukat nem is sejtik. Másutt az országban sehol sincs ez. Mi hadműveleti területen lakunk, ahol erősebb a német befolyás — mondják. A magyar hatóságok legtöbbje tökéletesen kiszolgálja őket. Egyesek együtt mulatoznak velük, élén az új főispánnal. A trinkbruderek megtalálják és megértik egymást, akármilyen nemzetiségűek.

*

Kutatni kezdik, hogy kinél hagytak a zsidók ékszert, pénzt. A zsidóvagyon rejtegetőket is letartóztatják, internálják, elítélik. De csak azokat, akik tisztességes úton akartak a zsidókon segíteni, vagyonuk töredékének megmentésében. A közismert szajrézókat nem vizsgálják, nem büntetik.

A zsidóknak vagyonvallomást kell tenni. Pontosat. De a gettóból nem jöhetnek ki. Házuk, ingatlanuk telekkönyvi számát nem tarthatják fejben, folyószámlájukat nem nézhetik meg, vállalatuk irodájába nem mehetnek be, hogy műhelyükről adóvallomást készíthessenek. De szigorú büntetés terhe alatt részletesen és pontosan mégiscsak meg kell csinálniuk.

Folyószámlájuk terhére, havonta legfeljebb 1000 P-t vehetnek fel a költségek fedezésére és táplálkozásra. De a betétkönyveket régen elvették tőlük, folyószámláikat le-

zárták. És mindenekfelett: nem engedik ki őket a gettóból. De az adót a gettóban is behajtják, miután igyekeztek előzőleg mindenüket elvenni.

A mi vidékünknek kenyere, megélhetése a fa, az erdő. A legtöbb fás zsidó volt. Ők voltak a szakemberek, a legügyesebb erdőkitermelők. Hatalmas erdőrészletek álltak kitermelés, megkezdett munka alatt. A készletek óriásiak és rendkívül értékesek voltak mind tüzi, mind haszonfában. Ezeket meghitelezték, kézizálogba vették a bankok és a kitermelést finanszírozták. Most megállt a munka. Április 2-a óta komoly faszállítmány Munkácsról és Kárpátaljáról nem futott ki. Pusztul a nemzeti vagyon. Lopják. S hogy a lopást ne vegyék észre, a megdézsmált telepet nem egyszer felgyújtják.

*

Közben a katonai parancsnokságok idegesen kapkodnak. Nem csak azért, amiért a németek még mindig hátrálnak, az oroszok pedig egyre közelednek. (A csodafegyvereket még nem volt szabad, vagy nem lehetett használni.) Hanem a partizánok miatt. Naponta történik ellenséges berepülés. Megszólalnak a riasztó szirénák. De légitámadás nincs. Ejtőernyős orosz partizánok szállnak le. Itt is, ott is. Az erdőkben. A nyiltabb helyeken és a közeli városokhoz is. Hihetetlenül bátrak. Foglyokat ejtenek, zavart keltenek. Ha megtámadják őket, rettenthetetlenül védekeznek. Élve, súlyos sebesülés nélkül nincs partizán-fogoly. Sok-sok a sebesült a partizánokat felkutatók és az üldözők részéről, mire akárcsak egyet is lelőnek. Egyesével, kettesével, néha azonban csapatokban vannak. A legsűrűbbjéből, a fák tetején meghúzódva védekeznek. Nő is van közöttük. Főként rádiós. Ezek talán még merészebbek, mint a férfiak. A partizánok csak a katonákat, a katonai berendezéseket támadják. Megjelenésük és tevékenységük határtalan zavart kelt. Természetesen fejetlenséget is. Nem vagyunk messze a front mögött, de kevés a harcba állítható katona. Még csekélyebb értékű a felszerelésük. A csendőrök közül egyre többen pusztulnak el a partizánok elleni harcban.

Mire egy partizánt körülkerítenek és holtan, vagy súlyosan sebesülve foglyul ejtik, az üldözők 8—10 halottat, még több sebesültet vesztenek. A partizánok között akad idevaló is. Ruszin, vagy magyar. Az elfogottakat nehéz vallomásra kényszeríteni, pedig a nyomozók nagyon értik ezt. Konokul hallgatnak, akármit tesznek velük. Nem szólnak. Akasztják, főbelövik őket. A tisztek az elfogott partizánokkal szemben rendszerint bátrabbak, mint amilyenek a harctéren voltak.

Bámulatos az egyre nagyobb számban leszálló ejtőernyős partizánok merészsége, ügyessége. Hetekig rejtőznek, dolgoznak, míg a hatóságok a nyomukba érnek, pedig a lakosság, a ruszinság se támogatja őket. Mert fél. Fél a partizánoktól, de fél a támogatás megtorlásától is. Csodás történeteket, de csupa valóságot lehetne írni a partizánok tevékenységéről, egyedülálló harcukról. Nem rabolnak. Ha feltétlenül nem szükséges, nem is pusztítanak. Harcolnak. Egy katona — sok katona ellen. Idegen, ismeretlen földön, az ottaniakkal, a terepet tökéletesen ismerőkkel szemben. Német és honvéd egyenruhát szereznek, így megtévesztik a nyomozókat és üldözőket. A polgári lakosság részéről szinte panasz sem érkezik ellenük. Megrémítenek mégis mindenkit. De elsősorban a katonai vezetést.

*

Munkács, május 14. Híre járja, hogy Máramarossziget-en a gettózott zsidókat hetven-nyolcvanasával vagonokba zsúfolják és elszállítják. Hová? — nem tudjuk, nem halljuk.

Polgármesterünk bizalmasan közli velem, hogy parancsot kapott a Gestapótól és az azzal együtt dolgozó Megy-

gyesi—Ferenczy zsidóirtó különítménytől, hogy többszáz erős lakatot és egy-két méter hosszú láncot szerezzen be. Valami készül a zsidókkal megint. Állítólag a Kassa körüli gyüjtőtáborba viszik őket.

Rémület fut át mindenkin, aki zsidó, akinek zsidó rokonsága és érző emberi szíve van. Munkácson több, mint 28,000 ember reszket újabb reszketéssel. A gettóból még gyakoribb a szökés. A szöktetés egyre jobban drágul, — a papirok ára még magasabbra szökik.

*

Munkács, május 15. Hétfő. Aggódom.

Szokás szerint korán reggel az utcán vagyok. Ma még semmi különösebb. A gettó felől se hallatszik ma semmi. Máskor ilyenkor már régen zsibongást, kalapálást, jajgatást, vagy lövések csattanását halljuk onnan. A csend gyanús. Igen, most már a csend gyanús.

Kilenc óra tájban a bankba, ahol dolgozom, hírét hozzák annak, hogy a munkácsi téglagyárakból is vagonokba gyömöszölik a zsidókat. A 14 ezer vidékit. Pestre telefonálok Pataky Tibornak. Virág- és tolvajnyelven elmondom, hogy mi történik és mi készül. Később visszahív. A miniszterelnök azt mondotta, hogy a vidéki zsidókat csak munkára viszik. Pataky megnyugtat, hogy az enyéimnek semmi bajuk se lehet. Hiszen keresztények és mentesítettek. De mégse nyugszom meg. A mentesítettek — most már csak kilenc család összesen, — a két volt zsidó tanácsvezetőt kivéve, még valóban nyugodtan (?) járnak a városban. Egyelőre nincs semmi bajuk. Lakásomat félóránként hívom telefonon, hogy jött-e postám, keresett-e valaki. Így akarom megtudni, hogy van-e otthon valami baj.

Délben hazamegyek. Akkor még nem tudom, hogy utóljára ebédelünk együtt szegény, drága jó anyósommal. Nincs étvágyam. Anyósom kedvesen kínál. Sietek elkölteni

az ebédet. Azután újra az utcára, a kávéházba megyek, hogy megtudjam, halljam, történt-e valami azóta. Üres, csendes, rémült hangulatú a város. Máskor hétfőn, hetivásár napján minden tömve. Többezer falusi az utcákon, az üzletekben, kocsmákban, éttermekben, kávéházban. Most úgyszólván sehol sincs ember. A falusiak már nem járnak be, nincsenek nyitva az üzletek. 14,000 emberrel kevesebb vásárol Munkácson az eddiginél, tehát a faluból élelmiszert sem érdemes eladásra behozni.

Alig ülök le a kávéházban, pincér hozza az üzenetet, hogy haladéktalanul menjek haza. Rémület fog el.

Két perc múlva otthon vagyok. Az előszobában egy géppisztolyos SS katona, kezében a fegyver. A belső előszobában egy SS tiszt. Bemutatkozom. A német tiszt nagyon csendesen szintén mond valamit, de nem értem a nevét. És hangosabban, de magyarul, ridegen folytatja:

— Beszéljen velem magyarul!

Közben könnyes szemmel, kipirult arccal jön elém a feleségem. Anyósom holmija a kezében.

— Anyósáért, özvegy Gergely Albertnéért jöttem — folytatja magyarul és egyre durvábban a német egyenruhás SS tiszt.

— Miért? — kérdem. Nincs felelet. — Hová akarják vinni? — kérdem tovább.

— Kassára a zsidó gyüjtőtáborba — hangzik a válasz. — Öt percet adok, egy kis csomagot hozhat magával. — Súlyos korbácsát rázza és bősz léptekkel jár fel-alá.

— Uram, az én anyósom mentesített, íme — veszem ki zsebemből a miniszterelnöki előzetes mentesítést.

Kezébe veszi, megnézi.

— Ilyet se láttam még — mondja. És összetépi. — Nem érdekel, siessenek! — hangzik tovább a rideg, embertelen szó.

Kétségbeesve kapkodunk, hogy mit csomagolhatnánk be.

— Siessenek, letelt az öt perc! — hangzik felénk.

A bőröndöt becsukjuk. Feleségem könnyes szemmel csókolja meg 70 éves beteg édesanyja kezét. Nézi, hogy sohase felejtse el. Indulásra sürgetnek. Leviszem a csomagot. Sárga kis gépkocsi vár lent. Az utcán meghúzódva és messzebbről sokan nézik, mi történik nálunk. Megcsókolom anyósomat. Berakom csomagját a kocsiba. Elől a vezető mellett a géppisztolyos SS katona, hátul az anyósom mellé korbáccsal és pisztollyal kezében a tiszt úr ül. Anyósom is megcsókol, amikor beszáll.

— Értem ne aggódjatok.

Az SS tiszt becsapja a gépkocsi ajtaját. Megindulnak. És mennek azon az úton, amely a téglagyár felé vezet. A téglagyár felé és túl, messze túl azon... Ki tudja hová? — a kínos halálba...

Amint elmegy a kocsi, mondják, hogy az SS tiszt Zöldi Márton volt. A volt magyar csendőrfőhadnagy! Az újvidéki bandita! Aki elítélve Németországba szökött s ott beállt az SS-be!

Életem legborzalmasabb napja.

Ruszin szakácsnőnk szörnyű átkot mond arra, aki elvitte az anyósomat.

*

Mit tegyünk, mihez kezdjünk, hogy megmentsük, ha lehet. Feleségemet egy hozzánk sokat járt „úri" családhoz küldöm, akikkel barátságban, rokonságban van Ferenczy László, a vitéz csendőralezredes úr, Zöldi Márton briganti hóhértársa. Én a rendőrségre megyek. De előbb Pestet hívom telefonon. Elmondom Pataky államtitkárnak anyósom elhurcolását, mentesítésének elszaggatását. Estére ígér választ. Bizonyára mindent megtesz.

A rendőrségen dr. Tavy fogalmazó úr, az ideiglenes vezető azt mondja, hogy nem tud semmiről semmit, eleget

tett a parancsnak, amely anyósomnak a gettóból való kiengedését rendelte el. Másról nem tud és nem tehet semmit.

Feleségem is hazajön. Az eddigi jóbarát „úri" család egyáltalában nem örült feleségem látogatásának. A férfi, a főorvos úr le is tagadta magát. Az asszony pedig azt mondja, hogy rég nem látta vitéz Ferenczyt (minden este náluk volt, ott is lakott), de ha majd látja, megkéri, segítsen rajtunk. Sokat beszél az asszony, el is szólja magát:

— Csak ma vitték el a nénit? — kérdezi, — azt hittem, már tegnap.

Tehát tudott arról, hogy el akarják hurcolni. De természetesen nem figyelmeztetett rá.

Mentesített jóbarátaimmal sietek tudatni, hogy meneküljenek, mert nyilvánvaló, hogy hamarosan rájuk is sor kerül.

Hívom telefonon a téglagyárak parancsnokát: Boros Andor főfelügyelő urat, aki nekem köszönhette 1939. évi kitüntetését, aki március 15-én még csaknem hódoló üdvözléssel köszöntött levelében. Az ügyeletes megkérdezi, hogy ki akar a főfelügyelő úrral beszélni? Bemondom a nevem. Várnom kell. Majd néhány pillanat múlva válaszol:

— A főfelügyelő úr nincsen itt.

A főfelügyelő úr nem akart most a szokásos „alázatos tisztelettel" üdvözölni, sőt beszélni sem akart most velem.

Nem találok senkit, aki segítene.

Olyan az otthonunk, mint a siralomház.

Néhány jó barátunk felkeres. Villámgyorsan elterjedt a híre annak, hogy elvitték az anyósomat.

Megkísérlünk mindent. De tehetetlenek vagyunk. Hová vitték, mit csináltak vele, lehetetlen megtudnom.

Későn este kapom Pestről a hírt, hogy intézkedés történt abban az irányban, hogy szabadon engedjék anyósomat. Keresem a rendőrség vezetőjét és vitéz Ferenczyt. Sehol sem találok senkit. Valamelyik szőlőben isznak biztosan.

Lefekszünk. De nem alszunk. Feleségem igyekszik csendben maradni, hogy ne izgasson. De hallom elnyomott zokogását.

Korán reggel a rendőrségre rohanok. Igen, este 8 óra tájban ők is megkapták az anyósomra vonatkozó rendelkezést. Állítólag keresték is, hogy kiengedhessék, de az a csoport már elment. Rettenetes! Telefon Pestre. Kérem, hogy az állítólagos kassai gyüjtőtáborból engedjék ki anyósomat.

Az intézkedés meg is történik. De nem segít. Anyósom nincs meg, Kassáról nem jön haza. Akkor még nem tudtunk Waldsee, Auschwitz, Birkenau nevű táborokról. Onnan nem szoktak hazajönni.

Délelőtt egy-két kivételezett barátomat látom.

— Meneküljetek! — szinte kiáltok rájuk. — Még mindig itt vagytok?

— Még nem csomagoltunk be!

— Ne csomagoljatok, hanem rohanjatok!

Délben elfogják csomagolás közben dr. Fried Sándort és feleségét, Munkács cseh uralom alatti magyarpárti polgármesterét. Elviszik őket. Leányát, aki éppen akkor megy haza, egy magyar tiszt megszökteti Zöldi úr elől. Mert a kivételezetteket maga Zöldi úr szedi össze! A leány öccse, orvostanhallgató, a kórházban gyakornokoskodik. Szülei elfogásának hírére ő is menekül. Ungváron át. Csapon véletlenül egy fülkébe kerül nénjével. Pestre jönnek. Életben maradnak.

Délutánra az összes kivételezetteket összeszedik.

Este felkeres egy zsidó orvos. Anyósomat hétfőn este látta, beszélt vele, amikor bevagonírozták. Mindent elvettek tőle. A csomagját, az ennivalóját is. Csak egy zsebkendőt és a tavaszi kabátját hagyták nála. Őt nem bántották, a többi kivételezettet azonban véresre verték. 80—90 embert zsúfoltak egy vagonba. Egy veder vizet adtak be nekik és

egy másik üreset a testi szükségletek elvégzésére. A vagont nem indították útnak hétfőn este, hanem csak kedden hajnalban fél ötkor. Tehát a rendőrfogalmazó úr hazudott, amikor nekem azt mondotta és Pestre is azt jelentette, hogy tegnap, hétfőn este elindították a szerelvényt.

Felkeres az a bizonyos úriasszony is, akinél tegnap a feleségem járt. Titokban és lelkendezve jön hozzám. Beszélt Ferenczy alezredessel, — őszerinte anyósom még a gettóban van, azt tanácsolják, hogy szöktessük ki és bújtassuk el valahol falun.

Hazudik!

— Nagyságos asszonyom, azt hiszem, Ferenczy alezredes úr „téved", ha azt állítja, hogy anyósom még itt van, éppen most hallottam ugyanis, hogy ha nem is akkor, amikor azt jelentették, de már elvitték.

Az úriasszony zavarba jön és nem is nagyon pirul el, hogy lelkendezésére így válaszolok.

A rendőrségtől egy rendes, jó ember keres. Azt hallotta, hogy a vegyesházasok közül is összeszedik a zsidószármazásúakat. Elsősorban az én feleségemre pályáznak.

Csomagolunk. Szökni készülünk. Anyósomon nem segíthetek, ha itt maradok, de a feleségemet elveszteném.

Egy gépkocsitulajdonossal megállapodom. Hajnalban indulunk.

*

Budapest, május 17. Szöknöm kellett onnan, ahol születtem, ahol éltem, ahol a temetőben szüleim teste porlik, Munkácsról, amelyért egész életemet adtam! A mellékutcákban hajtatunk ki a városból. Lopva, meghúzódva ülünk a gépkocsiban, hogy ne lássanak a korai járókelők.

Nem hittem volna, hogy valaha szöknöm kell ebből a városból. Elbúcsúzom tekintetemmel az utcáktól, a házaktól, a környéktől. Szülőföldemtől.

Rohan a gépkocsi. Egyre jobban távolodunk. Feleségem

egyre jobban könnyezik. Édesanyánkra gondolunk. Vajjon él-e még? Vajjon kínlódik-e még? Vajjon hogyan bírja a szörnyű utat?

Másfél óra múlva a csapi állomás mellett haladunk el, feleségem hirtelen zokogni kezd. Valami különös érzéssel küzd itt. Hetek múltán halljuk, hogy anyósom Csapon előző nap ilyenkor már halott volt. Nem bírta tovább. Itt vagonjukat kinyitották. Kiszállították és végeztek a kivételezettekkel, hogy Kassán ki ne kelljen őket adni. Hogy el ne mondhassák, miként bántak velük. Mire anyósomért mentek, már halott volt. A szörnyű délután és az éjszaka, a zsúfoltság és a levegőtlenség — nyilván le sem ülhetett, — ez a kínlódás megölte beteg szívét. Ha ez igaz, hálát adunk Istennek, hogy nem kellett tovább kínlódnia. Ott halt meg, ahol 43 évvel ezelőtt az esküvője volt. A hullákat kidobálták a vagonból. Cigányokkal ásatták el őket. Temetés, anyakönyvezés nem illette őket. Később sem engedik meg azt, hogy megkeressem és felásassam a sírokat. Attól félnek, hogy Katyn-ellenes bizonyítékokat találnék...

Tovább Sátoraljaújhely felé! A városba csak kerülővel engednek be. A rendes bejáratot lezárták, fegyveres katonákkal őriztetik. Most hajtják bevagonírozásra a zsidókat.

A kisállomáson, amely a Kassa felé vezető vonalon van, deportálóvonat vesztegel. A vagonok leláncolva, lelakatolva. Csak egy keskeny, 10—15 cm-es rést hagytak az ajtónál.

A vagonok mindegyikéből könyörgő üvöltés hallatszik:

— Vizet, vizet, ha Istent ismernek!

Pokoli a hőség. A vas-vagon tárolja a meleget. A zsúfoltság fokozza. Számtalan kéz, kar nyúl ki. Jószívű emberek vedreket, csuprokat visznek oda. Megkísérlik a vizet beadni. Nemsokára a kísérő német csendőrök jönnek. Elzavarják őket. Meg se hallják a zsidók könyörgését, pedig olyat is kiabálnak minden vagonból, hogy hulla van köztük. Azzal

se törődnek. A hullát a túlzsúfolt vagonokban lefektetni se lehet. Állóhely is alig van. A legszorosabban gyötrődnek egymás mellett az emberek. Ha a hullát nem tartják, eldől. Kénytelenek ráállni. A vederhez, melyben az ürülék van, egy-két lépésről hozzá se lehet férni a szorultságtól.

És megindulnak a szörnyű szerelvények gyors egymásutánban. Mennek a nyomorult emberek ezreivel, tízezreivel Kassán át, Szlovákián túl, Lengyel- és Németország felé, ahol majd a haláltáborok nyelik el őket.

Így megy ez hosszú heteken át. Csak május végén ér majd véget, mire nem marad zsidó Magyarország északkeleti részén, Erdélyben és a Felvidéken, mire az utolsót is elviszik Munkácsról. Akkor majd a Zöldi—Meggyesi—Ferenczy-különítmény átteszi székhelyét más városokba, hogy azokat is zsidótlanítsa.

A mi útunk is nehéz. Szemünk tele könnyel. Aggódunk. Az Újhelyen látottak és hallottak még kétségbeesettebbé, még rémültebbé tesznek.

*

Budapest, május 18. Áldozócsütörtök. Kora reggel felkeresem Pataky államtitkárt. Elmondom a tapasztaltakat és azt, hogy nekünk is menekülnünk kellett. Megborzad. Hát ennyire süllyedtünk?! És mi lesz Magyarországgal, a magyar néppel, ha fordul a kerék? Már pedig fordul...

Templomba megyünk. Az Úr szolgája bátran hirdeti az Igét, pedig a rádió is közvetíti:

— Nincs különbség görög és török, zsidó és germán között — mondja felemelt hangon, — a ma a multnak a következménye, az 50 évvel ezelőtti Nietzsche-tanításnak és nevelésnek, az Übermensch-teóriának. Olyan lesz a jövő, amilyen a ma, amilyenek a maiak! — Csodálom, hogy nem hallom letartóztatásának a hírét.

Új újságot látok a pesti utcán. Túlságosan sok ember

kezében van. Címe: „Harc." A „Zsidókutató" intézet lapja. Ennyi gyűlölködéssel, ennyi ízléstelenséggel, ilyen elfogultsággal és tudatlan tudákossággal is lehet lapot szerkeszteni?! Ami rosszat, csúnyát, galádságot össze lehet írni, azt mind a zsidókra fogja. Cikkei kifogásolják a Biblia Ó-testamentomát, a Zsoltárokat is, mert zsidó írások. Akit támadni, vagy kivégezni akar, arról azt mondja: zsidó, zsidóbarát, zsidófeleségű, vagy szabadkőműves. Ezek a fővádak, ezek a megszégyenítés, kipellengérezés főjelzői. Teljesen német mintára készült. A címe is. Csak kevesebb tudással és még kevesebb alapossággal.

Sok szennylap jelent már meg Magyarországon, de ilyen talán még soha! Az emberek kapkodják. Mert a primitívség, a tudatlanság, az ízléstelenség az uralkodó.

Amilyen a rendszer, olyan a sajtója, — vagy amilyen a sajtó, olyan a rendszer. Sztójayékat és a magyar protektorátus korát a „Harc" jellemzi legjobban! Önmagát ismétli, mindig ugyanazt a nótát fújja! Képei, akárcsak állításai torzítottak. A helyreigazítások egymást követik benne. Mert nem csak lelkiismeretlenek, hanem felületesek is.

Igaza van Békeffynek, a híres, főként politikai konferansziénak: akkor lesz Magyarországon jó világ, ha megint az urak lesznek antiszemiták! Mert a régi magyar urak, mint antiszemiták is — valóban urak voltak. Azok nem tudnak így gyűlölködni. Ízléstelenkedni. Mégkevésbbé: gyilkolni. A régi antiszemitákat most liberálisnak, zsidóbérencnek bélyegzik meg. A „Harc" és a többiek így aposztrofálják őket. A „Harc" egymásután támadja meg a magyar irodalom, magyar művészet egy-egy zsidószármazású nagyságát, a László Fülöpöket, a Grósz Emileket és a magyar ipar megteremtőit.

Tobzódnak a primitívek, a tudatlanok, a csak gyűlölködni és csak antiszemitáskodni tudók!

*

Budapest, május 19. A belügyminisztériumba megyek. Utoljára Jarosshoz. Zsúfolva az előszobája. Lakás- és minden más igénylővel. Párttagokkal, felajánlkozókkal. Már új a titkára. De a titkárnő még a régi. Könnyes szemmel, de csak súgva kérdezősködik, hogy mit tudunk az anyósomról. Mutatja, hogy 15-én ő adta le a telefonutasítást Munkácsra.

Mások azt mondják: mit panaszkodnak a deportált zsidók, hiszen a határon, az első német állomáson fehér formaruhás nők fogadták őket forró teával, kenyérrel és virslivel.

— És ti ennek örültök? — kérdem. — Nem érzékelitek, hogy a németek ezzel az állítólagos fogadással magukat leplezik és a külföld előtt igazolni akarják, hogy ők emberségesebbek, mint a magyarok?! Hát nem érzitek, hogy emögött valami borzalmas magyarellenes propaganda, politikai machináció húzódik meg?

Elhallgatnak.

Nemsokára már hírlik, hogy Svájcban a német konzulátusok a magyarországi zsidók deportálásáról filmet vetítenek s ezek tanúsága szerint a magyar rendőr-csendőr verte, kínozta a zsidókat, a németek pedig emberi módon fogadták az így deportáltakat. Ennél nagyobb aljasság se történt még! Ők rendelték el a deportálásokat. Ők csináltatták a gettót, ők kegyetlenkedtek. Ők kényszerítették a magyar rendőrt és csendőrt — igaz, hogy némelyikük hamar megtanulta — a zsidók kínzására. A deportálásra saját vagonjaikat bocsátották rendelkezésre. Ők szabták meg, hogy hányan legyenek egy vagonban. Ők indították el és SS-legények, vagy német tábori csendőrök kísérték a vonatokat. És most mégis azt mutatják a nagyvilágnak, hogy a magyarok kegyetlenek, ők pedig emberségesek! Borzalmas ámítás! — utólérhetetlen képmutatás.

— Hallom — igaz-e, vagy se, nem tudom, — hogy a film bemutatója után a borzalmaktól joggal felindult,

egyébként békés svájci nép megtámadja a magyar követséget, a magyar konzulátusokat.

*

A parlamentet nem hívják össze. De még a harminchatos és negyvenkettes bizottságot sem, melynek pedig a parlament szüneteltetése alatt üléseznie kellene, hogy megvitassa, felülbírálja, jóváhagyja a közben kiadott rendeleteket. Most már az álparlamentárizmus is megszünt. Mert valódi parlamentárizmusról, a parlamenti szólás- és véleményadás szabadságáról már régen nem lehetett szó. Szinte 1940. óta nem, mert akkor már több, mint 3000 német rendőr-gestapo ügynök működött Budapesten. S jaj volt annak, aki nyíltan szólni mert. A parlament és bizottságok ülésein az Imrédysták és a nyilasok gondoskodtak a másvéleményen levők letorkolásáról és terrorizálásáról. Amit valamelyik képviselő egy bizottság titkos ülésén mondott, azt néhány perc múlva tudták a német rendőr-ügynökök.

*

Munkács után szokatlan a pesti utca. Itt még sok-sok zsidó látható. Messziről virít mellükről a sárga csillag. Szabadon járnak. Vásárolnak. Élnek. Nem úgy, mint nálunk, ahol már csak a téglagyárakban van zsidó. De az is egyre kevesebb, mert a szerelvények egymásután indulnak Németország felé. A pesti zsidó még nem tudja, mi van nálunk s nem akarja hinni, hogy mi várhat még rájuk. Egyelőre még csak az üzletét zárták be és a lakását vették el, hogy a város különböző részén kijelölt sárgacsillagos házakba költözködjenek. Csak bizonyos cukrászdába, kávéházba, étterembe mehetnek. De egyébként szabadon járhatnak, vásárolhatnak, azt és annyit ehetnek, amennyit akarnak, amennyire pénzükből telik. Csak azok tudnak a keletmagyarországi borzalmakról, akik onnan megszöktek rejtélyes és rettenetes körülmények között. Százan és százan érdeklődnek nálam otthoni hozzátartozóikról.

Forduló gépkocsi-járatok indulnak a deportálás alatt álló részekre, hogy a még ki nem ürített gettókból kilopják, Pestre szöktessék a deportálandók egyikét-másikát. Horribilis összeget kérnek-kapnak ilyen autóútért egyesek, rendszerint szélső jobboldaliak, mert veszélytelenül csak ők járhatnak az ilyen utakra. Egymásután hozzák a gettóból Pestre a jól megfizetőket. Egész vagyont kérnek szüleiket, gyermeküket megmenteni akaró pesti zsidóktól és ígérik érte kedveseik biztos felhozatalát még akkor is, mikor már az utolsó zsidót is kivitték Németországba. A lélekkufárnak, a csak pénzért embermentésre vállalkozónak nincs lelkiismerete. Csak a pénz fontos. Mert súlyos vagyont lehet keresni. Így is.

*

A kormánynak minden rendelete alkotmányellenes és érvénytelen. Mert nem mutatták be a parlamentnek, nem hagyták jóvá az erre illetékes bizottságok. A kormány, a miniszterek, az államtitkár Lászlók rendelkezéseit nem merik bemutatni a parlamenti bizottságoknak. Kezdeményezzük a parlament összehívásának követelését. A szükséges aláírásokat nem lehet beszerezni. A képviselő urak legtöbbje fél aláírni a parlament összehívását követelő beadványt. Az aláírók közül pedig néhányan visszavonják tegnap adott aláírásukat. Okuk van a félelemre. Hiszen az országgyűlésnek tucatnyi képviselője van már letartóztatva. A németek semmibe se veszik a képviselői immunitást. Sztójayék pedig nem ambicionálják, hogy a magyar parlament tagjainak szabadságát megvédjék, hogy az alkotmányos életet biztosítsák. Ők csak önmagukat akarják biztosítani.

A miniszterek megjelennek az új főispánok beiktatásán. Beszédet tartanak. Ott nem lehet ellenzék, ellentmondás. Kényelmesebb így, mintha a parlamentben kellene rendelkezéseikről beszámolniok.

Most már mindenki az angol rádiót hallgatja. Így tud-

juk meg, hogy egyes magyar külképviseleti tényezők, élükön Ullein-Reviczky Antal, stockholmi magyar követtel, megtagadták a Sztójay-kormány szolgálatát. A kormányt törvénytelennek tartják és a németek ellen fordulnak. Ez is zavart kelt itthon. Förtelmes vádakkal rágalmazzák Ullein-Reviczkyt és társait. Hogy elárulták Magyarországot és a magyar népet, hogy kifosztották a követségi pénztárt. A rendszer ocsmány sajtójának nagy csemege az ilyesmi.

Legtöbb helyen felfüggesztették már a megyei és városi önkormányzatot. Még attól is félnek. Aki fél a tisztességes szótól és a bírálattól, annak nem lehet igaza.

Egy-két külügyminisztériumi jóbarátom elmondja, hogy milyen borzalmasan ír rólunk a külföldi sajtó. Néhány gazember, mindenre kapható „magyar", vagy magyarosított nevű sváb, akinek legtöbbje most visszakéri régi német nevét, tönkreteszi az országot, az ártatlan magyar népet. Mert az igazi magyar nép ártatlan. Számtalan tanújelét adja annak, hogy nem ért egyet a zsidóellenes szörnyűségekkel. Eteti, szökteti, bujtatja a gettózott zsidókat. Elfogadja ugyan az ajándékba kapott zsidó holmit, hiszen hihetetlenül szegény sorban él, de segíti a szerencsétlent. A falu és annak zsidói a legtöbb helyen megértették egymást. Különösen a zsidó gyermekeket mentik. Az a legkönnyebb. Sokat bujtatnak el parasztgyermekként.

Pesten mindenki mentesítés után lohol. Mindenki. A zsidó azért, hogy mentesítést kapjon, a keresztény pedig azért, hogy azt a maga zsidójának megszerezze. Jó összeköttetéssel rendelkező, befolyásos belügyminisztériumi emberek, elsősorban ügyvédek, hihetetlenül keresnek. Pesten minden zsidó ellenforradalmári mivoltát akarja igazolni, a mentesítés reményében. A minisztérium előtt a mentesítésük ügyében érdeklődők ezrei állanak sorban. Mindenki igazolást, pártfogót keres. Vannak tekintélyes, magas közéleti tisztségűek is, akik zsidó barátaik mellett nyiltan kiállanak, mások hálátlanul elfordulnak, vagy gyáván kitérnek az olyan zsidónak a kérése elől, akinek egyébként lekötelezettek. Boldog az, aki a mentesítést megkapja. Leteheti a sárga csillagot. Kiköltözhet a sárgacsillagos házból. Esetleg a lakását is visszakapja. Folytathatja munkásságát.

*

Munkács, május 21. Titokban, szinte bujkálva utazom haza. Újhelytől gépkocsin, mert a vonaton sokan felismernének. Ezen a szakaszon még mindig látom a német deportálóvonatokat. Egyre mennek. Az állomásokon, főként a kisebbeken vizet adnak a szerencsétleneknek.

Szinte osonva megyek lakásomra. Elárvult otthon. Nincs ott a feleségem, akit Pesten hagytam és hiányzik az anyósom. Ki tudja, hol lehet? A lakás üressége, némasága kínoz. Néhány barátom felkeres. Elmondják, hogy milyen hírek keltek szárnyra „szökésünkről".

A főként vasutasoktól szerzett értesülések szerint: anyósom szegény Csapon meghalt.

Rólunk azt híresztelték, hogy Spanyolországba szöktünk. Csak azt nem tudom, hogyan tehettük volna. Milyen anyagi eszközökkel?

Szöknünk azonban mindenesetre hasznos volt. Egyesek régen kereszténnyé lett hitvestársát valóban deportálták. Elvitték Judicsák Béla műasztalos, szorgalmas, őskeresztény iparos már régen kereszténnyé lett súlyosan szívbeteg feleségét is. A férj szeretett felesége elhurcolása után töltött revolvert tesz a zsebébe. Két napig hajszolja Zöldi Márton SS százados urat, hogy végezzen ezzel a főhóhérral. Annak azonban ez alkalommal szerencséje van. Nem tartózkodik Munkácson. Más városokban jár. Ellenőrzi, hogy rendjén folyik-e a munka másutt is. Judicsák Béla idegei felmondják a szolgálatot. Nem keresi tovább Zöldi százados urat. Önmagával végez. Rábízza felesége megbosszúlását a Gond-

viselésre, amely számon tart mindeneket. Zöldi Mártonról se fog megfeledkezni.

Egyre üresebb, egyre rémültebb a város. Csak a még mindig visszavonuló és a magyar javakat annyira megszerető németek, meg a velük egyhúron pendülők vigadoznak tovább. És a szajrézás is tart még. Sőt: erősbödik. Hiszen ürül a gettó.

*

Munkács, május 22. Korán reggel megyek az utcára, amikor még kevesen járnak. Egy-egy jóismerős, ritka jóbarát melegebben szorítja meg a kezemet.

Fél 8 óra körül a Fő-utcát gestapósok és a rendőr tanosztály legénysége lezárja. Előzőleg lövöldözés és riadalom zaja hallatszik a gettónak eddig még ki nem ürített részéből. Azután még hangosabb ordítozás. Hajtják, űzik, kergetik, verik a zsidókat e gettó-részből. Végtelen ez a szörnyű menet. Hatos sorokban. Gyermek, felnőtt, férfi, nő, ifjú és agg. Mindegyiknél csak nagyon kicsi batyu lehet. A sorfalat állók és a kísérő gestapósok, meg a rendőrök ordítanak. Ütik, aki megáll azért, hogy szétesni akaró csomagját megigazítsa, vagy aki nem bírja a rohanó iramot. A férj a feleségének, az apa a gyermekének fogja a kezét. Az apró gyermeket ölben kell vinni, a nagyobbacskát rángatni, hogy szaladjon. Rémület az arcokon. Mintha a cárok korában a Szibériába irányítottak menetelnének.

Borzalom fog el mindenkit.

A tömeg megállás nélkül, szakadatlanul hömpölyög. Többezer ember. Az utolsó munkácsi zsidók. Több óráig tart ez a Fő-utcán.

A mellékutcákban a vasúthoz vezető úton még jobban űzik őket. Beteg emberek, öregasszonyok, agg férfiak, akik nem bírják a rohanást, kiállanak, lelövik őket. A hullába még belerúgnak, aztán otthagyják. A kimerülteket ütlegelik. Karókkal, ostorral, gumibottal, géppisztoly- és puskatussal. Egymásután rogynak össze az emberek, sivítanak a gyermekek. Verejték és vér szakad róluk. De menni, sietni, rohanni muszáj. Ennek a filmjét vajjon levetítik-e majd Svájcban a német szövetségesek?!

A menet eleje 9 óra tájban a téglagyárba ér. Egy barátommal a közeli többemeletes raktárépület tetejére mászunk fel s távcsővel onnan figyeljük a továbbiakat.

Ahogy az emberek beérkeznek, hosszú sorba állítják őket. Mindenüket le kell rakni. A kezükben se tarthatnak semmit. Azután tovább hajtják őket, de most már a holmijuk nélkül. Újból egyes sorokat állítanak fel. Most le kell vetkezniök. Öregnek, fiatalnak, nőnek, férfinak, gyermeknek, aggnak meztelenre. Hátrább állítják őket egy-két lépéssel. Úgy meztelenül. Alsó fehérnemű se lehet rajtuk. A ruhákat a berendelt asszonyok, a gestapósok, rendőrök megmotozzák, a zsebeket kifordítják, mindent kivesznek, halomra hánynak, a szoknya, nadrág, kabát, öltöny szárát, szélét is végigtapogatják, nincs-e bevarrva oda valami. Aki nem vetkezett gyorsan, mert a gyermekével, vagy öreg szüleivel bajlódott, az ütlegelést kap érte. Az is, aki nem ugrott el kellő gyorsasággal a holmija mellől. Szinte nincs is már olyan, aki ne vérezne. A sok ember meztelenül, halálos csendben vár. A rémület iszonyú csendjében. Csak a kísérők ordítoznak. Azok nem tudnak emberi hangon beszélni.

A kikutatott ruhát visszaadják. Mást nem. Az iratokat összetépik. Személytelenekké válnak. Azután az üres vagonokba hajtják az embereket. Lökik, rúgják őket. A vagon alsó lapja magas, amelyet sokan csak nehezen érnek el s így hajszolva, összezúzzák magukat, vagy letaposssák egymást. A hátrább lévők az előttük lévőket nyomják, mert ott a gumibot és puskatus dolgozik. Csak gyorsan, csak borzalmasan. Ez a tolongás, ez a kapaszkodás, az egymást taposás mindennél borzalmasabb. Most már 90 embert is beleszorítanak egy

vagonba. Úgy látszik, sürgős az elszállításuk. Kevés a vagon, sok a zsidó. Amikor a „berakodás" megtörtént, leláncolják, lelakatolják a vagonokat. Még dél sincs, máris többezer ember sorsa nyert elintézést.

A szerelvény csak másnap reggel indul. Addig égeti a vagonokat a nap. Senki se törődik azzal, hogy mi történik bent az emberekkel.

Másnap reggel indulás előtt már sok az őrült közülük. De halott is. Azokkal se törődnek. Vigye csak a vonat azokat is. Ráérnek a hullákat két-három nap múlva kivenni onnan.

A kórházakból is vagonba rakják a zsidó betegeket, sőt a zsidó orvosokat is.

Néma a város. A szörnyű jelenetek hatása alatt most már rádöbbennek arra, hogy borzalmas az, ami történt. Hogy ezért még fizetni kell! Hogy ezért még számonkérnek bennünket!

Eltüntetik a hullákat. Még a súlyos sebesülteket is a hirtelen ásott sírokba dobálják. Az embertelenségnek nincs határa.

Már csak egy távolabbi gettórész van Munkácson. Csak ott vannak még zsidók. Néhány nap múlva rájuk is sor kerül. Akkor azután nem lesz több zsidó Munkácson. Illetve kettő marad. Az egyiket családjával együtt külön menlevéllel egy Gestapo-autó viszi Pestre. Nagyok az érdemei. Ő árulta el azoknak a gazdag zsidóknak a nevét, akiket jobban kell kínozni azért, hogy a még meg nem talált értéktárgyakat kiadják. Ő vezeti nyomra a Gestapót, hogy hol kell keresni az elrejtett vagyont. Megérdemli, hogy megmentsék, hogy ezt az egyet ne deportálják. Vele is végeznek majd. De a zsidók!

A másik maga se tudja, miért hagyták Munkácson. Ügynök. Felesége keresztény. Ferenczy alezredes úr talán

azért nem viteti el, hogy egy, egyetlenegy zsidó mégis csak maradjon Munkácson.

Nem maradhatok itthon. Visszautazom Pestre. Remélem, feleségemmel azóta nem történt semmi.

*

Budapest, május 28. Pest költözködik. A lakásigényléseket kezdik kielégíteni. A megürült zsidó lakásokat kiosztják. Először a tisztek jönnek számításba. Ők mindig mindenben a legelsők. A legjobb, a legszebb, a legjobban bebútorozott lakás őket illeti. Igaz az is, hogy Pesten nagy lakásinség volt. Sok gazdag zsidó mérhetetlenül nagy lakásban terpeszkedett ugyanakkor, amikor a fizetéséből megélni nem tudó közalkalmazott, munkás, vagy más kisember sehogy se tudott rendes lakáshoz jutni és nyomorúságosan lakott. De ez a lakásigénylési láz mégis utálatos. Olyanok az igénylési kívánságok, mint a munkácsi cigányoké. Aki eddig egy-két szobás lakással is megelégedett volna, most sokkal nagyobb és lehetőleg luxuslakást igényel. A tisztikar, az aranygallérosok, „társadalmi állásuknak" megfelelő, tehát legalább négy-ötszobás lakást igényelnek, ha nincs is gyermekük. Itthon követelik az elsőséget, a harctéren nem ambicionálták. Pedig ahogy a kenyérkeresetük az volt, a hivatásuk is az lett volna.

Tőlünk deportálják a zsidókat, itt viszont híre jár, hogy a leggazdagabb magyar zsidócsaládot, a vezető közgazdasági dinasztiát a németek hajlandók megmenteni, repülőgépen Svájcba, vagy Portugáliába szállítani, amennyiben annyi milliót fizetnek, ahányan mennek s ha vállalataik tömegét „eladják" a németeknek, főként a Göring-konszernnek. Az üzletet megkötik. Csak a szegény, csak a tisztességes zsidónak nincs menekvése, életét mentő lehetősége. Lehetséges, hogy a németek számára is csak „üzlet" a zsidókérdés megoldása.

Későn este egy ungvári barátom táviratot hoz, hogy ott aznap a vegyesházasok zsidószármazású, de már régóta keresztény tagjait, sőt azok félvér gyermekeit, negyedvér unokáit is deportálják. A táviratot a belügyminisztériumba viszem. Most már semmivel se törődöm. Ott csitítanak. Figyelmeztetnek, hogy könnyen megjárhatom, ha így lépek fel. A titkár mutatja a sürgönyt Jarossnak, én már be sem akarok menni hozzá. Előttem hívják fel telefonon a Megygyesi—Ferenczy deportálóüzemet, mely most Ungvárott székel, hogy ezt azért mégse szabad, ezt mégse lehet megtenni. Ez már az államtitkár Lászlóktól is sok. A parancs vétele után Kassán kiengedik a deportálóvonatból az érdekelteket. Legalább ezeket sikerült megmenteni. De Hercz Náci bácsiékon nem tudok segíteni. Őt, a cseh uralom alatti leggerincesebb és legbátrabb magyart, deportálják. Pedig Jaross tudja a legjobban, hogy milyen magyar is volt Hercz Ignác dr.

Pesten mindinkább nagyobb számban futnak a „Pol" jelzésű homoksárga kis német autók. A német rendőrség gépkocsijai. Összeszedik és a svábhegyi börtönbe internálják az embereket. A gestapósok és magyar társaik milliós értékű aranyat, ékszert, pénzt lopnak össze. Legendák keringenek arról, hogy mekkora vagyont harácsoltak egyesek, Hain Péterrel az élén.

Egyik jóbarátom érkezik hazulról. Tőle tudom meg, hogy elment Munkácsról az utolsó deportálóvonat is.

Munkács — zsidó nélkül.

Ha valaki két hónappal ezelőtt mondotta volna ezt, akárcsak mint fantáziát, kineveti mindenki. Esztelennek mondottuk volna s nem prófétának.

*

Kállay kormányzata alatt Európában a zsidóságnak sehol se volt olyan biztos élete, mint Magyarországon. Jól tudták ezt a zsidók. Kállay zsidózott ugyan, különösen

eleinte, amikor a zsidó földtulajdon felosztását bejelentette; nem tett azonban semmit. Tudatosan. Nem liberalizmusból, hanem Magyarország és a magyar nép érdekében nem. Keresztes-Fischerrel együtt őrködött azon, hogy Magyarországon ne történhessen meg az, amit a németek másutt tettek, hogy a magyarországi zsidóság ne jusson a lengyel- s franciaországi, ausztriai, hollandiai, belgiumi, részben romániai és bulgáriai zsidóság sorsára. Kállay kormányzata látszólag nem volt zsidóbarát, de a zsidóság életét biztosította. Csak akkor zsidózott és csak annyit, amennyi a németek és Imrédyék felé, meg a németzsoldos magyarországi antiszemita propaganda által megkótyagosodottak felé elkerülhetetlen volt. Siratva-siratja a zsidóság Kállayt. De a magyarság is.

Ha a zsidóságot és a baloldalt Kállay alatt erőszak érte, azt nem a polgári kormányzat tette, hanem a svábból lett megvadult „magyar" tisztikar egy része. Kállay merészségben annyira vitte, hogy a kormányzó kívánságára nagybaconi Nagy Vilmost, mint honvédelmi minisztert, akinek liberális volta közismert volt, a kormányba kérette. Nem Kállay volt az oka annak, hogy Rajnissék annak miniszterségét később lehetetlenné tették.

De mások is érzik már, hogy mit jelentett Kállay, Keresztes-Fischer és a parlamenti ellenzék: a független kisgazda, meg a szociáldemokrata párt, Peyerék, Tildyék, Bajcsy-Zsilinszkyék. Amíg Kállay és Keresztes-Fischer a miniszteri bársonyszékben velük szemben ült, addig tulajdonképpen az ellenzék mögött állt. Addig Peyer, Bajcsy-Zsilinszky, Kéthly Anna a legélesebben szóvá tehetett a parlamentben bármit. Bántódásuk nem volt, a parlamenti vihart nyugodtan állták. A parlamenten kívül már nem támadhatta, nem üldözhette őket senki. Tildy 1943. nyarán csak azért készíthette el társaival a memorandumot, amelyet a kormánynak benyújtva publikáltak itt, de még inkább kül-

földön a háború- és németellenes megmozdulásukat: mert Kállay volt a miniszterelnök, Keresztes-Fischer pedig a belügyminiszter. Fedezték, talán biztatták is őket. Kállay utasította a mentelmi bizottság megbízható MÉP. tagjait, hogy a nyilasokat, Milotayékat komolyabb esetekben adják ki mindannyiszor, de az ellenzék üldözését mondvacsinált, erőszakolt vádakkal ne engedjék. Amikor a VKF különbírósága Peyer és Kéthly Anna kiadatását kérte bizonyított németellenes, angol összeköttetésük miatt, Kállay közel egy évig húzta-halasztotta az ügyet, amíg az a mentelmi bizottság elé került. S akkor is mindössze azt javasoltatta (és ezt keresztül is vittük), hogy a parlament csak kihallgatásra adja ki őket, de nem letartóztatásra. A MÉP németekkel cimboráló szárnya ezt a javaslatot a parlament plénuma előtt puccsszerűen felborította ugyan, de ennek következményei nem is maradtak el. A parlamenti inspekciós miniszternek fel kellett ajánlania lemondását. Csak azért kellett az ügyet házilag elsimítani, hogy Rajnissék nagyobb botrányt ne csináljanak belőle. Kállay tudta, hogy mit miért tesz. A pártban egy kicsi, de gerinces és szellemileg magas nívójú csapatra Kállay nyugodtan támaszkodhatott. Bukásával az addig nyugodtan dolgozó parlamenti ellenzék üldözötté vált. Le nem tartóztatott tagjai be se mentek többé a Házba. Ha mégis megtették: úgy nem mertek felszólalni. Nem volt mögöttük a Kállay-csoport. Ez az igazság.

A németek bevonulása, Kállay bukása és az Imrédy-irányzat felülkerekedése után rögtön kiválnak a MÉP-ből Teleki s Kállay politikájának hívei. A MÉP május havi, utolsó pártértesítője igazolni kívánja önmagát a megbolondult pesti politikai utcahangulat előtt, ezért közli a „politikai", vagy „gazdasági" okból kizárt és eltanácsolt MÉP-képviselők névsorát. Élén a volt „pártvezérrel": Kállayval; őt követte a két alelnök, továbbá a Bencs-csoport tagjai, akik Telekisták, Kállaysták voltak. Sokan tiltakozunk, amiért bennünket is kizártnak nevezett a pártértesítő, pedig mi önmagunktól léptünk ki. A helyreigazítást azonban már nem hozzák nyilvánosságra.

Néhány barátunk a pártban marad, hogy bennünket értesíthessen az ottani eseményekről.

*

Sztójay-Sztojakovics, az első magyar pravoszláv-ógörög hitű miniszterelnök, aki időközben gyorsan vitéz lett: áprilisi bemutatkozása óta nem hívja össze a parlamentet. A bizottságokat sem. Az erdélyi párti Teleki Béla gróf nem vállalja a felajánlott tárcát, Antal István viszont háromszoros miniszter. Végre révbe ért.

Magyarország, illetve a magyar protektorátus — mert már az — politikai életének jobbra tolódása tovább tart. Főként azért, mert még legalább 2000 miniszter-önjelölt van, és háromszor ennyi tartalékos főispán, nyugalmazott csendőrhonvédtörzstiszt, aki képességet érez magában arra, hogy a magyar népet vezesse. De a politikai konjunktúrát is egyre többen akarják kihasználni. Sok tehát az önként jelentkező — nem a harctérre, hanem a főispánságra, miniszterségre, a németek még teljesebb kiszolgálására.

*

A letartóztatások tovább folynak. Fantasztikusak a hírek. Mindenki arról beszél, hogy hány titkos rádióleadót találtak a zsidóknál. A világon talán nincs is annyi magán rádióleadó készülék, amennyit Pesten és Siófokon „találtak". Karádynak — beszélik — a zongorájában, a toalettasztalában, de ezenkívül még csomó más holmijában is — rádióleadó volt. Letartóztatták. Ki is végezték. Így mondják. Vele együtt egy tábornokot, a belügyminisztérium államvédelmi osztályának vezetőjét is. Hetek múlva hivatalosan jelentik, hogy Karádyt — nem politikai okok miatt — rendőri felügyelet alá helyezték. Tehát a rádióleadóiból és a kivégzéséből semmi se volt igaz. Aki az előbbieket a leg-

pontosabb értesülések alapján állította, nem érzi magát hazugnak. Pedig az. Mindenki jólinformáltságát és bennfentességét hirdeti. Így akarja magát mások előtt érdekessé tenni. Ez Budapest 1944. májusában! De mindig is ilyen volt. Csodálatosan sok ember tud alkalmazkodni itt mindig az éppen uralkodó politikai irányzathoz.

Odahaza Munkácson és a budapesti „Nemzetőr"-ben cikk jelenik meg rólam. Még azok is ízléstelennek találják, akik liberális voltom miatt egyáltalában nem barátaim, csak úriemberek. Azt mondja a cikkíró, vagy még inkább az azt sugalmazó egyén, aki szőlőjében gyakran látja vendégül a gestapósokat, hogy a munkácsi városi főjegyző nagyon derék és teljesen megbízható jobboldali ember, de a zsidófeleségű és zsidóanyósú képviselő terrorjától nem dolgozhatott eddig úgy, ahogyan azt jobboldalisága diktálta volna. Az ennyire jobboldali főjegyző urat (akinek ezzel a cikkel akarták talán polgármesterségét biztosítani) előző állomáshelyén a legliberálisabb embernek ismerték (viszont akkor más kormányzat volt!), ezért is helyezték át hozzánk. Munkácson, amennyire csak lehetett, zsidóbarát színben mutatkozott — a zsidók előtt és előttem. Minden ünnepen, vagy ünnepélyes alkalomkor üdvözlő köszöntésével keresett fel a lakásomon, pedig én csak az első látogatás visszaadásakor voltam nála. És ezt az embert terrorizáltam én. Ez az ember miattam nem lehetett szélső jobboldali. — Ronda idők, ronda emberek!

*

Munkács, május 31. Ismét hazaosontam Munkácsra. Sokan lepődnek meg azon, hogy még szabadon vagyok. Pedig de sokan dolgoztak ellenkező törekvéssel.

Hazajöttem, mert a Zöldi—Meggyesi—vitéz Ferenczy-különítmény már napokkal ezelőtt véglegesen elköltözött Munkácsról. Befejezte a munkáját. Most — hallom — Nógrádban, Borsodban, Szolnok megyében működik.

Zöldi Márton Gestapo százados urat valaki megkérdezte egyszer, hogy miért annyira antiszemita s hogyan lehet olyan kegyetlen a zsidókkal?

Azt felelte:

— Azért, mert 1919-ben a kommunista zsidók aktív katonatiszt édesatyám minden ok nélkül megkínozták, kitüntetéseit beleverték testébe-húsába és a szörnyű kínzásba belehalt.

Pestre érkezésünk után érdeklődni kezdtem, ki ismeri Zöldi Mártont, ki ismerte a családját, apját. Úri cigányprimás-féle volt. Nem kínozták meg 1919-ben a zsidó kommunisták. Kitüntetéseit — mert nem voltak — nem verték a testébe. Nem a kínzások következtében és nem is 1919-ben halt meg, hanem több mint egy évtizeddel később: *delirium tremensben.*

*

Kong a város az ürességtől. Amilyen élénk volt azelőtt, annyira kihalt most. Nem lehet ráismerni. Mintha nem is abban a városban lennék, amelyben kevés megszakítással 50 évig éltem. Csak a házak, az utcák a régiek.

Azelőtt minden házról tudtam, hogy ki lakik benne. Most a legtöbbjében új lakó: az igénylők. Egy gyermektelen ezredes úr például, feleségével egy hatszobás lakásban lakik. És az ezredes úr igen felháborodott azon, hogy a ház volt zsidó lakója 5 kg lisztet az ablakredőny ládájába rejtett. Elvonni a köztől 5 kg lisztet! Vagy talán azért mérgelődött az ezredes úr, mert csak 5 kg-ot talált ott? A város közepén, parkos úriházban, az udvaron tehén legel. Az új igénylőé. Eddig a város végén lakott, egyszerű házban és nagyon jól érezte ott magát. A tehene is.

Egy-egy lakást — persze csak a legjobbakról lehet szó — tizen, huszan is igényelnek. Egymásról egyáltalában nem nyilatkoznak hízelgően az igénylők. Mindenki nagy, modern úrilakást igényel, öt-hatszobásat, önállót, kerteset, termő

gyümölcsfával, feltétlenül az otthagyott bútorokkal, lehetőleg süllyesztett fürdőkáddal. Szeretnék, ha az ilyen lakáshoz megkapnák az arra való utasítást is, hogy a zsidók hová ásták el ékszereiket és aranyaikat.

A lakásigénylések után a szőlőigénylések következnek. Az is szőlősgazda akar lenni, aki azt se tudja, hogy szántani, vagy kapálni kell-e a szőlőt, aki azt se tudja: mi a gálickő. Az antialkoholista is szőlőt akar. Miért? „Csak azért, hogy legyen!" Sőt: olyan szőlőt akarnak egyúttal, amelynek pincéjében bőven maradt bor is. Mert a szőlőműveléshez pénz kell. Ezt a zsidó nem hagyott. A borából kell tehát pénzhez jutni. Az új szőlősgazdák már panaszkodnak is, hogy drága a napszám, a permetező- és a kötöző-anyag. Takarékoskodnak tehát azzal. Csak a felét adják a szükségesnek. Majd a termés megsínyli. Igaz, hogy kevesen szüretelnek közülük, mert közelednek az oroszok s az első menekülők ezek az igénylők lesznek! Ők tudják, hogy miért!

Az igénylők százával, ezrével vannak a városházán állandóan. Az igényléseken kívül szinte egyébre sem érnek rá. Egy-egy zsidó lóra, szekérre, kocsira, kecskére is több igénylő akad. Mindegyiket pártfogolja, támogatja a szélső jobboldal valamelyik párttitkára. A titkárok megértik egymást, de amikor az ugyanazt igénylő híveik kíséretében összetalálkoznak, zavarba jönnek.

*

Kinevezik a vállalati vezetőket. A zsidó üzemek új vezetőit. Ez azután a díszes társaság! Fogalmuk sincs még arról, hogyan kell abban a vállalatban dolgozni, amelyet vezetni kívánnak. Csak azt tudják, hogy meg akarnak gazdagodni — a máséból. Ezt végre is hajtják! Egészen pontosan, vagyis úgy, hogy a zsidó vagyonából ne maradjon semmi! Ezeknek az embereknek legtöbbje nem is a mi földünkről való. Nem tudjuk, honnan toborozta őket össze a

kormányzói biztosság gazdasági osztályvezetője. Igaz, hogy neki az ilyen ügyekben nagy gyakorlata van, mert a kárpátaljai iparigazolványok felülbírálása, meg az újak kiadása alkalmával már összehozott egy olyan gazdasági szélhámos- és kalandortársaságot, mint amilyen kollekciót az a bélyegkereskedő se tudna összeállítani, aki egy-egy ritkaságért minden pénzét feláldozza. Egy-egy ilyen vállalati vezetőnek a hátizskáján kívül semmije sincs, amikor hozzánk érkezik. Hetek múlva autója van, pedig annak engedélyezését most nehéz kijárni. Pezsgőznek. Szombatonként nagy vacsorát adnak a vezető hivatalnokok tiszteletére. Az azután mellékes, hogy a vállalat nem dolgozik tovább, hogy további termelés nincs, hogy a volt zsidó üzemek munkásai kenyér nélkül maradnak és hogy a vállalat többé nem fizet adót. Anélkül is „átértékelődik" a „nemzeti vagyon"!

Igénylik a zsidók bezárt üzleteit is. Természetesen azokat, amelyekről feltehető, hogy nincs kifosztva. Különösen szerencsés, aki ilyent kap. Lezárt ajtók mögött leltároznak a kiküldött pénzügyőrökkel. Ebben a műveletben minden családtag, rokon és jóbarát is segít. Ez azt jelenti: kiválogatják a legdrágább árut, azt külön teszik az árusítás megkezdése előtt. Ebből csak a kiválasztottak, az „érdemesek" kapnak majd. Elsősorban azok, akik az üzlet kiutalásához hozzájárultak. És az illetékes „hivatalnok urak". Azután kinyitják a hónapok óta zárt üzleteket. Nem a rendes üzletnyitás idején, hanem órákkal később. Ennek ellenére hajnalban már ott zsibong, tolong a vásárolni akaró közönség. Szépen köszönnek a későnjövő üzletnyitónak. Az rendszerint magával hoz néhány protekciót, aki a többiek előtt mehet be az üzletbe. Azután dulakodnak, verekednek, hogy ki jusson be előbb és miként jöhessen ki az, aki már vásárolt. Kezében a vásárolt holmi. Sokszor olyan, amire nem is volt szüksége. Csak azért vette, hogy legyen, hogy vásároljon valamit. Az inget, ruhát, cipőt fel se próbálhatta, hogy

a nagysága megfelel-e. Válogatásra nincs idő. Amit adnakkapnak, el kell fogadni, ki kell fizetni és továbbmenni. Munkásembernek, rendes embernek se ideje, se kedve nincs az ilyen üzlethez. Másnap, sokszoros áron, a zugpiacon minden gazdát cserél.

A zsidók deportálása után Munkácson (de azt hiszem, más, nemzetiségekkel körülvett városban is) halkul a magyar szó, kevesebb magyar újság és könyv fogy. A zsidók helyére nemzetiségek, de főleg svábok költöznek. Olyanok, akiknek nem is magyar az anyanyelvük, akik nem éreznek velünk és nem húzódnak a magyarsághoz.

Így tesszük tönkre önmagunk, ősi városaink magyar jellegét! Egy cikk keretében (címe: „A zsidók után...", egyetlen, amelyet ebben az évben írok) feljajdulok: tudják-e az Endre meg Baky Lászlók, hogy a zsidók deportálásával és idegeneknek a helyükre való telepítésével a magyarság lába alól húzzák ki a talajt? A cikk erősen cenzúrázva jelenik meg, de így is felfigyelnek rá. Részint azok, akiknek aggódó magyar szívük van, másrészt pedig Magyarországnak ellenségei. Természetesen azért semmit se tesznek a magyar „illetékesek", mert őket csak a zsidóság elleni gyűlölet fűti, de nem vezérli a magyarság érdekeinek szolgálata.

*

A gettó még áll. De zsidó már nincs ott. A magas falak s rajtuk a sárgaalapú, feketebetűs nagy felírás hirdeti, hogy mi volt ott. Az üres gettó azonban él és mozog. A hajnali világosodó órákban már tele van emberekkel, akik kutatnak, forgatnak, motoznak. A kézikosarak, a bőröndök, amelyeket bevisznek, vagy ott találnak, hamar megtelnek az újabb szajréval, vagyis a nemzeti vagyonnal. Ebből a nemzeti vagyonból elsősorban a nemzetnek lesz kára! Falusiak, városiak, gyermekek, felnőttek, férfiak, asszonyok túrják, vizsgálják állandóan a gettót. Ajtó, szekrény, fiók, láda nem marad előttük zárva. Pince, padlás, kamra, ól, farakás

egyaránt tökéletesen kikutatva. Mindent elmozdítanak a helyéről, mindent felhánynak, feltúrnak. Csak a nehéz bútorok maradnak a házban, meg az értéktelen holmi, más minden gazdát cserél, kivándorol onnan. Megtörtént: a kora reggeli rendőrőrszem megszólít két-három, gettóból jövő sokbatyús asszonyt:

— Honnan jönnek, mit hoznak?

— Onnan jövünk, ahol maga is járt tegnap hajnalban a feleségével, azt hozzuk, amit maguk még ott hagytak — hangzik a válasz.

A rendőr nem folytatja a beszélgetést.

Otthon a fehérneműkből, ágyneműkből kiszedik a monogrammot, mossák-dugdossák a holmit és átalakítják a szerzett ruhákat. A szabók továbbra is csak alakítanak. Új munkát még hosszú ideig nem vállalnak.

A két téglagyárban van csak igazán szorgalmas, sőt lázas munka! Fölássák a földjét, szétszedik az égetőkemencét, bontják a falakat. Egyetlen lépésnyi rögöt se hagynak felásatlanul. Egyetlen kész tégla se marad a helyén. Érdemes dolgozni. Itt egy cipőkenőcsös bádogdobozban órát, amott egy másik dobozban ékszert és aranyat találnak. Fogpéptubusban gyémántot. Mellette rongycsomagban tégla alatt pénzt, sok-sokmilliónyi értéket. Pénz és ékszer különösen sok van. Valóságos új Kalifornia, aranyásótelep a két téglagyár. A zsidók, deportálásuk előtt, mikor látják, hogy mindent elvesznek tőlük, igyekeznek a még náluk maradt holmit a téglagyár területén elásni, vagy elrejteni, mivel onnan ki nem mehetnek. Minden ásónyom, minden kapavágás kihoz most valamit a földből, a rejtekhelyekről. A pénz bepiszkolva, átnedvesedve, megszínesedve. Hátizsákokban viszik beváltásra egyesek a Nemzeti Bankba az összeszaggatott százasokat (a zsidók tépték széjjel, hogy ne kelljen a németeknek adniok), de a Nemzeti Bank így nem váltja be azokat. Az aranynak, ékszernek semmi baja sincs.

A téglagyárban szorgalmasan, megpihenés és szó nélkül dolgozik most a cigány is. Van miért. Aki a téglagyárban „dolgozott", annak a kezén négy-öt brilliáns gyűrű, zsebében három-négy fínom aranyóra, feleségének, barátnőjének pedig több arany karkötője, valódi gyöngy nyakéke. Jut a nemzeti vagyonból mindenkinek. Akik megtalálják és elprédálják, szintén a nemzet tagjai.

Az is szerencsés, akinek a háza a gettó közvetlen közelében van, vagy éppen olyan házban lakott, amelynek egyik fele gettórész volt. Így a gettólakást könnyű volt kiürítenie, a gettólakás holmiját, sőt a bútorait is, szőnyegeit, a képeket és a ruhaneműt is magához venni. Az ilyen embernek nem kellett fáradoznia az igényléssel sem. Diplomás emberek, „úriemberek" is akadtak az ilyen szerencsések között. Ezek voltak a legnagyobb antiszemiták, a leghangosabb zsidózók. Megérdemlik tehát a külön részt is a nemzeti vagyonból!

Ez még mindig nem az utolsó felvonás. Mindennek még folytatása lesz!

Néhány hét múlva a pénzügyőrök megkezdik a zsidó házak általános leltározását. Formálisan szétszedik ezeket. Külön a párnákat, ágyhuzatot, a paplanokat, külön a ruhaneműt, ismét külön a porcellán- és üvegholmit, külön a bútorokat. Természetesen csak azt, ami megmaradt. Az elhordottat már nem keresi senki. A szétszedett holmit társzekerekre rakják és elraktározzák, többnyire a zsinagógákba. Ezek belül magasak és padlásnélküliek. Most megtömik a mennyezetig. Ezekben halmozzák fel a rengeteg holmit. Rengeteg az, aminek el kell férni. Nemsokára a katonaság azután kiválasztja onnan azt, amit használhat. Soksok párna- és dunyhahuzatot visznek el ingnek, alsónadrágnak. A tollat kiszórják azokból. Arra nincs szükségük. Május vége van, de az utca messze körzetben olyan, mintha tél lenne. Száll-hull a toll. A fehér pehely elborítja az utcákat,

mintha hófúvás lenne. Néhány hét múlva asszonyok, leányok mennek a zsinagógákba, az összehordott holmit újra szortírozzák, csomagolják és később eladják. Az egyik csomagban zsidó imaszíj, asztal- és ágynemű van, a másikban ruhanemű, konyharuha, női fehérnemű és zsidó talesz. Hasonlóan vegyes a többi csomag is. Tartalmát nem nézi az, aki eladja, de az sem, aki megveszi majd. Mindegy, mi van benne. Mindent eladnak, mások pedig megvesznek mindent. Vevő bármire akad. Olyan zsákba-macska vételvásár ez, amilyen sosem volt.

*

Június. Szomorúan, aggodalommal múlnak a napok. Mi lesz ebből az országból? Mi lesz a magyarsággal? Akik vezetőinek mondják magukat, azok viszik a vesztébe!

A nyugati frontról egyre érdekesebb hírek érkeznek. Az angolok eleget tettek a német kérésnek: partra szállottak. De nem lehetett őket a tengerbe hányni. Sőt: ők kergetik, űzik, hajtják a németeket. Az Atlanti-fal, amelyet vasból, betonból építettek, de legalábbis ilyennek hirdettek: rabitzfalnak bizonyult. Könnyen betört, hamar leomlott. Franciaország már teljesen felszabadult. A verhetetlen német hadsereget ők szorítják vissza. A német főparancsnokság egymásután váltja le a nyugati front parancsnokait. Azokat, akiket eddig dicsőített és akik köré a nép már legendákat szőtt. Rommel se tudja feltartóztatni az angolokat, pedig benne reménykedtek legtöbben.

Az oroszok se tétlenek. Mérföldes csizmában haladnak előre és űzik maguk előtt a németeket, akik a magyar huszárságot is igénybe veszik már. Varsó elé viszik, hogy a német visszavonulást fedezve pusztuljon el a legnagyobb részük. Most nincs már Kállay, aki régóta visszatartotta a magyar katonát az orosz frontról, sőt a kintieket is visszakövetelte. A front már teljesen a mi országrészünkre fek-

szik. Krimből, Szebasztopolból is kiverték már a németeket. Nincs meg már a zsák. Az a bizonyos nagy remény. Fehér-Weis Géza tábornok úr őméltóságának se sikerülne már azt hátulról behurkolni. Ő nem oka semminek, őt visszaküldték. Ám lássák, akik így rendelkeztek vele, hogy mit csináltak!

A csodafegyvereket csak később vetik be? Vajjon mikor?

*

Nincs már Kállay: az angolszászok most már komolyan bombázzák Magyarországot, elsősorban Budapestet. Igen! — március 19-ig az angolszászok csak átrepültek Magyarországon, de nem bombázták. Legfeljebb szalmát dobtak le azoknak, akik hittek a német győzelemben. Most már megállanak Magyarország felett is. Bombát dobnak, súlyosat és sokat. Debrecen, Kolozsvár, Miskolc, Szolnok pályaudvara angolszász szőnyegbombázástól szenved. Sokezer német tartózkodott egy ilyen bombázás alkalmával Szolnokon és majdnem mind elpusztult. Csepel nagy része rombadőlt, a pesti és környéki kőolajfinomítók leégtek! A légiriadók egymást érik, állandósulnak. Endre Lászlóék szerint ezt is a zsidók okozzák. A pesti zsidók nagyrészét tehát a leginkább bombázott területekre telepítik. Hadd pusztuljanak éppen barátaik által. Ott kell lenniök a hevenyészett futóárokban. Minden fedezék nélkül!

„Terrorbombázások!" — hirdetik azok a lapok, amelyek már csak a németeket szolgálják ki. Pedig dehogyis terror az. A lehetőséghez képest nagyon is jól céloznak az angolszászok a hadicélpontokra. Arról nem ők tehetnek, hogy a hadiüzemek, kőolajfinomítók és pályaudvarok közvetlen közelében munkások és kisemberek laknak. A miniszterek és az államtitkárok — a lapok tudósításai szerint — rögtön megjelennek a bombázott területen. Nagyhangúan nyilatkoznak. Néha azonban nagyon kellemetlen választ kapnak.

Mert a sokat szenvedett emberek kezdik belátni, hogy miért is bombázzák tulajdonképpen Magyarországot.

Egyre-másra érkeznek a levelek hozzám. A német vereségek következtében, ahogyan a front határainkhoz közeledett: az eddig Ukrajnában volt zsidó munkaszolgálatos századokat is beljebb helyezik. Ezek közül írnak nekem a munkácsiak. Aggódva kérdezik: mi van szüleikkel, feleségükkel, testvéreikkel, gyermekeikkel? Nehezen és csak pirulva válaszolhatok a jelzett, titkos módon.

De a másik oldalról is érkeznek tábori lapok. Waldseeből például. Vajjon merre van az? Ezek a híradások már ritkábbak. Aki küldi, csak egyszer ír. A deportáltak egyikének-másikának írását megismerem. Csak ennyit írhatnak:

— Megérkeztem! — jól vagyok.

Mindig egyes számban! Rendszerint az asszony, vagy az egyik nagyobb gyermek írja. Tehát nincsenek együtt férjükkel, szüleikkel, testvéreikkel! Akkor még nem tudtuk, hogy Waldsee: Auschwitz fedőneve, a haláltábor! Tehát oda vitték őket! Június végével Waldseeből se jön több levelezőlap.

*

A harminchatos, vagy negyvenkettes, de még a védelmi bizottságot se hívják össze, továbbra sem. Pedig töménytelen rendelet jelent meg, amelyet az első két bizottságnak le kellett volna tárgyalni. A harctéri eseményekről is tájékoztatni kellett volna a védelmi bizottságot.

A nyilasok, Szálasiék támadják az Imrédysta jellegű Sztójay-kormányt. Imrédy ellen röpirat-fényképes levelezőlapsorozat jelenik meg, amely zsidó származását, zsidós egyéniségét, sokszínű politikáját bizonyítja. Imrédy kifogástalan, szobatiszta származását, egy minden lapban közölt „származást igazoló nyilatkozat" akarja vitathatatlanná tenni. Most még gyanúsabb színben tűnik fel. Kolosváry-Borcsa, propagandafőnök, Bosnyák Zoltán, a zsidókutató

intézet igazgatója a főigazolók. Különös ez az ügy. 1939. februárjában a parlament miniszterelnöki tanácskozótermében jelen voltam több, mint száz képviselővel, amikor Imrédy lemondott a miniszterelnökségről azzal a kijelentéssel, hogy tévedett, amikor azt hitte, hogy tiszta keresztény származású. Most azt mondják, hogy akkor tévedett, amikor valamelyik ősanyját hitte zsidónak. Vajjon mi az igazság a sok tévedésben és mikorra tisztázódik Imrédy származása?

Az egyházak megmozdulnak a zsidók ügyében. Most, a deportálások elmúltával. Sok pap eddig is mindent kockáztatott. De az egyházak maguk igazán csak most teszik meg a szükséges fellépést. Kezdenek méltó módon tiltakozni a miniszterelnöknél, a belügyminiszternél a deportálások, az embertelenségek miatt. Sajnos, nem egységes a megmozdulás. A hercegprímás nem akar összefogni a protestánsokkal. Pedig a szavuknak nagyobb súlya volna úgy. A külön-külön történő fellépés ezenfelül nem elég gerinces, nem eléggé határozott. Mindenekfölött pedig nem állanak a nyilvánosság elé, nem halljuk a templomi szószékről azt, aminek el kellene onnan hangzani. Igaz, ez az akkori viszonyok között végzetes és tragikus következményekkel járt volna. A protestáns egyházak püspökei közül némelyik visszavonja a deklarációra adott aláírását, vagy egyáltalában nem járul hozzá. A hercegprímás pedig egyik szombat este rádión hirdette ki, hogy azt a körlevelet, amelynek a hívek előtti felolvasására előzőleg utasítást adott, másnap a papok ne ismertessék a templomokban.

Horthy is látja már, hogy félrevezették, amikor kormánya úgy informálta, hogy a zsidókat csak munkára hajtják, de nem deportálják őket s csak azért viszik családostul, hogy a családok együtt lehessenek, ne maradjanak itthon családfő nélkül. Sztójay és Jaross mondta ezt a kormányzónak. (Endre Lászlóval, Bakyval nem állt szóba.) Kihallgatásra jelentkeztem a kabinetirodában. A legtöbbet láttam, így a legközvetlenebbül mutathattam rá a borzalmakra. Horthy szinte dermedten hallgatott. Megkísérelt cselekedni is. Igyekezett legalább a pesti zsidóságot megmenteni akkor, amikor már nem volt zsidó az országban. Sikerült is ez október 15-ig. Kezdeményezését: a kormányzói mentesítések tervezetét le akarta tárgyaltatni. A kormány gáncsolta és késleltette azt. A „Harc", a „Magyar Futár" meg a többiek tovább uszítottak. Továbbra is gyalázkodtak és ocsmányul támadták a zsidókat és zsidóbérenceket, szabadkőműveseket és a vegyesházastársúakat. Olyan primitív és olyan tudatlan még sohase volt az újságírás, mint akkor. De október 15-e után még inkább olyan lesz! A földrajzi megjelölésekkel, a legegyszerűbb fogalmakkal sincsenek tisztában ezek az újságírók, akik pedig a „Kamara" erkölcsileg kifogástalan és tudásban kiképzett emberei! Az „Ország" is lépést tart már e lapokkal, főként az „Egyedül Vagyunk"-kal. Pedig Kállay Miklós hozta létre és az Imrédysta „Egyedül Vagyunk"-nak ellenlapjaként indult. Minden sora Kállayt dicsőítette március 19-ig. Most a „régi uralom" bűneinek ostorozásában versenyez a többi sajtóorgánummal. A szerkesztőnek a lap multja felől nincsen lelkiismeretfurdalása. Most ez a meggyőződése!

*

1944. július. A légitámadások fokozódnak. Pest és a többi város hadicélpontjainak bombázása egyre erősbödik. Egyre nagyobb a zavar emiatt a vasúti forgalomban. Magyarország északkeleti részével a magán-postaforgalmat hivatalosan is megszüntetik. Itt már csak a hivatalok levelezhetnek. De az is csak a katonai közigazgatás ellenőrzésével és hozzájárulásával. Katonai közigazgatást léptettek életbe itt. Nagy az apparátus: élén egy frontszolgálata miatt nyugalmazott ezredes, vagy alezredes (több az ezredes egy-egy kis városban, mint konkoly a búzában), mellette

az élen tíz-tizenöt tiszt. (A frontotjártak ennyi tisztet sohase láttak a harctéren.) A parancsnok, ha nagyképű, mindenbe beleszól, nélküle a városban, a járásban nem történhet semmi. Mi is ilyent kapunk. Rettenetes, kemény katonának játssza ki magát. Itthon. Azt mondják, hogy fiatalsága s nagyszerű testi ereje ellenére azért nyugdíjazták már, mert a harctéren egyáltalában nem volt ilyen kemény. Nem katonáival, hanem az ellenséggel szemben nem. Annyira lenézte az ellenséget, hogy látni sem akarta. Bizonyára azért sietett mindig legelől — amikor visszavonultak. A németeket természetesen imádja. A civilt, aki az adót fizeti, amiből ő a fizetését kapja s aki katona is, amikor szükség van rá: azt lenézi. A civilt csak olyan „emberfélé"-nek tartja.

A németek lassan elvonulnak tőlünk. Mezőlaborc felé mennek. Hála Istennek! Derék magyar katonák jönnek utánuk. De ezeket nem gépkocsi szállítja a frontra. Nekik napokig gyalogolniok kell a rekkenő hőségben, hogy rendeltetési helyükre érjenek. Jaj annak, aki nyitott gallérral menetel, vagy kiugrik a sorból vízért. A közigazgatási parancsnok-ezredes úr ráordít. Nem ordít! Üvölt! És megfenyegeti őket.

Szerencsére, másféle törzstiszt is akad. De ezek nem hangoskodnak. Megállták a helyüket a harctéren becsületesen. Noha meggyőződésük ellenére kellett a német „szövetséges" oldalán harcolniok. Útálják a németeket. Kétségbeesetten látják, hogy mivé lesz az ország, a magyar nép. Ezek nem magyarosított nevűek. Ezek magyarok. Nyitott szemű, gondolkozó emberek! Sajnálnak minden magyar honvédet, minden magyar fűszálat, melyet a németeknek kell adni. Nem keresik a németek társaságát, nem mulatoznak velük. Halkan, szinte titokban beszélgetünk. Nem tudják, hogyan szabaduljanak meg a németektől.

Az elvonuló németek mindent elvisznek onnan, ahová beszállásolták magukat. Állatállománya, takarmánya, élelmi-

szere erősen meggyengül annak a vidéknek, ahonnan kivonulnak. Most már a svábok is jobban örülnek távozásuknak. Pedig igen nagy lelkesedéssel fogadták német testvéreiket. Igaz, azóta a sváb falvakból sok fiatalember hiányzik. A német tiszti sorozóbizottság hetekig járta a magyarországi sváb falvakat. A 18—60 év közötti magyar állampolgárokat német katonának öltöztette. Sztójayék eltörölték a Kállay-kormánynak azt a rendeletét, mely szerint elveszti magyar honosságát az, aki idegen hadseregbe lép.

Az egyik közeli sváb falu közel 60 éves bírája állít be hozzám. Jómódú gazda. A cseh világban még magyarnak is jó volt. De azután jött a hitlerizmus, mely őt is megszédítette. Bundista lett. Ragyogott a szeme Hiteler nevének hallatára, amikor csaknem Alexandriáig ért Rommel s már a Kaukázusban jártak a német csapatok. Egy idő óta csökkent szemének csillogása. Most, ahogy hozzám betért, ismét csillogott. De most mástól. Az izgalomtól.

— Tessék engem megvédeni, képviselő úr!

— No, miért volna magának, Pónitz bácsi, az én védelmemre szüksége? Jobban megvédi magát Hitler! — mondom neki.

— Éppen miatta jöttem!

— Miatta? Nem értem!

— Hát kérem, én a kisvilágháborúban magyar szakaszvezető voltam, Magyarországon fizetek adót, magyar állampolgár vagyok. És most német katonának kell bevonulnom. Én magyar katona akarok lenni!

— Nem baj az, Pónitz bácsi, hogy német katona lett — nem beszélhetek nyiltan, — közös célért küzd a német és a magyar hadsereg. Mindegy, melyikben harcol. Mindegy az, hogy német, vagy magyar egyenruhában verekszik az ellenséggel.

— Nem mindegy! — kiáltja az öreg sváb, — mert ha mint magyar katona fogságba kerülök, nem bántanak és

majd hazajövök. De ha német katonaként fognak el: lelőnek, vagy felakasztanak.

— Ugyan-ugyan, hogy mondhat ilyet, Pónitz bácsi! A hadifogollyal seholse bánnak így. Nem lövik le és nem is akasztják fel.

— Tessék csak hinni nekem, tudom én azt. Minket az SS-be osztanak majd be, azokat pedig kivégzi az ellenség, mert ezek is úgy csinálják velük. Tessék tehát engem, magyar állampolgárt, kisvilágháborús magyar katonát megmenteni a németektől!

Szóról-szóra így folyt le a beszélgetés. Pónitz bácsinak el kellett menni Németországba, a többi svábbal együtt. Az eddig lelkes bundista és Hitlerista svábok közül sokan német katonaszökevényként bújdosnak haza.

A biztos német győzelem helyett a közeli német vereség idevetődő árnyékát, bármilyen halvány is az, a svábjaink is észreveszik már. De csak falun. A városokban, de főképpen Budapesten még nem.

Pedig ott is mozgolódnak. Rátz Jenő helyettes miniszterelnök lemond. Imrédy és Jaross kiválnak a kormányból. A Horthy-párti hangulat bizonyos körökben erősödik. Sztójay beteg. Szabadságon van. A pesti zsidókat nem bántják. Igaz viszont, hogy Szálasiék propagandás terrorja is fokozódik. Az is igaz, hogy a kormány a zsidókérdés vidéki „megoldásán", az új főispáni kinevezéseken túl semmi olyan intézkedést nem tett, amely a gyökeres népi reformok kezdetét jelentené. A Sztójay-kormány legfeljebb Magyarország jóhírét ölte meg a deportálásokkal, a németek előtt való hódolással. Elérték azt, hogy Magyarországot már rendszeresen bombázzák, hogy növekedett az áruhiány és a drágaság és a közerkölcsök az utolsóelőtti fokra züllöttek.

A német vereségeken a „V. I." se változtat. Ez is csak blöff. Göbbels hiába ígéri az új csodafegyvereket, most sincsenek sehol. Még mindig csak készülnek. Bizonyára most

sem alkalmas az időjárás ahhoz, hogy a csodafegyvereket bevessék. A Führer még mindig nem adja ki a parancsot a vagonok felnyitására. Vannak mégis, akik tovább ámítanak. És akadnak olyanok, akik még mindig hisznek.

Bakyék és Szálasiék készülnek valamire. Eddig ellenségeskedtek, most összefognak. A puccs a levegőben van. Baky Pestre akarja hozatni a galántai csendőrtanosztályt, ezt a frissen kiképzett magyar Gestapót. Bárciházi Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár ellen merényletet kíséreInek meg. A fővárosban rengeteg a puccs- és rémhír. A sajtó, elsősorban Rajniss, vezércikkben cáfolja a hírek valódiságát. Tehát valami mégis történt. De mi az? — senki se tudja. Ha történt valami — üvölti Rajniss lapja, — a csáklyások, Bethlen hívei és a zsidóbérencek akarták csinálni azt!

Ki szólhat ez ellen valamit?!

*

Összehívják Bereg vármegye közigazgatási bizottságát. A kormányrendelet értelmében ez az önkormányzati testület hónapokig nem működhetett. Fel akarok szólalni itt. A kiadott alispáni jelentés röviden és inkább csak számszerűen beszámol a megye zsidó kiürítéséről. Ezen az ülésen mutatkozik be a Sztójay-főispán is.

Meglepetést kelt a megjelenésem. A közigazgatási bizottságban a multban egy kis zavart mindig csináltam. Üdvözlik, bizalomról és támogatásról biztosítják az új főispánt, mint minden elődjét. A sablonos üdvözlések után szót kérek és elmondom véleményemet mindarról, ami a zsidókérdés „megoldása" ügyében történt. (Hangfogóval beszélek; nagyon rövid időn belül értesítik mégis a Gestapoügynököket és Vincze András kormányzói biztosi megbízottat is.) Rámutatok arra, hogy mit ártottak ezzel a magyarságnak. Elmondom, hogyan kezelik a zsidó értékeket. Megdermedve hallgatnak. Ellenkezni se mernek, mert tudják,

hogy az igazat mondom. De helyeselni sem, mert félnek annak a következményeitől. Ezekkel nekem is számolnom kell. Igaz, hogy csak október 11-én akarták velem éreztetni felszólalásom következményeit.

Igyekeztem eleget tenni a kötelességemnek. Ha a parlamentben nincs rá mód, legalább itt szóba került az, amiről hallgatni bűn volt. Akadt legalább egy törvényes politikai fórum, ahol elhangzott az, amit el kellett mondani!

*

Nagy eseményről számolnak be az újságok: Endre László dr. belügyi államtitkár lemondott. Az erről szóló hír tudatja, hogy a lemondott államtitkár katonai szolgálatra vonul be s egy páncélos alakulattal, fiával együtt, a harctérre megy. Kemény ember és kötelességtudó magyar ő — mondják. Endre László dr. azonban nem tett kárt az ellenségben, mert mint később kiderül, egyáltalában nem vonult be katonának, nem lett páncélos és nem ment ki a harctérre. Dunántúlra költözött apjával, egészen közel az osztrák határhoz. Útlevelén már bizonyára német vízum is volt, amelyet akkoriban már nagyon sokan beszereztek. Endre László dr. a nyilas világban rövid időre még egyszer felbukkan, de azután ismét eltűnik. De vajjon el tud-e majd úgy tűnni, ahogyan szeretne? Mert bizonyos, hogy nagyon sokan keresik majd.

A hónap egyik legnagyobb eseménye a Hitler elleni merénylet. A fény terjedési sebességénél is gyorsabban száll a hír erről. A német rádió s maga Hitler is „Gondviselés akaratá"-nak hirdeti a merénylet sikertelen kimenetelét. Más sorsot szánt a Végzet Hitlernek! — mást is érdemel! — Csak a gyáva és harctéren alkalmatlan tisztek összeesküvéseként hirdetik a merényletet. Gyorsan megtorolják azt. Végeznek azokkal, akik annak részesei voltak. De magát a tényt letagadni nem lehet. Mindenki érzi, hogy a nácik bukásának utolsó fejezete ez. A szolgalelkek sürgönyei

Magyarországról is befutnak a vezéri főhadiszállásra. Üdvözlik „csodás" megmenekülése alkalmából azt, aki lángba borította, vérözönnel szennyezte be, rombadöntötte Európát. Vajjon a Párkák mikor és hogyan vágják el a Führer életfonalát? Nemsokára. Valószínűleg nem kíméletesen.

*

A bizonytalanság, a fejetlenség egyre nagyobb. A közönség tájékozatlansága is. A mi vidékünkre Budapestről már táviratozni, vagy telefonálni se lehet. De tőlünk sem. A partizánok száma egyre jobban szaporodik, merészségük is fokozódik. Munkácson naponta temetnek partizánok elleni harcban elesett honvédet, vagy csendőrt. A front ágyúzását már mi is halljuk. Egyre erősebben, egyre közelebbről. De a vezetők mulatozása, dorbézolása azért tovább tart. A lakossággal, annak tájékoztatásával, megnyugtatásával nem törődik senki. Ezért terjednek a rémhírek. Plakát jelenik tehát meg az állomásparancsnok aláírásával: nyilvánosan megbotozzák a rémhírterjesztőket s internálják azokat, akik a terjesztőket nem jelentik fel. A plakát valóban szokatlan, de eredményes hatású. Nagy izgalmat és felháborodást kelt. A célon talán túllőtt, de a tettében jószándékú állomásparancsnokot sürgősen leváltják.

Vincze András kormányzói biztosi megbízott nem csinál semmit, a néppel nem érintkezik, a falvakat nem keresi fel. Azaz, dehogy nem csinál semmit: egyre-másra nevezi ki a vállalati vezetőket. Majdnem minden kinevezés új felháborodást kelt a kinevezett személye, illetve annak homályos, vagy nagyon is foltos multja miatt. A gazdasági fővezető, ez a külsejére is torz ember, fantasztikus tervekkel áll elő. Le kell bontani a zsinagógákat, ne éktelenítsék az utcákat. Ne emlékeztessenek a multra. Pedig nem jó a templomok ellen harcolni, bármilyen hitvallással dícsérik is benne az Istent!

A zsidó közmondás is helytálló: nem jár jól az, aki a pápát, vagy a zsidót bántja!

Szerencsére a rendelkezést nem lehet végrehajtani, mert a zsinagógákat zsúfolásig megtömték zsidó holmival, amelyet nem helyezhetnek máshová. A huszti imaházakból se lesz textilgyár, mint ahogyan azt Ungvárról elrendelték. A megbízott mérnök kitért e munka vállalása elől.

Baj van a zsidó vállalatokkal. Az új vezetők pénzzé tettek mindent, ami azzá tehető volt. De a pénzt nem a vállalat, hanem saját céljaikra használták fel. Behajtották a zsidók követelését, felvették azok folyószámla-követeléseit. Most nem maradt adóra, betegsegélyzőre, a munkások fizetésére. Milyen kár, hogy nincsen már zsidó, hogy elvitték mind; ha maradt volna: talán még pénzt is kihozhatnak belőlük! Mégis csak jó volt a zsidó! — így kezdik belátni.

A pénzügyi hivatalokban, a kormányzói biztosságon, a pénzügyminisztériumban egymást követik az értekezletek, amelyeken a zsidó — nemzeti vagyon megmentéséről, értékesítéséről tárgyalnak. Mindenünnen azt jelentik, hogy lopják, pusztítják a zsidó vagyonnak azt a részét, ami még megmaradt. Tönkreteszi az idő, a kezeletlen raktározás. Munkácson például többmillió értékű nemes szőrme és textiláru molyosodik, kopik, pusztul. Ezek megmentésére semmit se tudnak kitalálni. Folytatódik tehát a rablás. A pusztulás.

*

1944. augusztus. A németek hadihelyzete egyre jobban romlik. Visszafelé pereg a film, amelyet ők kezdtek forgatni 1939. szeptember 1-én.

Az oroszok Kelet-Poroszország határára érkeztek. Feltartóztathatatlanok. Varsó alatt állanak. Krakkó felé tartanak. Romániába mélyen benyomultak. A németek aláaknázzák a hídjainkat Debrecenig és Miskolcig. De még mindig a győzelmet hirdetik. Óriási méretű a német visszavonulás rajtunk keresztül. Éjjel-nappal hömpölyögnek, dübörögnek a német szekerek, kisebb-nagyobb gépkocsik és a gépkolosszusok végtelen sorokban városunk utcáin. A járóműveken, a gépeken és az embereken is látható, hogy az erőkészletnek és a tartaléknak utolsó maradéka ez. Minden ház, minden utca, minden udvar német katonával telik meg újra. A dübörgés, motorzúgás hetekig egy pillanatra se szűnik. Még jobban pusztul minden, mint eddig. Amire szükségük van, amit értékesnek találnak, azt magukkal viszik.

*

Elhurcolják az utolsó zsidót is Munkácsról. Azt, akit Ferenczy csendőralezredes úr hagyott ott. Elszállítják Pestre. Feleségét, gyermekét ott hagyják. Most már igazán nincs zsidó Munkácson. Azaz most derül ki, hogy mégis van. Mégpedig több is. A pénzügyőrök, leltározó munkájuk közben a városnak szinte kellős közepén az egyik ház pincefalán gyanúsnak találnak egy frissebben vakolt részt. Úgy gondolják, ékszert, értéket falaztak be oda a zsidók. Bontani kezdik. A kibontott téglafal mögött ajtót találnak. Zárva. Betörik. Pincehelyiségbe jutnak. Tizenegytagú zsidócsalád tartózkodik itt. Gazdag munkácsi szőrmekereskedő családostul. Befalaztatták magukat. Így akartak a deportálástól megmenekülni és életben maradni. Több, mint négy hónapig éltek befalazva. A pincét tökéletesen berendezték és ellátták mindennel. Ágyakkal, ágy- és ruhaneművel. A mellékhelyiség tisztán tartva. Az értékek gazdagon tárolva. Bőven élelmiszer. Hogyan került mindez oda? — először nem akarták megmondani. De az újkrumpli elárulta, hogy valaki rendszeresen táplálta őket. A „K" osztály munkácsi csoportjának egyik főnyomozója. Ő is, a zsidók is bevallották. Többször tízezer pengő és drága szőrme volt az ára a befalazásnak és az ellátásnak. A négyhónapi pincei élettől halálsápadt, legyengült zsidókat Pestre viszik. Internálják. Majd gettóba kerülnek. De megmaradnak és megmenekülnek mind. Kassán is történik ehhez hasonló eset. Mégse maradt tehát

zsidó nélkül Munkács, Kárpátalja és a Felvidék. Mert hihetetlen leleményesség, szenvedés, kínlódás árán mégiscsak megbújtak egyesek.

*

A belpolitikai életben valami változás jele erősebben mutatkozik már. Megjelenik a kormányzói mentesítésekről szóló rendelet. Stern Samu, a budapesti zsidó hitközség elnöke küzd ugyan ellene, mert csak a hozzá hasonló, egészen kivételes egyéniségeket tartja arra érdemeseknek (mondja nekem is). De a sárga csillag mégiscsak sok ember mellérőt kerül le. A Tárnok-utca 5. számú házban készülnek ezek a mentesítések. Hosszú sorfal áll a ház előtt kora reggeltől késő délutánig. Igazolást, protekciót, kijárót keresnek a zsidók. Fantasztikus hírek járnak arról, miként talált valaki közbenjárót és mit jövedelmez egyeseknek ez az új lehetőség. Mert sok ember csinál ebből is üzletet, mint ahogyan minden másból.

Sztójay, betegségére való hivatkozással, szabadságra megy, majd később lemond. Utódául a kormányzó Lakatos Géza vezérezredest nevezi ki. Komoly, becsületes katona hírében áll. Vígasztaló az, hogy ilyen katona áll az élre, mert ha látja majd a hadihelyzetet, le tudja abból vonni a következtetést is.

A Sztójay-kormányzat megszűnésével fellélekzünk. Máshová is németellenesek kerülnek, az 1. kárpáti hadsereg élére Dálnoki Miklós Béla vezérezredes, volt főhadsegéd, a 2. (erdélyi) hadsereg élére Veress vezérezredes. Mindkettő a kormányzó embere. Beregffy-Bergman Károly urat, az eddigi 1. hadsereg parancsnokát (aki Szálasi honvédelmi minisztere lesz) leváltották. Lassan a többi kulcspozicióból is leváltják az Imrédystákat és a nyilasokat. Csak ne legyen már késő.

Nyiltan mutatkoznak a német összeomlás előjelei. Csak a vak nem látja. De nálunk sokan vakok. Önmagukat vakí-

tók. A románok felmondják a német szövetséget. Kilépnek az eddigi együttesből. A szovjet hadsereg Romániában jár. Odesszát, Besszarábiát visszafogalták az oroszok. A román olaj és élelem nélkül Németország nem tudta volna eddig húzni a háborút. A németek Romániát rendkívül erősen támogatták. Jobban bíztak benne, mint Magyarországban. Repülőgéppel, harckocsival és minden más hadfelszereléssel bőven ellátták. Amit Magyarországon gyártatott a német hadvezetőség, annak nagy részét is a román hadsereg kapta. Igaz viszont, hogy Románia sokkal nagyobb hadsereggel s területi igénnyel vett rész a háborúban a németek oldalán.

A „román árulás" (a románok hirtelen elfordulását így nevezi a németbarát sajtó) nagy zavart kelt. Egész Erdély és most már a magyar Alföld is közvetlen veszélyeztetve van. Románia visszaigényli az erdélyi részeket, amelyeket az 1940-es bécsi döntés után kellett visszaadnia Magyarországnak.

Alig múlik el egy-két nap, a románok németektől kapott, német gyártmányú és még német felségjelzésű repülőgépei máris támadják Magyarország egyes városait.

Nagy az izgalom mindenhol. Elsősorban a politikai életben. Sokan csak most döbbennek rá, hogy milyen veszedelmet jelent az, hogy ebben a háborúban a németek oldalán veszünk részt s hogy milyen közvetlenül fenyegetett terület Magyarország.

A józan emberek egyre azt sürgetik, hogy ki kell lépnünk nekünk is. Azonnal. *Most már* nem fenyegetné az országot a németek részéről olyan veszedelem, mint azelőtt. A németek a hirtelen román kiugrás következtében még nem készültek úgy fel a magyarországi harcra, mint amennyire megtehetik azt, ha időt nyernek. Így egyiramban Ausztriáig kellene vonulniok. Magyarország kirablására, tönkretevésére nem érnének rá.

A német terror azonban erősödik. Fokozzák magyar-

országi propagandájukat is. Most már egészen nyiltan támogatják a kormányzó-ellenes irányzatot. Az épületek falain éjjelről-éjjelre újabb, háborús izgató feliratok jellennek meg. Szálasi uralomrajutását sürgetik. Milliószámra szórják repülőgépről éjjel-nappal a szélső jobboldal uralmát követelő röpcédulákat. A józanakat leterrorizálják, sőt inzultálják.

Azok, akik a németek jármába hajtották fejüket, azok, akiket a németek zsoldjukba vettek, vagy elámítottak, látják ugyan, hogy a veszély nagy és maguk se hiszik már talán, amit még hirdetnek, t. i. azt, hogy Németország még győzhet. De hogy a csodavárásra még idejük maradjon, hogy az utolsó szalmaszálat se engedjék el, még szorosabban állanak a németek mellé, méginkább hajlandók arra, hogy feláldozzanak mindent. Önmagukért a magyar népet! Tudják, hogy mi vár rájuk, de ideig-óráig tartani akarják magukat. Azért, hogy néhány hónappal később kelljen menekülniök, kiszolgáltatják prédául a németeknek Magyarországot. Ilyen Coriolánok, ilyen Ephialtesek még sohase voltak a magyar történelemben.

Lakatos vezérezredes miniszterelnöki kinevezése után kihallgatást kérek a kabinetirodában. Ambrózy kabinetirodai főnök fogad. Megértéssel hallgatja, amit elébe tárok. Szálasit, Bakyt, Rajnisst és társaikat azonnal be kell hivatni katonának s a legelső vonalba küldeni, ártalmatlanná kell tenni őket, különben baj lesz, radikálisan meg kell előzni azt, amit izgatásuk, félelmük, galádságuk eredményezhet. Ambrózy kabinetirodai főnök szemmellátható megértéssel fogadja előterjesztésemet.

Nem tudom, hogy miért nem cselekedtek.

Kérem azt is, hogy a zsidóknak gyorsabban és tömegesebben adják a mentesítéseket.

Erdély már riadt. Onnan fejvesztve menekülnek. Egyes részein elrendelik a teljes katonai és polgári kiürítést. A

rendeletek, amelyek egymást követik, élesen ellentmondóak. Másként intézkednek — főként a kiürítéssel kapcsolatban — ma, mint tegnap. Az új belügyminiszter erősen takarja a szélső jobboldalt. De a kormányzó és a miniszterelnök parancsára kénytelen sok zsidó és baloldali internáltat szabadon bocsátani.

*

Hazamegyek Munkácsra. Gépkocsin. A közel négyszáz kilométeres úton végtelen szekérsorokkal találkozom. A németek kiköltöztetik a szászokat Erdélyből. Az oroszok elől mentik őket. Többszáz éve éltek Erdélyben, jósorban és ennek ellenére mindig magyarellenesek voltak. A szekérkaravánok majd egy hónap múlva is vándorolnak még, megtömve emberrel, gyerekkel, asszonnyal, holmival. Nem visznek magukkal sokkal többet, mint amennyit félezred évvel ezelőtt idehoztak. Kitelepítésük az egyetlen hasznunk a háborúból.

A németek mentik a fajtájukat. De pusztulni hagyják a magyarságot. Sőt, ők pusztítják a legjobban. Ahonnan kivonulnak, mindent magukkal visznek. A magyar gazda lovát, ökrét, tehenét elhajtják. Disznóval, bútorral, ruhával tömnek meg minden tehergépkocsit. Rabolja a magyar vagyont a „szövetséges".

Amit nem tudnak elvinni, azt elpusztítják. Az elmenekült magyarok lakását ők fosztják ki. A hidakat, villamostelepeket, vízműveket, csatornazsilipeket, állomásépületeket felrobbantják. A kaszárnyákon kívül épígy tönkreteszik az iskolákat és a színházakat is. Azért, hogy az orosz katonának ne legyen szállása — mondják. A valóságban pedig azért, mert nem a magukét pusztítják. Azért, mert most már sokkal jobban szeretnek pusztítani, mint harcolni. Most már nyiltan beszélik: ha a Kárpátvonalat feladják, először a Tiszavonalnál, azután a Dunánál védekeznek majd, de csak az osztrák-német határnál állanak meg véglegesen. Igen, addig

csak utóvédharcokkal hátráltatják az ellenséget, magyarországi utóvédharcokkal. De igazán harcolni csak a német határok előtt fognak.

Ezt a szerepet szánták a magyar földnek, a magyar népnek.

Bár közvetlen veszély nálunk még nincs, hiszen nagyon is bizakodnak a Kárpátok Árpád-erőd vonalában, a kiürítés mindenesetre nálunk is megkezdődött. Vincze András kormányzói biztosi megbízott elrendelte, hogy Kárpátalján s az általában rendelkezése alá eső területen le kell szerelni a postai levélszekrényeket és gondoskodni arról, hogy a kiürítés első etappjaként ezeket elszállítsák. Kötözni való bolond ez az ember. Ha a kiürítés valóban szükséges: a postai levélszekrény a legelső és legfontosabb érték, amit el kell vinni? Azt, amit a cseheknek hagytunk 1919-ben s amit ott hagytak a csehek is mindenütt.

Erdélyben már harcok dúlnak. De Vincze András ny. altábornagy, kormányzóbiztosi megbízott, akit még itt felejtettek, pedig Imrédy már nincs a kormányban, nagy vacsorát rendez — a város költségén — a munkácsi városi szőlőben, hogy összeismerkedjék a polgársággal, amelyet eddig valóban nem ismert, de nem is igen akart vele megismerkedni. Az őslakókat kivéve, mindenkit meghivat. Jelen van minden hivatalvezető, a megye új urai, az összes, harcteret kerülő ezredes. Csak igazi munkácsi nincs ott. A vacsorán megjelenik egy német tábornok is. Az itt harcoló német csapatok parancsnoka. Vincze András úr persze roppant lelkesedéssel, rajongással üdvözli őt, beszél a győzelemről, amelyet a németekkel együtt fog kivívni (ő, aki 25 esztendővel ezelőtt volt utoljára a harctéren, de akkor is csak rövid ideig!), köszönti a győzelmet s annak biztos zálogát: a Führert! A német tábornok válaszában megköszöni az üdvözlést. A győzelemről és a Führerről viszont egy szót se szól. Kiderült később, hogy osztrák, békebeli közös tiszt volt. Egyes urak telezabálják magukat és az eszüket is elisszák. A potyából! Másnap az egész város felháborodással szól a nagy eszem-iszomról. Ennek most lett volna legkevésbbé ideje. De hát Vincze András meg akarta ismerni Munkácsot — a munkácsiak nélkül.

*

Közel a front. A magyar katona nagyobb ellenséget lát a németben, mint az oroszban. Pedig nem tudják, hogy mit tesz még a német hadsereg a magyar földön ezután. A tisztek egy része, az otthoni urak, a harc miatt nem ambicionálják a harcot.

A jobboldaliak sem olyan derűlátók már itthon, mint amilyenek eddig voltak. A nemzeti szocialisták, Szálasi hívei kezdenek csendesülni és izgulni. Érzik: közeleg pünkösdi királyságuk, hangos dúskálkodásuk vége. Hogy talán még felelni is kell a zsidó lakásokért, szőlőkért. A szajréért! Hogy nem tudják megmenteni és megtartani mindazt, amit oly könnyen szereztek. Vitéz Ferenczy csendőralezredes úr munkácsi zsidószőlője borházának minden berendezését elviteti, a napszámosok bérhátralékát azonban elfelejti kifizetni. A tiszti családokat költöztetik. Beljebb az országba. Vagont, tehergépkocsit eleget kapnak. Ők elvihetnek mindent (de meddig?), mindent, az utolsó virágcserépig, ha nem elég egy vagon, kapnak kettőt. A második már csak félig telik meg, de más holmiját nem engedik oda. A polgárság útnak indulhat járómű nélkül. Legfeljebb egy-két kisebb csomagot vihet magával.

Most már kevesebben néznek le engem. Most már köszöntenek és megállítanak az olyanok is, akik eddig kikerültek. Mit lehessen tudni? — gondolják — hátha . . .

Most már bombáznak is az orosz gépek. Igaz, csak kisebb bombákkal. Naponta többször végig géppuskázzák a

város utcáit. A légiriadót jelző sziréna legtöbbször csak akkor szól, amikor már javában dolgoznak, vagy már el is repültek az orosz gépek. A pesti rádió még rendes műsort ad, amikor nálunk már robbannak a bombák és kelepelnek az orosz repülők géppuskái. Légelhárítás az egész városban úgyszólván semmi sincs. A légelhárító ágyúkat elvitték a németek. Esténként háromnegyed 8 óra tájban, szinte percnyi pontossággal repülnek be az orosz gépek. Csap, Szatmár, Debrecen felé tartanak. Bombáik robbanását nagy távolságból is halljuk, a Sztalin-gyertyák fényét több, mint száz kilométeres távolságból is látjuk. Az estéket pincében kell töltenünk.

Lakatos miniszterelnök rádióbeszéddel mutatkozik be. Magyarország helyzetét Finnországéhoz hasonlítja. Példaként állítja elénk. Finnország pedig néhány nap múlva fegyverszünetet kér. Vajjon követjük-e elég gyorsan ezt a finn példát is?

*

Budapest, 1944. szeptember. Budapestet, környékét, gyártelepeit, vonathálózatát állandóan bombázzák az oroszok és az angolszászok. Hatvan és Rákosrendező pályaudvara mindent elpusztító bombaszőnyeget kap a német katonai szállítások miatt.

Az oroszok már túljöttek a délerdélyi hágókon.

Munkácsról visszafelé jövet még mindig látjuk az Erdélyből mentett szászok nyugat felé vonuló szekértáborát.

Lakatos miniszterelnök a parlament összehívására készül. Ő nem Sztójay. A véderőbizottságot máris összehívják. Csatay honvédelmi miniszter szeptember 4-én tragikus beszámolót nyújt a hadihelyzetről. Így mondja:

— Ha Németország nem adja meg azt a katonai segítséget, amelyet hadvezetésük megígért, az oroszok négy nap alatt Budapesten lehetnek.

Megdöbbenés. Lehet-e számítani a megígért német segítségre? — kérdik többen. A miniszter azt válaszolja, de egy szóval se többet:

— Ígérik!

A hangsúly, nem is titkoltan, azt bizonyítja, hogy nem bízik benne. Akik egyformán gondolkozunk, úgy érezzük, hogy a véderőbizottságot csak azért hívták össze és ez a miniszteri beszámoló csak azért történt, hogy előkészítse Magyarországnak a háborúból való kilépését.

Néhány nap múlva Lakatos miniszterelnök pártközi értekezletre hívja a pártok vezetőit addig is, amíg a Ház összeül. Programmot ad, de csak röviden és nagy vonalakban: rend és fegyelem! — nem tűri az izgatást, a rendbontást! — Az Imrédysták, Bakyék és a nyilasok hallgatnak. Azután kérdéseket intéznek a miniszterelnökhöz:

— Jön-e a német segítség? Milyen a magyarországi hadihelyzet? Mi hír az oroszok által már megszállt erdélyi részekről?

Lakatos miniszterelnök vezérezredesi egyenruhában komolyan válaszol:

— A magyarországi hadihelyzet igen kedvezőtlen, az oroszok egyre jobban nyomulnak előre, — a magyar erő a felszerelés és a gépesítés hiánya miatt nem jöhet számításba. A németek ígérik ugyan a segítséget, de még mindig csak ígérik, pedig már sürgősen kellene és ha sokáig késik, szükség se lesz rá.

Megfontolva kiejtett szavak. Mintha csak azt mondaná: tessék gondolkozni és tessék belátni, elérkezett az ideje annak, hogy felhagyjanak a német-imádattal és hogy Magyarországnak most kell elszakadni a németektől!

A véderőbizottság ülése titkos, a pártközi bizottság ülése bizalmas, tehát kívülállók felé semmit se szabadna elárulni a hallottakból. Weesenmayer német megbízott és a svábhegyi Gestapo-irodák félóra múlva azonban már tud-

ják, mit mondott a honvédelmi miniszter és mit a miniszterelnök, de azt is, hogy kinek mi hozzászólása volt.

Arra a kérdésre, hogy milyen hírek érkeznek a megszállt erdélyi városokból, a miniszterelnök emelt hangon válaszol:

— Rosszak! A legrosszabbak! Az egyik erdélyi városban megkérdezték az oroszok, hogy hány zsidót deportáltak onnan? A válasz után, korra való tekintet nélkül, ugyanannyi magyart szedettek össze és lövettek főbe!

Mindenki elsápad. De a legjobban Baky László, akinek lelkiismeretét az ilyesmi elsősorban terheli.

Az értekezlet után Lakatos miniszterelnök néhány embert bizalmasan felvilágosít: csak azért beszélt így, hogy legalább a pesti zsidóságot megmentse és elvegye kedvét azoknak, akik még az utolsó órákban végezni akarnak azokkal.

A két értekezlet után az Imrédysták, a nemzeti szocialisták és a nyilas képviselők sűrűn találkoznak magánlakásokban, vagy a parlament egy-egy kisebb termében, szigorúan zárt ajtók mögött és igen bizalmasan tanácskoznak. Gépkocsijaik — mert az övék megmaradt — sűrűn járják a várost. Nem állanak meg ugyan közvetlenül a német követségen, de aki ezekben a kocsikban ül, mind odatart. Egyesek a svábhegyi gestapós-telepet látogatják gyakran. Azok is készülődnek...

A röpcédulázás mániája egyre dühöngőbb. Reggelenként az utcákat nyilas, kormányellenes röpcédulák borítják el. A házfalak, a hirdetőoszlopok napról-napra újabb felírásoktól éktelenkednek: „Jöjjön Szálasi!" A kormány rendeletet ad ki, mely szerint röpcédulák engedély nélküli kiadása, terjesztése és ilyenek felvétele, továbbadása szigorú büntetéssel jár. De előállíthatja-e a magyar rendőr azt a röpcédulát dobáló nyilast, akit gestapósok kísérnek? Lehet-e

a nyilas röpcédulákat szóró német repülők ellen eljárást indítani?

Érkeznek az erdélyi, alföldszéli és déli menekültek. Nem sokat törődnek velük, különösebben nem segítik őket.

A pártokat, dicstelen szereplésük után, még a Sztójay-kormány feloszlatta, de a jobboldali pártok titkárai és vezetői tovább szervezik azokat és pártpropagandát terjesztenek. A nyilasok propagandája merészségben, szertelenségben határtalan. Mert mögöttük állanak a németek.

Csatay honvédelmi miniszter felhívást tesz közzé, hogy a katonaköteles korban lévő közéleti férfiak: a képviselők, újságírók példaadásképpen vonuljanak be önként honvédelmi szolgálatra. A felhívásra nem sok jelentkező akad. A jobboldali háborús uszítók támadják a felhívást. Miért kell őket kihangsúlyozni a nyilvánosság előtt? Mindenféle kifogással élnek: hogy ők már katonáskodtak (a kisvilág-háborúban, vagy egy-két hónapot a front mögött, messze az ellenségtől), hogy rájuk itthon is szükség van, nagyobb és jobb munkát végeznek itt (ki uszítana akkor háborúra, ha a Magyar Futár, Egyedül Vagyunk, Új Magyarság, Magyarság, Összetartás, Harc szerkesztői és munkatársai is bevonulnának?!), hogy úgyse tudják a bevonulókat kellőképpen felszerelni (ez igaz, de akkor miért kiabálják ők, hogy legyen mindenki más katona?!). Tehát kifogás bőven van, csak katona nem akad a háborús-pártiak közül. A véderőbizottságban azok az Imrédysták, nemzeti szocialisták, nyilasok tiltakoznak legjobban a honvédelmi miniszter e felszólítása ellen, akik október 15-e után a katonai szolgálatra be nem vonultakat helyszíni felkoncolással fenyegetik!

Imrédyék, Bakyék és Szőllősiék (Szálasi parlamenti képviselete) a kitakarított MÉP szélső jobbszárnyával akkor még titkosan megalakítják a Nemzeti Szövetséget. A képviselőház németbarát, háborúspárti csoportját. Ebből is ki-

látszik, hogy valamire készülnek és hogy valamitől félnek. Később ezeknek dicstelen szerepük lesz Szálasi „nemzetvezetői" „választásánál".

*

Szeptember 21-ére összehívják a Házat! Ez lesz a máris csonka országgyűlésnek legalább még formailag parlamentáris képet mutató utolsó ülése. Több tagja régen német fogságban, toloncházban, Dachauban van. A Bencscsoport egyik-másik embere, a Kisgazdapárt még szabadon lévő, eddig kevésbbé exponált tagja az ülés előtti napon megkérdezi a miniszterelnököt: — tudja-e garantálni azt, hogyha a Házban olyan megnyilatkozás hangzik el, amely Magyarország szuverénitásának a német megszállás által történt megsértését, a Sztójay-kormány cselekedeteit és törvénytelen rendelkezéseit szóváteszi, vagy a mai hadihelyzet konzekvenciáit fejtegeti, a német beígért segítség elmaradását kívánja vitatni, — az így felszólaló képviselőt nem fogják-e a németek azonnal el? A miniszterelnök semmiféle garanciát sem adhat a képviselők alkotmányos, kötelességszerű szólás- és véleményszabadságának érdekében! A Bencscsoport ezért úgy határoz, hogy nem jelenik meg a Ház ülésén. Én azonban mégis úgy határozok magamban, hogy ott leszek és kiabálok. Lesz, ami lesz!

Nyíltan beszélik, hogy a német oldalra állt képviselők, politikusok, közgazdászok és általában a német csatlósok mindegyike útlevelet és német vízumot szerzett, Sopronban, Nyugat-Magyarország legszélső részében lakást biztosított magának. Családjukat már el is küldték oda. Ők tehát menekülésre készülnek. Vajjon úgy gondolják, hogy az oroszok oda már nem követik őket? Az országgal, a magyar néppel egyáltalában nem törődnek. A Budapest felé egyre jobban közeledő frontról, az oroszok rohamléptű magyarországi előrehaladásáról egyre több hír érkezik. Arról is, hogy nincsen, aki feltartóztatná őket. A németek Magyarországon inkább rabolnak és pusztítanak, mint harcolnak. Az annyiszor beígért német segítség sehol sincs! Minderről hallgatni kell, ha összeül a Ház? Az erdélyi, alföldi menekülők tízezrei hömpölyögnek Budapest felé!

Véletlenül idő előtt pattan ki, hogy a szélső jobboldali képviselők „Nemzeti Szövetség" elnevezés alatti összefogása már meg is történt. A Nemzeti Szövetség minden németellenes felszólalás, minden olyan képviselői, politikai megmozdulás azonnali elfojtására és megtorlására a németeknek rendelkezésére áll, amely a háborúból való kiválás kérdését érinti.

Ilyen előkészület után, ilyen hangulatban, szokatlan időben, a bombázások miatt a délutáni órákban kezdődik a képviselőház rendkívüli érdeklődéssel várt ülése. Sokan jelennek meg a képviselők közül. A karzat üres, jegyeket nem adtak ki. De a diplomaták és a hivatalos tényezők részére fenntartott páholyok foglaltak. Ismeretlenek ülnek ott. Olyanok, akiken nem áll biztosan a civilruha s a mozgásuk, arcuk, megjelenésük nem magyaros. Később tudjuk meg, hogy a Gestapo bizalmi, összekötő emberei voltak. Az ellenzéki képviselők legexponáltabbjai távol maradtak. Az Erdélyi Párt majdnem egészben hiányzik. Hiszen nincs már Erdély. Ott vannak azonban teljes számban az Imrédysták, a nemzeti szocialisták és a nyilasok. Nyugtalanok. Ugrásra, támadásra készek.

A sablonos elnöki bejelentések tudomásulvétele után bevonul az ülésterembe az új kormány. Azelőtt ilyenkor a kormánypárt részéről viharos ünneplés, taps, most semmi éljenzés nincs. De a jobboldal is tartózkodó. Lakatos miniszterelnök katonai egyenruhája, vezérezredesi rangja kissé féken tartja őket.

A miniszterelnök komoly, szinte tragikus, de egyszerű

szavakkal festi a helyzetet. Nem politikus, hanem katona. De úgy látszik, jó magyar! Nem kíván katonai diktatúrát bevezetni — mondja, — alkotmányos úton akar kormányozni, de a belső rend fenntartásának érdekében a bomlasztó törekvésekkel szemben (és most nem a baloldali pártokra gondol, se ő, se más!) kérlelhetetlen szigorúságot jelent be emelt hangon. Nem tér ki az elől sem, hogy az állami szuverénitásnak mindnyájunk előtt ismert sérelmeiről (a német megszállásról, a képviselők és más magyar állampolgárok külső hatalom által történt letartóztatásáról) szóljon. A Nemzeti Szövetség idegesen hallgatja ezt, kezdenek nyugtalankodni. Mikor a zsidókérdést említi, már közbeszólok:

— Emberséges kezelését kérjük! — kiáltom.

A miniszterelnök beszéde után az elnök, a jobboldal embere, a Magyar-Német Társaság elnöke az ülést rövid időre felfüggeszti, majd újbóli megnyitása után azt javasolja, hogy a Ház a miniszterelnöki beszéd felett ne kezdjen vitába, hanem napolja el magát. E javaslattal szemben két kisgazdapárti jelentkezik szólásra. Csorba János a miniszterelnök bemutatkozó kormánynyilatkozatának megvitatását javasolja, főként azért, hogy ennek keretében az összes kérdést és a nemzet vitális érdekeinek körülményeit szóvátehessék.

Csorba János beszédét támadó-ugrásra készen hallgatja az egyre jobban nyilasodó tábor. Csorba csak óvatosan beszélhet. De érinti azért ő is a „kényes" kérdéseket. Mikor „az előző kormányt" említi, közbekiáltok:

— Sztójaynak gyorsabban kellett volna távoznia, Sztójay csak bajt hozott! Vád alá Sztójayval! Vád alá Meggyesivel!

Rajnissék már felfigyelnek.

Az egyik Nemzeti Szövetségbeli képviselő, ha jól emlékszem: Csicsery-Rónay István is közbekiált Csorba János felé:

— Harcolni kell az utolsó emberig!

Rávágom:

— Itt kell maradni és nem Sopronba utazni — német vízummal!

A bombám robban! Idegesen megmozdul a jobboldali tábor. Találva érzik magukat! Zsebükben útlevél van német vízummal. Az elnök figyelmeztet:

— Tessék csendben maradni!

Szöllősi Jenő, a későbbi miniszterelnökhelyettes a következő felszólaló. Nem Lakatos-párti, de a német érdek úgy kívánja, hogy a parlament ne tárgyaljon kellemetlen ügyeket, tehát ellenzi Csorba javaslatát, amely a Ház további ülésezését kívánta. Továbbra is közbeszólok. Az elnök már rendre utasít s a házszabályok szerint ez már komolyabb. Az egész Ház felfigyel. Rajnissék egyre idegesebbek. Ő is felém kiált. De őt az elnök nem utasítja rendre. Kifogásolja azt, hogy Kállay alatt nem voltam ellenzéki. Ez alatt azt érti, hogy Kállaynak nem kellemetlenkedtem úgy, ahogyan ők tették.

— Talán jobb volt Kállay alatt? — kérdi hozzám fordulva Rajniss.

— Jobb bizony, az országnak sokkal jobb! — válaszolom azonnal, mire elhallgat.

Szöllősi a hungarista-mozgalmat említi. Közbe kell kiáltanom újra:

— Vád alá Sztójayékat!

Az elnök másodszor is rendre utasít. El kell hallgatnom.

A folyosón halkan, sokan helyeselnek. Rajnissék megtámadnak:

— Ezerkilencszáztizennyolcas (vagyis forradalmi) hangot ütöttél meg!

— Viszik a magyarokat Erdélyből — mondom, — hallottátok a pártközin a miniszterelnöktől, ezt ti okoztátok a nagy németbarátsággal, a zsidók deportálásával. Ezért kiabálok!

— Legfeljebb börtönbe kerülsz megint, hiszen praxisod van benne! — kedélyeskedik Rajniss.

— Igen — válaszolom gyorsan, — te a multban mindig páholyban voltál, mikor én börtönben ültem, te Masaryk vendége voltál a lanai kastélyban, amíg én raboskodtam; ideje volna cserélnünk!

Rajniss elhallgat.

Kissé aggódva távozom a parlamentből. Körülnézek, nem jön-e valaki utánam. Felém. Értem. Hiszen a miniszterelnök kijelentette, hogy nem garantálja, a parlamentből kijövet nem fogják-e le azt, aki a németeknek nemtetsző módon nyilatkozik. Nem is alszom otthon. Egy budafoki-úti lakásban húzódom meg a feleségemmel.

A parlamenti napló erős cenzúrázással hozza közbeszólásaimat. Sztójaynak és Meggyesinek vád alá helyezését követelő kiáltásaim teljesen hiányzanak. Oly erős a cenzúra, hogy ez teszi gyanússá a szöveget. Nem tűnik ki ugyanis, hogy miért kellett az elnöknek engem örökösen figyelmeztetni és kétszer is rendre utasítani!

*

Most már Budapesten és egész Magyarországon mindenki, akinek még józan esze van, azt kívánja, hogy történjék valami, csináljanak valamit annak érdekében, hogy a magyarság kiléphessen a háborúból és szakítson Németországgal. A másik oldal viszont minden németellenes megmozdulást, minden háborúellenes hangot nyomoz, figyel és feljegyez. Nem azért, mintha az országot akarnák megmenteni, nem azért, mintha bennük nem rendült volna meg a hit a német győzelem biztosságában, hanem így akarják

magukat menteni, rongyos életüket hónapokkal, vagy csak hetekkel meghosszabbítani. Tudják, hogy ha Magyarország a német terror alól felszabadul: felelősségre vonják őket.

A szélső jobboldal és a német befolyás felfokozza propagandáját és a terrort.

A Várban készül valami. Szerencsére egyelőre kevesen tudják. De a németzsoldos magyarok mégis sokat megtudnak. Mindenütt ott van egy-egy nyilt, vagy titkos emberük. Legelsősorban a kormányban. Reményi-Schneller a legteljesebb mértékben a német irányzat híve. Hogyan is lehetne tehát valamit kezdeni, amiről ne tudnának azonnal, perceken belül a németek. És lassan mégiscsak kezdeményeznek valamit az oroszok felé. Bethlen István, Bánffy Dániel, Teleki Béla, az Erdélyi Párt elnöke is ezt tanácsolja a kormányzónak, aki állítólag a németek elől bújkáló kisgazda és szociáldemokrata vezetőkkel is tárgyal. Már elhatározzák, hogy kit küldenek ki az oroszokkal való tárgyalásra. A másik oldal, hogy a kiválás lehetőségét, közóhaját és a béketapogatózásokat ellensúlyozza, propagandájában azt hirdeti, hogy az oroszok minden magyar férfit Szibériába visznek és leánygyermektől vénasszonyig minden magyar nőt megbecstelenítenek. Nehogy a hadsereg is megelégelje a háborút, meg a németeket, azt híresztelik, hogy az oroszok csak úgy hajlandók fegyverszünetet kötni, ha a hadsereg minden tisztjét, frontszolgálatra alkalmas katonáját, az ország minden rendőrtisztjét és rendőrét, tehát mintegy hárommillió embert kiszolgáltatunk nekik, hogy azután Szibériába deportálhassák. Nem igaz belőle semmi, de ez hat a legjobban. Ettől fél minden magyar férfi, anya, feleség, szülő. Rádióban azonban sohasem esik szó erről. Ezzel szemben igaz az is, hogy a szovjet és az angolszász rádió magyarnyelvű hírszolgálata (amelyet pedig a tilalom ellenére mindenki hallgat) nem ad semmi határozott és pozitív kedvező bíztatást a magyarságnak arra az esetre, ha a há-

borúból kiválna és elszakadna a németektől. Ha ez megtörtént volna: a magyarság sokkal előbb és nagyobb erővel szállhatott volna szembe a németekkel, azok magyar zsoldosaival, hiszen ennek hiányában senki se tudja, hogy mi lesz a sorsa a német propagandával ellentétben.

Mindenki fél, hiszen a jelek azt mutatják, hogy a németek Sztalingrádot akarnak csinálni Budapestből s egész Magyarországból. Hogy Ausztria, vagyis Németország felé valóban az utolsó védelmi bástyaként Budapestet fogják „védeni", vagyis a pusztulás színterévé tenni. Így is lesz. A világhírű dunai hidak aláaknázását, a felrobbantásukra való előkészítést megkezdik. Még a német zsoldosok is megrémülnek, mikor a hidakon ezt a „munkát" látják.

— Hol lesz jobb? Budán, vagy Pesten? Hol lesz gyengébb az ostrom pusztítása: Budán, vagy Pesten? — töpreng mindenki. Olyan költözködés indul a két városrész között, amely hónapokig tart. A budaiak Pestre, a pestiek Budára költöznek. A fuvar emiatt napról-napra drágább, míg végül toronymagasságú lesz. Akinek több az oka a félelemre, az a Dunántúlon, az osztrák határvonalmenti városokban, községekben keres szállást, elhelyezkedést.

Egyik éjjel óriási robbanás riasztja fel a Döbrentey-tér környékét. Mi történt? Reggelre romokban hever Gömbös Gyula márványszobra. A „tengely" kovácsa, a Magyarországot pótkocsiként Németországhoz csatoló legdilettánsabb Trianon-utáni politikus emlékén bosszút álltak végre! A jobboldal felriad. Sokat emlegetett vezérük (amilyen a vezér, olyan a tábora) szobrának pusztulása hatalmas memento számukra. Megmozdul a föld. A magyar föld. Hogy lerázza magáról azokat, akik alig húsz évvel a kisvilágháborúnak annyira tanulságos „eredménye" után, ismét a németek mellé hajtották a magyarságot!

Egyre idegesebben, nyugtalanabbul futnak a napok. Az orosz túljutott Erdélyen! Már a Nagy Magyar Alföld pereme is harcok folynak. Kolozsvár, Nagyvárad és a többi erdélyi magyar város alig négy éve, hogy mámoros boldogsággal hazatértek. De sok felszabadult magyar csalódott azokban, akik „Édes Erdély, itt vagyunk!" mottóra szerveztek az új területen rangot, hogy ott basáskodhassanak. Sokan mondták:

— Nem ezeket a magyarokat vártuk!

A neobarokk Magyarország nem lehetett rokonszenves a felszabadult magyarság körében!

Rajnissék, Bakyék, a nyilas politikusok attól félnek, hogy a kormány befejezett tények elé állítja őket a németekkel való szakítás a háborúból való kiválás és a fegyverszünet ügyében. Pártközi értekezlet összehívását kérik állandóan, ott azt követelik, hogy a kormány a parlament megkérdezése és hozzájárulása nélkül ne kezdeményezzen semmit a háború ügyében. Hirtelen ők ültek fel az alkotmányosság szekerére, most ők védik a parlamentárizmust. Ők, akik a legjobban tapsoltak, amikor Bárdossy a parlament akarata nélkül vezette az országot a háborúba, amikor csak utólag jelentette az országgyűlésnek, hogy megüzentük a hadat az orosz, majd később az angolszász hatalmaknak is. Ragaszkodnak a parlamentárizmushoz, amelyet Imrédy „az új idő szellemének" megfelelően már 1938. végén megszüntetni, de legalábbis módosítani akart.

A pártközi értekezleteken és a véderőbizottsági üléseken éles összecsapások történnek a komolyan gondolkozó németellenesek és a Nemzeti Szövetség-beli németbérencek között. Báró Rosner István, a kisvilágháború súlyosan rokkant tisztje, emelt hangon vágja a németek szemébe, hogy hazug a hírverésük, Endre László nem vonult be katonának, hanem az osztrák határnál húzta meg magát — további menekülésre készen! A hősök, a háborús uszítók elbújnak, menekülnek. Baky, az áprilisban szerzett várbeli pompás laká-

sából már nyugatra vitte családját. Teherautók szállították el minden holmiját azzal együtt, ami nem is az övé, hanem a lakás régi tulajdonosáé. Bárdossy Szombathelyre, Imrédy Sopronba költöztette családját máris. A hasonlóak majd mind ugyanezt teszik! De másnak azt prédikálják, hogy: itt maradni! — kitartani! — harcolni! — „győzelem vagy halál!", ez a Keleti Front Bajtársi Szövetség hangos jelszava. De a vezetők se győzni, de még harcolni se akarnak, hanem csak szökni és megmenteni önmagukat. De csak önmagukat!

Nagyon bizalmasan értesülünk néhányan arról, hogy a nyilasok a tisztikar körében kormányzóellenes akcióba kezdtek. Felfedezték. A budapesti hadtestparancsnok elrendelte az ügy kivizsgálását és nagyon szigorúan vezetteti azt. A szálak a svábhegyi Gestapo főparancsnoksághoz és az úri-utcai német követséghez vezetnek.

Szeptember végére sikerül összeköttetést találni az oroszokkal, akik szívesen és előzékenyen fogadják a magyar kezdeményezést. A csendőrség felügyelője, aki a háború előtt Moszkvában a magyar követség katonai attaséja volt, néhány napja nem jár be hivatalába. Senki se sejti itt, hogy hol van. Bakyék azonban hamar megtudják, hogy Faraghó altábornagy rendkívüli megbízatást kapott s egy neves erdélyi magyar társaságában „valahová" elutazott.

Most már gyorsabban pereg a magyar háborús film a vége felé. Azt reméljük még, hogy igenis a vége felé. Sajnos azonban, még sok rettenetes jelenete lesz a magyarországi tragédiának. Horthy tábora egyre nő. De szervezetlen. Határozott cselekvésre, erőt és elszántságot bizonyító fellépésre nem alkalmas. Különösen Budapesten nem. Hiszen itten az utca adja a hangot. Az utca, amelyet a szélsőség tetszés szerint befolyásolhat. Az itteni utcák hangulata gyakran ellentétes a magyar nép akaratával. A kormánynak nem szabadna már a fővárosban lenni, hogy a felbéreltek

és a megvadultak által szított hangulat ne zavarja politikájában.

*

Munkács, 1944. október elején. Üzenetet kaptam hazulról. A Gestapo eltávozott Munkácsról, utazhatom tehát. Feleségemmel együtt. Az utat még mindig a szász-sváb kitelepülők lepik el. Tőlük és az újabb német visszavonulás káosza miatt csak lépésben haladhatunk. Ahogy kelet felé közeledünk, egyre kevesebb a német gépkocsi, egyre csekélyebb a német katonai mozgás. Minden hidat aláaknáztak. Szemmelláthatő nyoma van mindenütt annak, hogy „nagy és dicső" szövetségesünk Magyarországnak több mint felét máris feladja. Az így visszavonuló német gépkocsik tömöttek a magyar városokból és falvakból rabolt holmival. Az állatokat csordában hajtják maguk előtt. Így telnek meg a vasuti vagonok is. Tiszántúlról már a magyarok is menekülnek. Az utakon állandó torlódás. „Szövetségeseink" lekergetik a kocsikról a menekülő magyarokat, a hátrábbvont honvédalakulatok tagjait, hogy ők üljenek a helyükre s így biztosítsák menekülésüket.

*

Október 5-én a kora esti órákban érkezünk Munkácsra. A város és vidéke átesett a második, egyben az utolsó német visszavonuláson. Ez is hetekig tartott. Tömegeivel, fejetlenségével, zűrzavarával s minden más külső jelével ez még érthetőbben bizonyította, hogy a „verhetetlen" német hadsereg teljes bomlásának ideje erősen közeleg.

*

Október 6. Jelen vagyok az ünnepi gyász-istentiszteleten. Mindenki kérdezősködik:

— Mi lesz? Ki védi meg az országot? Kilépünk-e már a háborúból?

Kisebb értekezletet hívok össze, tájékoztatom barátaimat. Arról, hogy a németek hetek óta ígérik ugyan a katonai segítséget, de az sehogy sem akar megérkezni. Arról, hogy nem várhatunk tőlük semmit, hanem magunknak kell kezünkbe venni sorsunk intézését. Némán hallgatnak. Különösen azok, akik még reménykedtek a német szövetségben, akik akarva-akaratlanul bízni szerettek volna az új fegyverek csodatételében. Nem akarják belátni, hogy ma már nem történnek csodák, hogy az csak a propagandában van, de a harctéren nincs.

A nálunk rekedt svábok igen rossz hangulatúak. Már nem bíznak a Führerükben, akit eddig csalhatatlannak és legyőzhetetlennek tartottak. Nagyon kiábrándultak. De mások is. Az igénylők, a vállalati vezetők, a szajrézók szeretnének elbújni, eltűnni. Most már szívesen lemondanának a zsidó szőlőről, lakásról, üzemről, amelyekért úgy törték magukat. A tiszti családokat már kivétel nélkül elköltöztették.

A polgármester figyelmeztet, hogy a kormányzói biztosság, a „K" osztály erősen figyeltet. Felkeres egy-két baloldali vezető:

— Ne tessék félni az oroszoktól — mondják, — nem felejtjük el, hogy 1938-ban képviselő úr volt az egyetlen miniszteri biztos, aki senkit sem engedett a cseh uralom alatti magyarellenes pártállása miatt internálni, bántalmazni. Most majd mi állunk a képviselő úr mellé. A zsidók se felejthetik el, hogy itt kapták a legtöbb iparengedélyt, orvos- és ügyvédkamarai felvételt, amíg az ön szavának súlya volt.

Jól esik. Vannak még emlékező emberek. De tartós lesz-e ez a lelkesedés? Ruszinok is felkeresnek: biztosítanak arról, hogy emlékeznek, mennyire exponáltam magam az érdekükben, a velük való jó bánásmódért és az ártatlanul elítélt ruszinok amnesztiában való részesítéséért a „K" osztály nyomozói ellen.

Bizony volt Magyarországon idő (1942-ben, vagy 1944. derekán, a Sztójay-uralom alatt), amikor csak a baloldaliakkal és a ruszinokkal beszélhettem őszintén. A „Kárpáti Hiradó" meg is írta többször, hogy Munkácson csak a zsidóknak, meg a ruszinoknak van képviselőjük. Akkor azokat üldözték, azokon kellett segítenem!

Augusztus második felében Vincze András kormánybiztos elrendelte a határsáv 15—30 km-es mélységű teljes polgári kiürítését. Semmi ok, semmi szükség nem volt rá. A front még különben is a határ előtt húzódott. Megbízhatatlannak minősítette a ruszinságot. Ő tette ezt, aki többhónapos uralma alatt meg se kísérelte a közvetlen érintkezést a ruszinsággal s általában a kárpátaljai őslakossággal. Galád üzleti számítás és terv húzódott meg a szándék mögött: olcsón felvásárolni a kiürítés alá kerülő terület minden állatát, ökrét, tehenét, lovát, disznaját, kecskéjét, azután mindezt a hadseregnek, vagy a nyugatabbra lakóknak drágán tovább adni. A konzorcium már összeállt, a többmilliós tőkét is előteremtették e nagyszerű alkalmi üzlethez. Keresztülhúztam a számításukat: a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályának részletes előterjesztést tettem. Rámutattam a pokoli üzletre s még nyomatékosabban arra, hogy a ruszinság magatartására nem lehet komoly panasz. Esetleges rossz hangulatát éppen Vincze András és vezérkara okozza. Meg kell semmisíteni a kiürítési rendelkezést! Kérem, jelentésemet a kormányzónak is terjesszék elő.

Pataky államtitkár beszél Lakatos miniszterelnökkel s így azonnal intézkedés történik: a határsávot nem kell kiüríteni!

Ezt se bocsátják meg nekem azok, akik már zsebükben érezték a nagy kiürítési üzlet mérhetetlen hasznát.

Bizalmasan értesítenek arról, hogy a Gestapo egyik különítménye Ungvárról megint Munkácsra érkezett. A város- és állomásparancsnoksággal tárgyalnak.

Október 9-én gyors egymásutánban több jóbarátom keres fel. A Gestapo és a nyilas vezetés tegnap — mondják, — titkos értekezletet tartott, amelyen letárgyalták: miként járnak majd el, ha a kormány puccsszerűen lépne fel a németek ellen. Megállapodtak abban, hogy az átállást megelőzve, kiket kell rögtön, vagy később letartóztatni Munkácson. Természetesen az első vagyok a névsorban. Az értekezlet szerint azért jöttem haza, hogy a puccsot előkészítsem. Nem veszem komolyan az első hírt. Egyre többen közlik azonban, hogy ők is hallottak az értekezletről. Késő délután igen jó barátom keres fel. Vállalatának egyik alkalmazottja is jelen volt az értekezleten és közölte, hogy letartóztatásomat már másnapra, kedd délelőttre tűzték ki. A feleségemet pedig internáltatják majd. Tehát menekülnöm kell azonnal. A lakásomra megyek. Elmondom feleségemnek. Könyörög, menjünk máris, hiszen mit tesz egyedül, ha engem elhurcolnak? Csak néhány bőröndnyi holmit tudunk összecsomagolni, majdnem mindenemet otthon kell hagynom. Nem alszunk lakásunkon, hogy ne találjanak meg, ha esetleg korábban keresnének. Hajnalban megint szökünk. — Munkácsról Budapestre. Már messze vagyunk a várostól, de még mindig figyelnünk kell, hogy nem jönnek-e utánunk. Nem vették észre szökésünket.

Az út még zsúfoltabb a menekülő német hadseregtől, mint amilyen volt, amikor jöttünk. Személykocsi, teherkocsi, lovas fogat, autóbusz, kerékpár szorosan egymás nyomában, vagy egymás mellett. Kitérni, előzni nem lehet. Az út szélén, de legtöbbször az út melletti árokban is: a magyar menekülők. Azok számára nem akad járómű. Csak igen keveset hozhattak magukkal.

Egyes területek teljes kiürítését rendelték el a németek. Az innen kivonuló „szövetségeseink" lehetőleg mindent elpusztítanak, felrobbantanak és mindent elrabolnak. Nem az ellenség, hanem „a nagy szövetséges" teszi tönkre az országot elsősorban. Csak romhalmaz, pusztulás marad a nyomukban. Számtalan marhacsordát hajtanak maguk előtt, tehergépkocsijaik disznókkal tömve. Visznek mindent Dunántúl felé. Azután tovább, nyugatra, Németországba. Így még nem bánt el szövetséges a szövetségesével, mint a német hadsereg Magyarországgal!

Az igazi magyar közhangulat is megmutatkozik már. Szidják, káromolják a németeket mindenütt. Ha nincsenek csoportosan, megtámadják s megverik a „sógorokat". A vendéglőkben a magyar tisztek hangosan nyilatkoznak elkeseredésükben a „Kamerádokról". Gyűlölettel néz már mindenki rájuk.

A menekülés útjába eső városok és falvak zsúfoltak. Szállást találni bennük már lehetetlen. Az állomások még tömöttebbek a visszavont vasúti szerelvényektől és a menekülők egyre züllő tömegével. Már nemcsak ételt, hanem vizet is alig lehet kapni ezeken az állomásokon. Fejetlenség és fegyelmezetlenség mindenütt. Ez már nem háború, ez már a teljes zűrzavar.

Ahogy a főváros felé közeledünk, egyre sűrűbb képet nyújt a visszavonulás, a menekülés. A környéki vasútállomások szinte naponta kapnak légitámadást. Nem terrorbombázás ez, hiába hirdetik s ordítják annak, hanem pontosan kiszámított és így végrehajtott hadművelet. Ellene meddő a védekezés.

Az újságok a debreceni páncéloscsatáról írnak. Ahhoz fűződik az utolsó remény. Valóban nagyméretű páncéloscsata tombol Debrecen körül napok óta. Páncélosok özönét vetik be mindkét részről. A németek 1939., 1940. s 1941. mintájára szeretnének felülkerekedni. Naponta jelentik, hogy hány száz orosz páncélost semmisítettek meg, de győzelemről még se mernek zengedezni. Arról sincs semmi híradás, hogy a németek mit vesztenek. Közel kétheti viaskodás után az oroszok győznek. Az orosz sereg feltartóztathatatlanul

zúdul át a Tiszán. Rövidesen a Dunáig ér. Kémlelik a dunai átkelés lehetőségét. A „verhetetlen" német hadsereg pedig egyre hátrál, vereséget vereség után szenved. A tanítványok most túltesznek a mesteren!

Érzi mindenki, hogy Magyarországnak most már cselekednie kell. A várakozásnak, a habozásnak és a német segítségvárásnak semmi értelme sincs. Október 13-ra összehívják (utolsó ülésre) a képviselőház véderőbizottságát. Az utolsó ülés tárgya: Csatay honvédelmi miniszter tájékoztatója. Történnie kell valaminek.

Az ülésteremben szinte farkasszemet néz egymással a két tábor. A kormányt Jurcsek közellátási miniszter képviseli. Ez azt jelenti, hogy Csatayt és a hozzászólásokat ő ellenőrzi és ő jelenti a németeknek.

A honvédelmi miniszter katonásan rövid és szinte tragikusan határozott:

— Magyarországon kétszáz orosz hadosztály tör előre, ezzel szemben 30 német és 30 magyar hadosztály van. Hogy ez utóbbi mit ér, tudjuk — fűzi hozzá maga a miniszter. — A csaknem két hónappal ezelőtt megígért német segítség nem érkezett meg. Legfeljebb egy német páncélos hadosztályról lehet szó, amely még Esztergom körül van. Több magyar erő nincs. A tanosztályokat és a katonai iskolákat is harcba vetették már a tiszai orosz átkelés feltartóztatására. Magyar fegyver sincs több. A napok óta húzódó debreceni páncéloscsata, német siker esetén, se jelenthet komoly megkönnyebbülést. A németek fel akarják adni Magyarország kétharmadrészét és a Szepesség—Mátra—Buda—Vértes—Bakony s nyugat-balatoni vonalon akarnak védelmi állást elfoglalni. A magyar katonaság nem szívesen harcol. A német visszavonulás rengeteg kárt jelent az országnak.

Döbbenetes csend. Így még nem beszélt egy olyan ország hadügyminisztere, amely német szövetséges katonai

megszállás alatt áll. Ehhez bátorság, igazi hazafias kiállás kellett. Szinte azt se tudjuk, hogyan szóljunk végre hozzá.

Jurcsek közellátási miniszter szólal meg nagyon csendesen:

— Valóban nehéz a helyzet. De nem reménytelen.

Előadja, hogy nem csak hivatalosan, hanem barátilag is tárgyal a magyarországi német vezetőkkel. Eddig azért nem adtak nagyobb katonai segítséget, mert nem bíztak Kállay kormányzásában. (Azóta hét hónap telt el!) De most már jobban segítenek majd. Fájdalmasak a területfeladások, de azokat csak időlegesnek kell tekinteni. A németek rövidesen, de legkésőbb tavaszra új fegyvereket vetnek be és ennek segítségével, ha nem is verik le az ellenséget, de a kedvező békére lehetőséget teremthetnek. Ezért nem szabad kétségbeesnünk és feladnunk a harcot. Ki kell tartani a németek mellett, hiszen jóra fordul még minden.

Csatay összecsapja kezét, fejét csóválva, gúnyosan mosolyog minisztertársa naivitásán.

A közellátási miniszter katonai megnyilatkozása után, amelyet a németek se vehetnek komolyan, vita kezdődik. Egymásután hangzanak el a németellenes felszólalások. Ezek legélesebbje báró Rosner Istváné.

Kérdezi: — Igaz-e, hogy néhány nappal ezelőtt a budapesti hadtestparancsnokot, Bakay altábornagyot a német SS tagjai nappal, mielőtt gépkocsijába szállt volna, elrabolták és azóta ismeretlen helyen fogva tartják? Bűne csupán az, hogy készülő katonai puccs ügyében vizsgálatot rendelt el. Tett-e a magyar kormány lépést a történtek tisztázására és Bakay altábornagy kiadatása érdekében?

Dermedten hallgatjuk a felszólalást. De csakhamar kitör a vihar. Magasházy László magánkívül ordítja:

— Emberrablás! Gazság! Ez a szövetséges eljárás?!

Hárman-négyen kiabálunk vele, őrületes a zavar a másik oldalon.

— De vajjon mit csinált Bakay altábornagy? — kérdi Baky László, hogy a németek eljárását enyhítse.

— Mindegy, hogy mit tett — zúg a válasz, — magyar tábornok csak az illetékes magyar tényezőknek felelős a cselekedeteiért! A németeknek nincs joguk ahhoz, hogy ilyet tegyenek!

Csatay válaszol:

— A kormánynak tudomása van a történtekről, megtette a szükséges intézkedéseket. Kikérte Bakay altábornagyot a németektől, de a kérésnek azok eddig nem tettek eleget!

Rövid, de sokatmondó a miniszteri válasz. Ha a németbarátok megszólalnak, mi közbevágunk mindannyiszor:

— Emberrablás! Gyalázat! Ez a szövetség?!

Baky László, hogy zavarba hozza a minisztert, minket pedig elhallgattasson, megkérdezi: Faraghó!

— Igaz-e, hogy a csendőrség főparancsnoka napok óta nem jár be hivatalába? Mi van vele? Hajlandó-e a kormány a csendőrfőparancsnoki állást, amely ezek szerint megüresedett, azonnal betöltetni? Igaz lehet-e az, hogy Faraghó altábornagy kormányzói gépkocsin, Aczél Ede kíséretében az oroszokhoz ment?

A miniszter válaszol:

— Faraghó altábornagy valóban nem jár hivatalába. Nem tudja hol van. Hallott valamit ő is, hogy külföldre ment. A csendőrfőparancsnoki állást nem lehet máról-holnapra betölteni, meg kell keresni az arra alkalmas embert!

A miniszter válasza érthető. Az első határozott megnyilatkozás ez arra vonatkozólag, hogy a kormány megkezdte azt, amihez végre hozzá kellett, hogy fogjon. A német oldal elsápad, elnémul!

Ha a miniszter így nyilatkozott, akkor egy lépéssel tovább kell mennünk. Én teszem fel a kérdést:

— A miniszter úr tájékoztatója, valamint az elhangzottak után hajlandó-e a kormány „tisztázni" a hadihelyzetnek és a beígért segítség elmaradásának megfelelően a németekkel való viszonyunkat? — Mit akar és mit tud tenni a kormány az adott helyzetben Magyarország gyors megmentése és a magyar érdekek lehetőség szerint azonnali biztosítása érdekében? Azt hiszem, az idő elérkezett a kellő cselekvésre.

Néma csend rövid felszólalásom alatt. Nyiltabban nem fejezhettem ki magamat. De megérti mindenki, mire célzok. Egyesek mindnagyobb helyesléssel kísérik felszólalásomat.

A miniszter a kérdés megválaszolására nem tartja magát illetékesnek, az olyan természetű, mondja, hogy arra csak a kormány egésze, illetve politikai vezetése adhat választ. A kormány azonban tisztában van a helyzettel és teljesíteni fogja kötelességét.

A választ megértettük. Mi is, a másik oldal is! Most már valóban döntő eseményeket kell várnunk. Végleges szakadásnak kell bekövetkeznie a magyarság és a németek, illetve a tisztánlátók s az elámítottak között.

Hamar megtudja Budapest, hogy mi történt a védelmi bizottság ülésén. De legelőször a németek. Október 13. péntek volt.

*

Budapest, október 15. Vasárnap. Óráról-órára várjuk, hogy megtörténjék a kellő elhatározás.

A németek teljes kiszolgálására kész Nemzeti Szövetség állandóan tanácskozik. A rossz hangulatú frontkatonaság harci kedvének fokozására a Szövetség legjobb szónokait küldi a frontra induló csapatokhoz. Az itteni SS-ek állandóan tárgyalnak. Készülnek valamire.

A kormányzó környezetét is erősítik. Megbízható tiszteket és kisebb csapatokat szállásolnak el a Várban és annak környékén. A testőröket, akik csak díszkatonák voltak, már régebben géppisztollyal szerelték fel. A Várban is sűrűn tanácskoznak. De Horthy nem a jobboldaliakat kéreti magához.

Vasárnap d. e. 11 órára egyik barátomnak a Hungária-szálló kávéházban adok találkozót. Alig fordulok az Eskü-útról a Petőfi-térre, közvetlen közelről puskalövések, kézigránátrobbanások csattannak fel. Erre a Bristolból készenlétben volt géppisztolyos SS-legények rohannak az Eskü-út felé. Itt az 1., 2., 3. szám alatti házakban is SS-banditák álltak lesben és egy arra haladó kormányzósági gépkocsit támadtak meg. Abból három testőr ugrik ki. Lőnek a németekre. De a sokszoros túlerővel szemben máris hátrálniok kell. Egyikük géppisztollyal a kezében a Lánchíd felé rohan, a másik megsebesült, vérző kezéből kiesik a fegyver, a Mária Valéria-utcán szalad végig. A gépkocsiból a németek sebesültet emelnek ki. Az egyik kapualjba cipelik. Majd a már készenlétben állott német autóba helyezik s erős fedezettel azonnal indítják.

A sebesült a kormányzó kisebbik fia: ifj. Horthy Miklós! Őt lesték meg, őt rabolták el a németek.

Mikor ifj. Horthy Miklóst pokróccal hirtelen letakarva a németek gépkocsijából kiemelték, az egyik házból robbanó kézigránát hullott rájuk. Tűz alá veszik s átkutatják a házat. A környéket széles vonalon lezárják. Alig sikerül a mellékutcákon át a zárból kijutnom. Az egész környék felriadt. Senki se tudja, mi történt, mi volt a lövöldözés, miért a kézigránátharc.

Akkor még nem tudtuk, hogy miért volt a merénylet, de úgy gondoltuk, hogy ennek is siettetni kell az országos elhatározást és a cselekvést.

Déli negyed 2 órakor elhallgat a rádió. Majd azt jelenti

be, hogy néhány perc mulva fontos híradást közöl, kormányzói szózatot olvas fel. Mindenki a rádió mellett vár. Egy-két perc múlik el így, azután felolvassák Horthy kormányzó kiáltványát Magyarország és a nagyvilág népéhez! Minden szavát reszketve figyeljük.

— *Ma már minden józanul gondolkodó előtt kétségtelen — jelentette ki a kormányzói szózat, — hogy a német birodalom ezt a háborút elvesztette. A hazájuk sorsáért felelős kormányzatok le kell, hogy vonják ennek a következményeit, mert amint ezt a nagy német államférfi, Bismarck mondotta: egy nép sem áldozhatja fel magát a szövetségi hűség oltárán. Történelmi felelősségem tudatában meg kell, hogy tegyek minden lépést abban az irányban, hogy a további felesleges vérontást elkerüljük. Olyan nép, amely egy már elvesztett háborúban szolgalelkűséggel idegen érdekek védelmében utóvédharcok színterévé engedné tenni apáitól öröklött földjét, elvesztené a világ közvéleménye előtt megbecsülését.*

Szomorúan kell megállapítanom, hogy a német birodalom a szövetségi hűséget a maga részéről velünk szemben már régen megszegte. Már hosszabb idő óta a magyar haderőnek egyre újabb és újabb részeit kívánságom és akaratom ellenére az ország határain túl vetette harcba. Ez év március havában pedig a német birodalom vezére éppen a magyar haderő visszahozatalára irányuló sürgetéseink folytán tárgyalásra hívott meg Kleesheimba és ott közölte velem, hogy Magyarországot német csapatok szállják meg és tiltakozásom dacára ezt foganatosította azalatt, míg engem odakint visszatartottak. Egyidejűleg az országba benyomult a német politikai rendőrség is és letartóztatott számos magyar állampolgárt, közöttük a törvényhozó testület több tagját, valamint akkori kormányom belügyminiszterét és a miniszterelnök is csupán úgy tudta a letartóztatást elkerülni, hogy egy semleges követségre menekült.

A német birodalom vezérétől kapott arra a határozott ígéretre, hogyha olyan kormányt nevezek ki, amely a németek bizalmát bírja, megszünteti a magyar szuverénitást ért sérelmeket és korlátozásokat, kineveztem a Sztójay-kormányt. A németek azonban nem tartották meg ígéretüket. A német megszállás védelme alatt a Gestapo az általa e téren másutt is követett módszerek alkalmazásával kezébe vette a zsidókérdésnek az emberiesség követelményeivel ellenkező ismert módon való intézését. Amidőn a háború az ország határaihoz közeledett, sőt azt át is lépte, ismételten megfelelő segítséget ígértek a németek, de ezt az ígéretüket se tartották meg az ígért módon és mértékben. Az ország területét visszavonulásaik alkalmával fosztogatások és rombolások színterévé tették.

A szövetségi hűséggel ellenkező mindezen cselekményeiket végre azzal a nyílt kihívással tetézték, hogy a budapesti hadtestparancsnokot, Bakay Szilárd altábornagyot a belső rend fenntartása érdekében tett intézkedései közben a német Gestapo ügynökei egy ködös októberi reggelen, a rossz látási viszonyok felhasználásával, lakása előtt autójából kiszállásakor orvul megtámadva elhurcolták. Ezt követően német repülőgépekről a mai kormányzat ellen lázító röpcédulákat dobáltak. Megbízható értesüléseket kaptam arra nézve, hogy német politikai színezetű csapatok erőszakos felfordulás útján az általam időközben kinevezett törvényes magyar kormány megbuktatásával saját embereiket szándékoztak uralomra segíteni, miközben az ország területét a német birodalom utóvédharcainak színterévé kívánták tenni.

Elhatároztam, hogy a magyar nemzet becsületét megőrzöm a volt szövetségessel szemben is, midőn az a kilátásba helyezett megfelelő katonai segítség helyett a magyar nemzetet legnagyobb kincsétől, szabadságától, függetlenségétől akarja végleg megfosztani. Ezért közöltem a német birodalom itteni képviselőjével, hogy eddigi ellenfeleinkkel előzetes

fegyverszünetet kötünk és velük szemben minden ellenségeskedést beszüntetek. Bízva igazságérzetükben, velük egyetértésben kívánom a nemzet jövő életének folytonosságát és békés céljaink megvalósítását biztosítani.

A honvédség előljáróit megfelelően utasítottam, ezért a csapatok esküjükhöz híven egyidejűleg kibocsátott hadparancsom értelmében az általam kinevezett parancsnokoknak kötelesek engedelmeskedni.

Minden becsületesen gondolkodó magyar embert pedig felhívok, hogy kövessen a magyarság megmentésének áldozatos útján!

Ilyen megnyilatkozás még sohase hangzott el rádióból, így még nem lepett meg rádiószózat Magyarországon senkit. De Hitlerről se mondtak még ilyen kemény, igaz és szörnyű vádat!

Szakítottunk a németekkel, akik a legnagyobb veszedelembe kergettek bennünket, akik a magyar népet a teljes romlásba taszítják, Magyarországot tönkreteszik. Fegyverszünetet kötünk. Magyar katona ne harcoljon tovább a németek oldalán!

Horthy Miklós negyedszázados kormányzásának legnehezebb napja ez a mai nap. Legtörténelmibb elhatározása és cselekedete ez a deklaráció. Bárdossy annakidején a kormányzó megtévesztésével, a parlament hozzájárulásának kikérése nélkül belekényszerítette az országot a háborúba. Most Horthy meg akarja menteni azt, ami még menthető. Ezért szól olyan nyiltan, olyan váddal Hitler ellen.

*

Azt még nem tudjuk, hogy a Várban mi történt. Még hírből se halljuk, hogy mi előzte meg a kormányzói elhatározást.

Az utcán izgatottan járnak a németek, rohannak a német katonai és „Pol" gépkocsik.

Fellélegzünk. Hála Istennek! — mondjuk sokan. De nem merünk hangoskodni, mert mindenütt vannak nyilasok, német kémek, polgári ruhában figyelő gestapósok.

A kormányzó szózatát d. u. ¾4 óráig többször felolvassák. Műsort nem is ad a rádió.

Háromnegyed 4 óra tájban hatalmas német páncélkocsik, Super-Tigrisek jönnek a Kossuth Lajos-utca felől. Az egyik csoport a Múzeum-körútra, majd onnan a Sándor-utcába, a másik csoport a Rákóczi-útról a Szentkirályi-utcába fordul be. A rádió székháza felől csakhamar lövöldözést hallunk. Néhány perc múlva a rádió elhallgat. Most már semmit sem ad. Később német katonadalokat, indulókat, német zenét játszik. De egy szóval se jelent semmit. A német zene közvetítése mégis sokat elárul. Valami történt. Korán örültünk?! A zsidók leszaggatják a sárga csillagot. Túlgyorsan, talán meggondolatlan (de nagyon érthető) kitöréssel adtak kifejezést örömüknek abban a reményben, hogy vége a német veszélynek, amely állandóan fenyegette őket.

Fél 5 órakor a rádióbemondó megszólal. Rövidesen fontos közlést ígér.

— Beregffy Károly vezérezredes jöjjön azonnal Budapestre!

Mást nem mond. Ezt estig többször megismétli. Az erősen németes zenét halljuk szünet nélkül. Nem mozdulunk a rádió mellől.

Beregffy Károly vezérezredest nyilassága miatt nyugdíjazták. Most a nyilasok felülkerekedtek volna?

Alig merünk az utcára menni. A délutáni újság még a kormányzói szózatot közli. Szabadon árusítják. A Vár s a Keleti pályaudvar felől lövöldözés hallatszik. Este 6 óra tájban Vörös vezérkari főnök állítólagos helyesbítő utasítását olvassa fel a rádió, amely szerint senki se értelmezze a

kormányzó szózatát úgy, hogy nem kell tovább harcolni, hogy a honvédségnek be kell szüntetni az ellenségeskedést.

Ez a „helyreigazítás" kirívó, még nagyobb zavart keltő, még nagyobb bizonytalanságot árul el.

Este 7 órakor a rádió bemondja:

— Szálasi Ferenc átvette az ország vezetését, Szálasi Ferenc a miniszterelnök!

Egy zavartfejű, abnormális gondolkodású, sokszor érthetetlen szavú ember, a csőcselék és a kábultak embere az ország élén!

— A harcot folytatjuk! — jelenti tovább a rádió és győzni fogunk! A németek megígérték Szálasinak a teljes segítséget!

Mindezt új szövegű, új dallamú, de német jellegű indulók fűszerezik.

Nagyobb a bizonytalanság, szörnyűbb a rémület, mint eddig. Most akadálytalan lesz a német-náci terror a magyar nép felett. Szegény magyar nép, szegény Budapest, szegény Magyarország, mi vár rád?!

Felolvassák az új kormány tagjainak névsorát. Másnap a lapok a fényképüket is hozzák. Szörnyű társaság, soha ilyen arcokat még nem látott a Sándor-palota! A mindenre kapható jellemtelenség, a tudatlanság, a kegyetlenség sugárzik arcukról.

A kormányban három Horthy-miniszter marad: Reményi-Schneller Lajos, Szász Lajos, Jurcsek Béla. Az első kettő a kitüntetések egész tömegét kapta Horthy Miklóstól.

Reggelre röpcédulák lepik el az utcát, melyek a honvédekhez és a tisztekhez szólanak. Így kezdődnek:

— Horthy Miklós, Magyarország zsidóbérenc, hazaáruló volt kormányzója...

Ezzel a megnyilatkozásukkal már az első órákban megmutatják, hogy kiknek a kezébe került az ország!

És a vitézek, a nemzetvédelmi keresztesek, Horthy Miklós honvédtisztjei mindezt tűrik? Senki se forrasztja torkára a gyalázkodó szót az utca szemetjének? — Nem! — Senki se mozdul meg! Legalábbis Budapesten nem. Így sohase hagytak cserben senkit, mint ahogyan azt Horthy Miklóssal tették a saját kiválasztottai. Még éjjel megkezdődnek az új letartóztatások.

A pesti zsidókat máris kínozzák, gyilkolják. A város több helyén lövöldözés. Azt mondják, hogy a kommunista megmozdulásokat verik le. Dehogy: zsidó házakat ostromolnak meg, azután kiraboljak azokat.

A terror nyílt, nem is leplezik azt. 13—14 éves suhancok, a legszörnyűbb kinézésüek, mindenre kapható emberek, kezükben géppisztollyal, övükben kézigránátokkal, karjukon Árpád-sávos nyilasszalaggal járnak az utcán nagyképűen és fenyegetően. Egyre több embert kísérnek.

A zsidók körében rémület váltotta fel a túláradó örömet.

— Újabb és újabb röpcédulák, képes és szöveges falragaszok jelennek meg, a rádió a nyilasinduló, meg a „Szálasi-himnusz" kíséretében egyre azt bömböli:

— Győzni fogunk!

A szovjet seregek elfoglalják Szegedet, Kecskemétet. Átkelnek a Dunán is és feltartóztathatatlanul hömpölyögnek Budapest alá. A debreceni páncéloscsatát régen elvesztették a németek!

— De győzni fogunk! — ordítják a nyilasok.

Egyelőre nem tudjuk, hogy mi történt a Várban és mi van Horthy Miklóssal. De elhiszi mindenki a hírt, amely szerint a németek őrizetben tartják és valamelyik németországi fogolytáborba viszik. Kedden délután még mindig a német ágyúk tömege fenyegetőzik a Vár felé. A Várhegy környékén látszik, hogy ott vasárnap komoly harcok lehettek. Ehhez volt elég német páncélos és ágyú! Csak a magyar frontra nincs!

*

Mindannak, ami ezután történt, a nyilas uralom gazsága és terrorja, majd eszeveszett menekülése, később a hosszú ostrom leírásának sok, nálam hivatottabb és mesteribb tollú megörökítője lesz. Én most még csak olyan részletekről akarok szólani, amelyek közvetlenül érintettek. Vagy amelyeket más talán nem ismer eléggé, esetleg nem úgy, ahogyan én.

*

Budapest, 1944. október második fele. A fenevad felfalja saját gyermekeit! Nemsokára betiltják az Új Magyarságot, az Egyedül Vagyunkat, az Országot is! A szállás-csinálókat kitessékelik a szállásukból!

A budapesti rádiót lehetetlen hallgatni. Nem annyira a technikai okok miatt, hiszen napról-napra rosszabb az adása, hanem inkább azért, ami belőle hangzik. A miniszteri, államtitkári megnyilatkozások kétségbeejtően zavarosak, primitívek. A politikai dilettantizmus, a legmerészebb valótlanság és tudatlanság, a terror, a fenyegetés, a banditizmus, szinte az őrültség sugárzik ki belőlük. De talán mindegyiknél primitívebb a „belügyminiszteré" és mindegyiknél elvadultabb Vágó államtitkáré. Ezekkel csak páter Kún András versenyezhet, aki rádióbeszédében azt hirdeti:

— Jézus Krisztus a mesterünk, Szálasi a vezérünk!

Láttam papot az utcán, reverendaszerű ruhában, derekán katonai derékszíjjal, kézigránátokkal.

A kormány „programmot" ad. A legfontosabb: a zsidókérdés teljes és végleges megoldása. Hogy ez az ő szótárukban mit jelent, tudjuk.

Alig két-három nap múlva rendelet jelenik meg, hogy

az őskeresztény házastársú, régen kereszténnyé lett zsidó származású hitvestársaknak is be kell költözniök a sárgacsillagos házba. A vegyesházasok elválnak, vagy az őskeresztény házastárs is zsidónak minősül — mondják ki. Azután visszavonják a rendeletet. Az első rendeletek majdnem mindegyikét visszavonják, azt is, amely általános katonai bevonulást rendel el minden 18 és 48 év közötti férfinak. A fejetlenség, a káosz így fokozódik.

Munkácsról hírt kapok: a nyilasok keresnek. A „hatalom átvétele" után több embert letartóztattak: a ny. református püspököt, a róm. kat. plébánost, a rendőrkapitányság vezetőjét is.

Dálnoki Miklós Béla vezérezredes, az 1. sz. hadsereg magyar parancsnoka törzskarával átment az oroszokhoz! A gyalázkodás, a rágalmak özöne zúdul feléje.

Bizony Horthy Miklós is jobban tette volna, ha október 15-ét alaposabban, nagyobb körültekintéssel és biztonságosabban szervezteti meg. A hadsereghez kellett volna mennie, a harctér közeléből kellett volna elmondania kiáltványát, a németektől való elszakadásra ott adni ki a parancsot, onnan kérni a fegyverszünetet. Ott nem gáncsolhatták volna el a nyilasok, meg a németek. Tanácsadói nem voltak megfelelőek.

Az oroszok által elfoglalt területről aránylag kedvező hírek érkeznek, különösen Erdélyből. Az oroszok megakadályozzák a románokat abban, hogy régi sovinizmusuk az erdélyi részeken elhatalmaskodhassék. Kolozsvárott és Nagyváradon magyar közigazgatás is van. A nyilas propaganda e hírek ellensúlyozására a legrémesebb közléseket adja ki újságban, képes falragaszokon. Naponta újabb és újabb rendeletek jelennek meg: mindenki vonuljon be katonának! Aki elhagyta csapattestét, térjen vissza alakulatához. Jelentkezzenek a szabadságos tisztek, altisztek. Aki nem tesz eleget a rendelkezéseknek, azt fel kell koncolni! A legtöbb rendelkezés büntető szankciója: felkoncolni!

*

A zsidók ellen kiadott rendeletek nyiltan nem jelennek meg. De egy-egy sárgacsillagos házat — főként reggelenként — egyenruhás, karszalagos nyilasok vesznek körül. Öreget, fiatalt, férfit, nőt terelnek ki onnan. Majd nagyobb csoportokat szednek össze és hajtják azokat Budára. Végig a Dunaparton Óbuda felé. Megkezdték a pesti zsidók deportálását. Ősz van, hideg szél fúj, havas eső esik és a zsidókat egyre több házból, egyre nagyobb tömegben hajtják ki Budapestről, ki az országból. Aki nem tud menni, lelövik. A hullát az úton hagyják napokig. Az űzött zsidók útközben elhajigálják csomagjaikat, nem tudják cipelni. A bécsi országúton számtalan a megölt zsidó. Férj a felesége mellől dől ki, gyermeke kezét engedi el, a beteg nem tud tovább menni, lelövik. A hozzátartozójának tovább kell menni, halottját az úton kell hagynia. Több tízezer ember vánszorog. Lábukról lemállik, leszakad a cipő. De megállani nem szabad, csak menni, kínlódni tovább. Enni nem kapnak. Fekvőhely, fedél éjjel számukra nincs. Az útszéli árokban esnek össze estére. Az őszi sűrű köd és az eső a takarójuk. Korán reggel bódultan, még kimerültebben kergetik őket tovább.

Hetekig tart, míg összeszedik őket. A rémes menetet fényes nappal hajtják Pest utcáin át. A még itt maradt zsidók a svéd, vagy a svájci követségtől, az apostoli nunciatúrától menlevelet kérnek, védelemért esdekelnek. Kapják ezrével. Mások hamisítják a menleveleket. Védett házakat jelölnek ki a menlevéllel ellátottak számára. Ezek túlzsúfoltak. A folyosókon minden talpalatnyi helyet ellepnek az odamenekülők. A nyilasok azonban nem sokba veszik a védett házakat sem. Be-betörnek azokba is, kirabolják azok lakóit, ötöt-tizet kiemelnek közülük. Az Andrássy-út 60.

szám alatti „Hűség házába" viszik őket, a nyilas terror főhadiszállására, vagy esetleg valamelyik laktanyába. Ott halálra gyötrik, verik, kínozzák a szerencsétleneket. A rablás azonban a főcél! Minden nyilas pribék pénzzel, ékszerrel, zsidó értékkel halmozza el magát. Elsősorban a gazdagabb zsidókra pályáznak. A szegény zsidóval hamar végeznek. Éjszakánként a budai Dunaparton sorbaállítják és lelövik őket. A sebesülteket a hullákkal együtt a Dunába dobálják. A pesti parton nem egyszer láttam reggel csuronvizes, teljesen meztelen embereket, akik a lövés előtti pillanatban akarattal a Dunába estek, majd a vihar elmúltával kiúsztak, egész éjjel dideregtek, azután menedéket kerestek üldözőik elől.

Minden rendes keresztény család elrejt egy-egy zsidót, mint olyant, aki az oroszok elől menekült, vagy mint messziről jött rokont. Mások háztartási alkalmazottként vannak bejelentve, hamis papírokkal. A nőket könnyebb elrejteni, mint a férfiakat. A pince, a padlás, vagy a lakások rejtekén majdnem minden házban van bújkáló. Az ilyen minden csengetéskor megremeg, hiszen oly gyakoriak a házkutatások: hátha érte jöttek, talán őt keresik. Behúzódik a lakás zugába, valamelyik szekrénybe a ruhák közé, a rökamié fiókjába. Szerencséje van annak, ki soványabb termetű. Örökös remegés az életük. Több tízezer ember bújkál így a fővárosban más néven, keresztény házban. Az egyik régi hírű szállodában több, mint félszázan húzódnak meg hamis papírokkal, álnéven. Egyik-másik főnyilas tud is erről. Sőt, éppen ők fedezik a rejtőzésüket. De nem emberszeretetből és nem ingyen. Egy-egy bújtatott, vagy így fedezett zsidó család heti 5000 P-t is szívesen fizet a nyilas védnöknek. Az egyik „testvér" ilyen természetű járandósága heti 60,000 P. Akik ezt a váltságdíjat meg tudják fizetni, azoknak semmi bajuk se történik. *De vannak nyilasok, akik pénz nélkül is elrejtenek egy-egy zsidót, hogy ezek annak idején majd igazolják őket.* Mert hátha mégse győznek a németek?! Hátha a nyilas propaganda minden erőlködése ellenére is elfoglalják az oroszok Budapestet?! — mit lehessen tudni?! A nyilasok közül néhány már írást is kér a maga zsidójától, amely szerint elrejtette és megmentette. Lesz is majd Budapesten az ilyen igazolványból olyan bőven, hogy annyi zsidó talán negyedszázad alatt sem élt a fővárosban, amennyit ezek szerint megmentettek, főként a véresebb antiszemiták! S a nagy fordulat után annyi liberális, filoszemita, zsidóbarát (volt nyilas) lesz egyszerre Budapesten, amennyi a liberalizmus fénykorában se volt!

Pest bevétele után minden nyilas, nemzeti szocialista, Imrédysta arról beszél, hogy hány zsidót mentett-rejtett, hogy mennyire elítélte a Sztójay—Szálasi-világ zsidóellenes borzalmait. Sok nyilas, zsidó származási okmánnyal akarja magát bebiztosítani. Már vicc is terem:

— Öt nyilas karszalagot adnak egy zsidó sárga csillagért!

Az egyházak vezetői tekintélyük teljes súlyával szállnak szembe a kormányzat brutális, minden emberséget felülmúló antiszemitizmusával, szadizmusával. Megmozdul a svéd, a svájci követség, az apostoli nunciatúra is. Szálasi külügyminisztere azonban, valami Kemény báró a zsidókérdésben senkivel, a külföldi tényezőkkel se hajlandó tárgyalni! A nyilasok, a zsidók után kutatva, egyik-másik követség épületébe, védett házába is betörnek.

A hidak felrobbantására egyre inkább készülődnek. Német katonai szakemberek rakják le az aknákat. A vastartókra, lécekre ekrazittöltényeket szerelnek fel. Egy november eleji szombat kora délutánján szörnyű kettős robbanás hallatszik a Margit-híd felől. Azt mondják, véletlenül, technikai szerelési hibából történt a szerencsétlenség, amelynek a híd pesti szárnya és többszáz emberélet, magyar

élet esett áldozatul. A „véletlenséget" és „technikai hibát" senki se hiszi el!

A németek tervbevették a közművek, a gáz-, víz- és elektromos művek felrobbantását és elpusztítását is!

*

Budapest, 1944. november. Az oroszok már csaknem Pest alatt vannak.

A Dunántúlra is áthatoltak. A parlamentet összehívják. Nagy munkára, a legfontosabb ügy elintézésére: nemzetvezető (nemzetveszejtő!) választására. Persze, hogy Szálasi lesz az. Ki is lehetne más? De ki is vállalná? És kit ismernének el a németek kívüle?

A Szálasi-kormány Szálasi nélküli bemutatkozásán a képviselők fele se jelenik meg a t. Házban. A közép, a bal- s jobbközépi rész majdnem teljesen üres. Sok képviselő régen már csak hírekért és trafikért jár be különben is a folyosóra, vagy az étterembe. A tanácskozóhelyeket és az üléstermet kerülve kerülik.

A Nemzeti Szövetség biztosítja a nemzetvezető-választás „sikerét". József főherceg, vagyis a 25 évvel ezelőtti Alcsuth József a felsőházban is szervezi a Nemzeti Szövetséget. (Elmeállapotának megfelelő politikai szerepre vállalkozott.)

A már kevésbbé tiszteltnek nevezhető Ház ülésén felolvassák a „volt kormányzó" kéziratát lemondásáról és azt a bejelentést, hogy az állam vezetését Szálasinak adja át. Senki se hiszi el, hogy a lemondás igaz, hogy Horthy aláírása a leiraton valódi. A felsőháznak szóló leiraton Lakatos miniszterelnök ellenjegyzése nem is szerepelt! Annak a látszatát akarják kelteni, hogy Szálasi nem is német terrorral került a kormányzás élére! — hogy Horthy önként vonta le október 15-i deklarációjának következményeit. Nincs ember, aki ezt elhigyje.

A nemzetvezető-választásról szóló törvényjavaslatot gyorsított eljárással „tárgyalják". Dehogyis tárgyalják! El kell fogadni! A jelenlevők közül senki sem ellenkezik. Ezeken az üléseken még kevesebb képviselő jelenik meg. A csaknem négyszáz képviselőből nyolcvan sem akar részt vállalni ebben a határozathozatalban.

Persze, hogy az új elnökű (Rátz Jenő) felsőház is elfogadja a javaslatot, Alcsuth József indítványára. Megtörténik a „választás". A Várban. Bizony ötven képviselő se kíváncsi arra. Pedig a teljes parlament kétharmadának jelen kellene lenni! (Máskor a félholt is megjelent egy, a Várban lejátszódó alkotmányos eseményen.) Az egyetlen pesti vicclap ezzel kapcsolatban így veti fel a kérdést:

„Csak harminc nemes tart Budára?"

Ezért, meg egy másik nagybetűs lécírásért („Fogózz Malvin, jön a kanyar!") be is tiltják, többet nem viccelhet. Pedig ha nem lenne annyira tragikus, de sok viccelni és nevetnivaló akadna mindezen! A „választás" „ünnepélyes" aktusára az utcáról terelik az embereket a Várba, hogy többen legyenek a filmfelvevőgép előtt.

Sietni kellett a nemzetvezető megválasztásával, mert az orosz már Vác, tehát észak felől is körülzárással fenyegeti Pestet. Azután a kormánynak és az egész díszes társaságnak sietnie kell nyugat felé, Sopronba.

*

A képviselőket felszólítják, jelentkezzenek azok, akik Sopronba „akarnak" menni, mert az országgyűlés oda költözik. A Ház tisztviselői bizalmasan figyelmeztetik azokat, akik a Nemzeti Szövetségbe felvételüket nem kérték, hogy iratkozzanak fel, ha nem is mennek a soproni útra, mert azt, aki nem jelentkezik, nyilvántartásba kiadják a németeknek, mint olyat, aki az oroszokat várja. A képviselők a csa-

ládjukat is magukkal vihetik — mondja a felhívás — és egy-egy ötvenkilós csomagot is hozhatnak magukkal a különvonaton. Néhány nap múlva lovaskocsi áll meg a képviselők bejelentett lakása előtt, rendőr kopogtat be hozzájuk:

— Tessék ideadni a soproni csomagokat, hogy a vasúthoz vigyük. A képviselő úr és családja pedig délután 4 órára legyen a pályaudvaron, mert két órával később indul a képviselőházi különvonat.

Egyelőre csak száznál valamivel többen utaznak Sopronba. Kétszáznál is többen „lemondtak" a soproni útról.

Az elmenők attól félnek, hogy a hozzájuk nem csatlakozott képviselők akciót kezdenek ellenük, mihelyt az oroszok Budapestet elfoglalják és a sopronival szemben új parlamentet hívnak össze, amely majd új kormányt választ.

Halljuk, hogy Debrecenben megalakult a magyar kormány Dálnoki Miklós Béla vezérezredes elnökletével. Mindnyájan reménykedni kezdünk. Az új világ előhangja ez.

*

A Nemzeti Szövetségbe be nem lépett képviselők névjegyzékét leadják a budapesti, de már Budára költözött hadtestparancsnokságnak, hogy azokat azonnal vonultassa be. Távolítsák el őket Budapestről.

December 1-én, másnap reggel 8 órára hiányosan kitöltött SAS behívót kézbesítenek nekünk. A Hadik-laktanyában kell jelentkeznünk! A nyomozó, a kémelhárító, a börtönkaszárnyában, amely a katonai politikai osztálynak a főhadiszállása. Valami készül ellenünk.

Behívót kapnak a 70—90—100%-os hadirokkant, vagy súlyos beteg, sőt a 60—70 éven felüli képviselők is; azok is, akik sohase voltak katonák. Száznyolcvanheten. Pontosan nyilvántartanak bennünket. Sorozó-bizottság fogadja a behívottakat. Mérce alá állítják azt is, aki még sohase volt

katona, ha 60 éven felüli is. A mérés után kihirdetik, hogy: „alkalmas". Be kell vonulnia azonnal. Mindenképpen túl van a katonaköteles koron, de ez se számít. Ha képviselő, vonuljon be! Féllábú, félkezű, félszemű, vagy járni alig tudó súlyos beteg, de ha képviselő: „kisegítő szolgálatra alkalmas". A kisvilágháború kiöregedett s érdemes katonáinak azonnal be kell vonulni. Két nappal ezelőtt súlyos orrműtéten estem át és a szívem is rossz, de az orvos megsúgja:

— Önök közül senkit se szabad alkalmatlannak nyilvánítanom. Az a parancsunk, hogy minden német- és nyilasellenes képviselőt be kell vonultatnunk!

Ahhoz a képviselőhöz, aki ágyban fekszik, orvost küldenek, mégpedig kettőt, egy nyilas bizalmi kíséretében annak megállapítására, hogy valóban komoly beteg-e. Amennyiben közvetlen életveszély nélkül szállítható: hordágyon azonnal katonai kórházba vitetik. Megkapjuk rögtön a „beosztásunkat" és a nyilt parancsot az utazásra. Az az egyik dunántúli parancsnoksághoz irányít, hogy azonnal a küzdő csapatokhoz kerüljünk. Negyvennyolc órán belül el kell hagynunk Budapestet. Ha nem tesszük, katonaszökevényeknek minősülünk és természetesen — felkoncolnak! A 66 éves képviselő-újoncot sáncmunkára osztják be. Egy másik 59 éves, most besorozott képviselőtől azt kérdezik:

— Milyen fegyvernemnél akar szolgálni?

— Kérd magad az egyszemélyes torpedósokhoz, ott sokáig tart a kiképzés — súgom neki.

Zavarában bemondja. Nagy a derültség még a sorozóbizottság nyilasai között is.

Egy másik, ugyancsak közel 60 éves „újonc" képviselőtársamnak, aki földszerző hajlamáról közismert, hangosan azt mondom:

— No druszám, most szerezhetsz néhány hold földet!

— Hogy-hogy? — kérdi.

— Kilősz két-három ellenséges páncélost!

Mindegyikért öt hold föld jár, hirdették falragaszon! Ismét nagy a derültség. Szándékosan csinálom ezt a nevetséges hangulatot, hogy lássák, nem ijedünk meg. Egy százados, aki jól ismerte politikai multamat, a fülembe súgja:

— Kérd a beosztásodat Siófokra!

Így teszek. A vasútnál másnap érdeklődöm, hogy mikor indul vonat Siófokra. Szinte kinevetnek.

— Oda már nem megy kérem, ott már az oroszok vannak!

Most már megértem a tanácsot. Nem megyek sehová. Nem vonulok be. Sokan nem vonulnak be. Katonaszökevények lettünk! A honvédelmi törvény szerint a katonai szolgálatot teljesítő képviselő, a parlament üléseinek tartamára, szabadságolandó! Ha esetleg elfognak, ezzel védekezünk majd. A Ház Pesten maradt, velünk érző tisztviselői ellátnak ilyen tartalmú igazolásfélével. Néhányszor még felszólítanak bennünket a soproni utazásra. Meg is ígérjük, de nem megyünk.

Szinte naponként újabb és újabb falragaszok jelennek meg és bevonulásra köteleznek mindenkit. Kék vagy piros nagybetűs felírás kerül rá. Rövid, de értelmes:

„Nem megyünk!"

Mi se megyünk! És másféle falragaszok is jelennek meg. Látja azokat is mindenki:

„Halál a nyilasokra!" „Pusztuljanak a németek!"

Az ellenállási mozgalom egyre erősebb. A szeptember 20-i parlamenti szereplésem után velem is felvették az érintkezést. Ennek a csoportnak a kezdeményezését azonban, tekintve, hogy tagjai régebben nyilasok voltak, nem tarthatom komolynak. Később, október második felében a Pannonia kártyaszobájában, ahol a katonaszökevények meghúzódtak,

megismerkedem Nagy Jenő ezredessel. Többszöri beszélgetés után közelebb kerülünk egymáshoz. Hirtelen elmarad. Hiába várjuk. Nem jön többé. Több tiszttársával együtt hadbíróság, vagy inkább: vésztörvényszék elé állítják és sietve kivégzik őket!

Ugyanitt, a Pannonia-kávéház külső termében fantasztikus, az indiánokéhoz hasonlító harci öltözékben, vállán átvetett hosszú töltényhevederrel, derékszíjában hatalmas pisztolyokkal Prónay Pál szervezi különítményét. Aki teheti, távol marad tőle. Nem normális ember. Már régen nem az!

A Pannonia forgalmas találkozóhely. Néha mozdulni se lehet benne. Egyszer a nagyváradi, másszor a szabolcsi menekültek találkoznak itt tanácskozásra.

Azt a kérdést vitatják egyre, hogy tovább menjenek-e Dunántúlra, Pesten maradjanak-e, vagy Budára költözzenek? A legtöbben nem hajlandók Pestről kimozdulni. Aki önként Dunántúlra megy, az azonosítja magát a nyilasokkal, annak oka van a menekülésre — állapítja meg a közhangulat. A nyilasok viszont ki akarják üríteni Pestet. A minisztériumok tisztviselőinek, alkalmazottainak légióját kényszerítik Dunántúlra. Nehéz az útról lemaradni. De veszedelmes is közhivatalnoknak!

Láttam kefelevonatban azt a hatalmas falragaszt, amely elrendeli minden 16 és 60 év közötti pesti férfi átköltöztetését a Duna jobboldalára. Szerencsére ezt a rendeletet nem hirdették ki. Így is többszázezer, közel félmillió embert hurcolnak Dunántúlra, vagy Németországba. Kényszerítik az egyetemi hallgatókat és egyetemi tanárokat is. Valóságos népvándorlás hömpölyög Nyugat-Magyarország felé. Ott már egy talpalatni szálláshely sincs, egy-egy parasztszobában négy-öt család húzódik meg. Közülük, aki teheti, siet vissza Pestre. Az elvitt holminak már a felét se hozza vissza.

Irány Dunántúl! — adja ki parancsát a kormány, ezt zengik a nyilasok jelszóként. Az oroszok átkeltek a Dunán. Pécs, Kaposvár felszabadult. Egyre nagyobb magyar csapattestek állnak át az oroszokhoz. Csepel alá is megérkezik a vörös hadsereg. Elnémul a lakihegyi nagyadó. A németek robbantják fel. Egyre erősebben, tisztábban hallatszik az ágyúdörgés a város nappali zajában is. Már Vecsés, Üllő is elesett. Pest elővárosaiban harcolnak. Átszállójeggyel lehet a „harctérre" menni! Az orosz repülők azonban továbbra is kímélik Pestet!

— Vonuljon be mindenki! Harcoljon minden férfi! — ordítják a falragaszok. De a nyilasok géppisztollyal sétálnak az utcán, így járnak a kávéházba is és eszük ágában sincs a harctérre menni. Rájuk itt szükség van, hogy felül ne kerekedhessenek a „hazaárulók". Szeretik Pestet, mert itt lehet a legtöbbet rabolni és az ilyen pénzből dőzsölni! Szekérre, tehergépkocsira raknak mindent és Dunántúlra viszik. Kinyitják a zsidó üzleteket, azok értékes anyagát leltározatlanul kocsira rakják. Elviszik a Nemzeti Bank aranyállományát is. Egy Napoleon-arannyal telt láda kézenközön eltűnik. Elhordják a képtárak kincseit.

A zsidókat pedig továbbra is hajtják, űzik, de méginkább rabolják és gyilkolják őket. Reggelenként a város legkülönbözőbb részeit, a Belváros kellős középpontját, az Apponyi-teret is a meggyilkoltak hullái éktelenítik.

A még nyitva hagyott üzletekben úgyszólván semmi se kapható. A kereskedők csak legjobb ismerőseik részére árulnak. Elrejtik, tartalékolják az árut, hogy később, sokkal magasabb áron adhassák el.

A háziasszonyok élelmiszert gyűjtenek arra az esetre, ha a gyűrű Budapest körül bezárul. Csak feketén lehet már vásárolni. Így is keveset. Ezekben a napokban igen sok kereskedő vizsgázott le csúnyán. — Semmijük sincs! — S amikor néhány hét múlva akna vág az ilyen raktárba s az

ostrom utáni első órák káoszában az utca megrohanja az üzleteket: előkerül minden. Konzervhegyeket, több vagon almát és palackozott bort találnak. Karácsonyra egy szem cukrot, csokoládét, mogyorót, mandulát se lehetett kapni, Pest felszabadítása után egy-egy nagyobb raktárból szekérszámra hordják ki a csokoládét, krumplicukor-tömböket, térdig járnak a mogyoróban, mandulában, zsákszámra kerül elő a rengeteg áru, amelyből semmi se volt — az ostrom előtt.

A nyilasok valóságos hajtóvadászatot rendeznek egy-egy zsidó után. Razziázzák a városnegyedeket és a házakat. Jaj annak, akit megtalálnak. A házkutatásokat nem rendőrök, hanem nyilas suhancok, nyilas banditák hajtják végre. A magyar rendőr legtöbbje itt is remekül viselkedik. Ha teheti, figyelmezteti az itt-ott feltűnő sárgacsillagost, hogy vigyázzon. Megsúgja, hogy hol van, hol lesz a razzia.

Rendőr, igazi magyar rendőr nem jelent fel bújkáló zsidót! Sőt! Menti, ha lehet. Emberek — magyarok!

*

Zsidó fiúk nyilas formaruhát szereznek, Árpád-sávos szalagot kötnek a karjukra, így mennek a gettóba, kihozzák onnan a családjukat, hamis papírokkal megszöktetik őket esetleg a Dunántúlra is. Van zsidó, aki őskeresztény álnéven a Gestapónál jelentkezik szolgálattételre csak azért, hogy annak terveit előre megtudhassa.

A németek és a nyilasok egyre nyugtalanabbul érzik magukat. Nem csak az oroszok miatt. Korán esteledik. A sötétedő órákban itt is, ott is robbanás hallatszik. A föld alá kényszerített Magyarország, a felszabadítók mozgalma, a szocialista és kommunista akció megindul. A Semmelweis-utca legelején felrobban egy német katonai teherkocsi. A Kossuth Lajos-utca kellős közepén megnyílt nyilas könyvkereskedésben ugyancsak az egészen korai esti órákban kézi-

bombák robbannak. Napokig vérfoltos a környéke. Nem csak a Belvárosban, hanem a Rákóczi-úton, a többi forgalmas részeken, sőt a külvárosokban is napirenden van az ilyesmi. Hihetetlenül bátrak, merészek a földalattiak. Akit véletlenül elfognak — ez nagyon ritka eset, mert amazok roppant ügyesek, — valóban rögtön felkoncolják. Amilyen hősök a merénylők, olyan gyávák a nyilasok. Ők csak védtelen emberekkel, csak a zsidókkal szemben hősködnek, amikoris többen vannak!

Ha az ellenállási mozgalom hívei, a baloldaliak és szovjetbarátok csak valamivel is többen lettek volna, akkor Szálasiék terroruralmára és Pest ostromára nem került volna sor. Az ellenállási mozgalom igazolványos tagjainak száma csak az oroszok bejövetele, a német-nyilas uralom letörése után ugrik oly magasra. Igen sok nyilas és németszolga hirtelen, máról-holnapra felfedezte magában a baloldalit, a kommunistát, mihelyt látta, hogy mindennek vége. Egyszerre elfelejtette nyilas multját és olyan baloldali, annyira szovjetbarát lett, amennyire meggyőződéses híve néhány héttel előbb a náci-német-nyilas világnak volt! Sokan, akik gomblyukukban a „V" betűt — Viktória, vagy a nyilasjelvényt hordták, az ostrom után a kalapácsos embert, vagy a piros szovjetcsillagot tűzik fel. Mert számukra egyszerre ez a politikai divat, illetve a politikai meggyőződés.

*

A nyilas fővezérek teljesen eltűnnek Pestről. Már csak a kisebbek maradnak itt, vagy olyanok, akiknek külön gépkocsi, esetleg repülőgép áll rendelkezésükre, ha a szökésük már nagyon tanácsos lesz. Nem láthatók a nyilas képviselők, főszerkesztők, közírók. Különvonat vitte őket Sopron felé november végén. Viszont egyre több a szökött katona, aki önállósította magát és részéről beszüntette a háborút. Sok tiszt nyiltan kijelenti, hogy nem megy tovább innen, lesz,

ami lesz, bevárja az oroszokat. A civilruhákat készenlétbe helyezik. Buda zsúfolódik.

Az orosz gyűrű, lassan ugyan, de terv szerint, pontos kiszámítással zárul Budapest körül. Most látjuk igazán, hogy milyen nagyszerűen szorítja a németeket az orosz hadvezetés. A fővárost szemmelláthatólag kímélik még mindig. Elvitathatatlan tény, nem az ellenség teszi tönkre Budapestet, hanem azok, akik „védik". Csak „védőinktől" tudnánk már megszabadulni!

— Jön a balkáni német hadsereg — hirdetik újból a nyilasok. — Körülveszik és összeroppantják majd az orosz gyűrűt! — A balkáni német hadsereg, amelyet már augusztustól várnak és hónapok óta ámítják vele a magyar közönséget, ugyanúgy elmarad, mint a már szeptemberben megígért többi német segítség.

Szöllősi miniszterelnökhelyettes, az első patikusminiszter, talán maga se hiszi, amit mond:

— Karácsonyra talán már minden magyar menekült visszatérhet otthonába. A németek végeznek addigra a Magyarországba betört ellenséggel!

*

Budapest, 1944. Karácsony hete. A német katonai tehergépkocsik, katonai járóművek és hadieszközök száma egyre jobban csökken Budapest utcáin. Tudjuk, hogy ez mit jelent. A németek kezdenek elkészülni a város kiürítésével. Német katonából, harci eszközből és hadianyagból csak annyi marad itt, amennyi az ostromlás céljából szükséges. Csak amennyi ahhoz kell, hogy a vörös hadsereget a német határokig való gyors előretörésben hátráltassák.

A magyar rádiót (ki tudja, honnan történik a leadás) már lehetetlen hallgatni. Recseg, ropog, zörög, hiányos — zavaros a vétel. Az utcákon a pestvidéki menekültek raj-

zanak. A kiürített házakba a németek szállásolják be magukat a környéken is. Percek alatt kirabolnak mindent.

Már Csepel is az oroszoké. Lövik a bécsi országutat és a vasútvonalat. Nagyszerű lendülettel áttörnek a Dunán. Buda külső határába érnek délen és északon is. Megakadályozhatatlanul szűkítik a kört.

Pestet ágyúval, repülőgéppel továbbra se támadják még. Pedig tehetnék. Hiszen a környező hegyekről már beláthatnak a város belsejébe. Mégis: majd-minden nap több belövés történik. A nyilasok azt mondják: orosz belövések. De tekintve, hogy a gránátok főként a gettóban (néhány hete Pesten is van gettó) robbannak, inkább hihetjük, hogy német lövedékek azok!

*

Talán egy családban sincs együtt mindenki. Vagy az apa, a férj, vagy a fiú hiányzik a családi tűzhely mellől. A ligetek, kertek, parkok fenyőfáit kivágják, úton-útfélen árulják. Akinek az idén itt karácsonyfája lesz, az lopott, orozott karácsonyfával ünnepel. A kenyér elfogy, hús nincs. Már a közvetlen környékről se lehet élelmiszert beszállítani. Kelvirág akad még, de az is drágán. Az asszonyok egész nap a várost járják, hogy az ünnepekre valamit vásároljanak. A közlekedés már életveszélyes. Rohannak a katonai kocsik, lövedékek csapnak be és mégis fürtökben lógnak az emberek a villamosról és a tömeg állandóan hömpölyög az utcán. Egy katonai gépkocsiról akna hullik le, másszor egy katona derékszíjáról kézigránát esik le — robban. Az utcákon barrikádokat emelnek, felszedik a kövezetet, torlaszt rakatnak belőle, árkokat ásatnak, útzáró cementgúlákat építenek. Csakugyan Sztalingrádot akarnak csinálni Budapestből?! A Dunapart mindkét oldalán géppuska-betonfészkek készülnek, a budai partoldalt álcázzák. A hidak felrobbantására minden elkészült, egy gombnyomás és Petset elszakítják Budától. A babkávét, teát mindenkinek be kell szolgáltatni, a „fölös" élelmiszert is. Felkoncolás terhe alatt. De mindezt nem a betegek és a sebesültek kapják, hanem a nyilasok dúskálnak benne.

*

Vasárnap, karácsony este. Korán lefekszünk. Közvetlen éjfél után többször hatalmas robbanás a város közepetáján. Lerohanunk az óvóhelyre. Ezt tesszük naponta gyakran hetek, hónapok óta. Azt mondják, Buda nagy részébe már behatoltak az oroszok. Telefonon hívjuk Hűvösvölgy, Zugliget környékét. A távbeszélőn ismerőseink, rokonaink mondják, hogy valóban ott vannak, voltak a házukban is és nincs semmi baj. Hihetetlen! A front másik, „ellenséges" oldalával még egy-két napig lehet telefonon beszélni.

Hátha a gyors szovjet előnyomulás következtében nem is lesz többhetes harc Budapestért, hátha a „védőknek" az utolsó percben megjön az eszük, mégis föladják a meddő, az amúgyis kilátástalan harcot.

Az oroszok által felszabadított budaiaktól az említett telefonbeszélgetések során halljuk, hogy az oroszok parlamentereket küldtek és tisztességes kapitulációra szólítják fel Budapest „védelmének" vezetőit. A megadási feltételek szerint a magyar katonákat kihallgatásuk után szabadon engednék és a városnak élelmiszert juttatnának. A fehér zászlóval közeledő orosz parlamentereket azonban megtámadják és lelövik. Mindent feltételezünk a németekről és a nyilasokról, ezt mégse akarjuk elhinni. Hiszen ilyen még az ókorban se történt. De az angol rádió is közli ezt a vérlázító becstelenséget.

A Budára betört oroszokkal a „védők" megkísérlik felvenni a harcot. Összeszedik a házak férfilakóit, a 12—15 éves gyermekeket is, puskát és kézigránátot nyomnak a kezükbe és zavaró rohamra hajtják őket. Őrültség! Gazság!

De a géppisztolyos nyilasok nem harcolnak, a várost raziázzák, zsidókat keresnek!

Karácsony első napjának reggelére, hétfőre a gyűrű bezárul, összekovácsolódik Budapest körül. A parlamenterek legyilkolása után Magyarország székesfővárosának sorsát megpecsételték. Romhalmazzá kell lennie! — így akarják a németek és ebben kiszolgálják a nyilasok.

*

1944. utolsó hete. Karácsony első napjától nem jár villamos. Az orosz repülők bombái és a külvárosi részekre egyre sűrűbben hulló aknák megrongálják a vezetékeket, a síneket. A személyzetet senki nem kényszerítheti az egyre veszedelmesebb útra. A légitámadások állandósulnak. Kisriadó, nagyriadó, zavarórepülés jelzés már nincs. Ha gépzúgást hallunk, rohanunk a pincébe, vagy legalább a kapuk alá. Légelhárítás semmi. Gépágyú „boforc" nincs. Elvitték nyugatra, itten egyet-kettőt hagytak mindössze. Vadászgép se védi Pestet, az Németországnak kell.

El vagyunk zárva a külvilágtól. A villanyvilágítás is egyre szaggatottabb. Gáz nincs. A város költözködik a föld alá. Az óvóhelyeken, a pincékben megkezdődik a zsibongás, a civódás, a veszekedés. Előbb csak a helyekért. Azután mindenért. Ingerültek és veszekednek az emberek. A nyilasok egyelőre még a pincékben is hangosak, de napról-napra jobban halkul a szavuk, majd elnémulnak, végül alig látni őket, szeretnének teljesen eltűnni. Újság karácsony óta nincsen.

Szilveszter-estét már majdnem mindenki az óvóhelyen tölti.

Csak egy-két percre mehetünk fel a napvilágra ezután. Minden pillanatban jöhet orosz repülő, robbanhat akna, sivíthat ágyúlövedék.

*

1945. január első hete. Budapest teljes egészében ostrom alatt áll. A bombák és aknák szünet nélkül hullanak. Egyre beljebb a városban. Pontosan céloznak, kiszámítva dolgoznak. A németek szívósan védekeznek. Csak nehéz harc után adnak fel minden lépésnyi területet. Egyre hátrálniok kell a Dunapart felé. Az oroszok feleslegesen, céltalanul egyetlen emberüket se veszélyeztetik.

— Székesfehérvár felől jön a német felmentő sereg — száll hirtelen a hír óvóhelyről óvóhelyre, pincéről pincére. Lehet, hogy történtek ilyen próbálkozások, de eredménytelenek maradtak. Este hatalmas tüzek fénye világít a város minden részéről. A gyalogjárókon bokán felül ér az üvegcserép. Az utcákon sok a sebesült és a halott. A sebesülteket a földszinti helyiségekben helyezik el és amennyire a körülmények engedik, be is kötözik. A halottakat a tereken hantolják el, néha azonban napokig az utcán maradnak.

A vízcsap csak csepeg. A tüzeket senki sem oltja. A kávéházakba, utcai éttermekbe lovakat kötöttek be a németek. Az utcákon mindenütt fagyott lódögök. A tüzek fényénél este, vagy nappal az aknazáporban is tömegesen boncolják a lódögöket, vágják a húsát. Ez a főétel ezekben a napokban Budapesten.

A város kellős közepén, a Pannonia-szállóban, illetve annak óvóhelyén „lakunk". Minden talpalatnyi hely foglalt. Ágy, díván, nyugszék, csomag, bőrönd mindenütt. Szinte naponként van sebesültünk vagy halottunk. A halottakat az étterem helyiségében tartják, amíg hozzátartozójuk megtalálja őket.

Közel van az Astoria, a németek főhadiszállása, ezért a környék különösen sok bombát, aknát kap. Január 3-án egy percig se szünetel a bombázás és az aknázás. A Pannonia-szálló mellett a Márkus-Parkszínház faépülete és az egyetem bölcsészeti karának kertje tömve van benzines hordóval. Délután ½2 óra körül egyszerre nyolc, tíz, tizenöt

gránát csap a Pannonia mellé és az épületre. Leomlik a lépcsőház. Négy halott, több sebesült. A benzines hordók egymás után robbannak. Több a levegőbe repül. Lánguk betódul az óvóhelyre, amelynek ablakait, szellőztetőnyílásait betörte a légnyomás. Kigyúl a ház. Bomba- és aknazáporban rohanunk az utcára. A szomszédos udvarokon húzzuk meg magunkat. Óvóhelyre nem engednek be, hiszen mind zsúfolt. A központi fűtés kazánjából kézről-kézre adjuk a vizesvedreket a negyedik emelet fölötti padlásig. A nők segítenek és hallatlan erőfeszítésükkel sikerül a tüzet lokalizálni.

Éjjelenként rövid ideig szünetel a bombázás. Ilyenkor a barátok, jóismerősök felkeresik egymást a pincében. Megosztjuk egymással, amink van. Pincénkben több mint háromszáz ember van. Magyar, román (a pesti román diplomáciai kar rendőri felügyelet alatt álló része), civil, rendőr, katona, nemzetőr, keresztény, zsidó, mágnás, dzsentri, polgár, munkás él együtt, de itt (talán ez az egyetlen ilyen óvóhely Budapesten) szinte hangos szó sem esik, veszekedés nincs. Kímélik és szeretik, de meg is ismerik egymást az emberek. Ami a szálló berendezéséből lehordható volt, az minden a pincében van. Az óvóhely egy része azelőtt szenespince volt. Minden család egy-egy elkerített részt rendez be magának és azt „szépíti". Ha valakit keresnek, így irányítják:

— Tessék a Bujdosó-ólba, vagy tessék a Balassa-ólba menni.

Valóban olyanok ezek a deszkapalánkos „lakosztályok", mint a békebeli tavaszi tenyészállatvásár egy-egy disznó-, ökör-, tehén-, vagy birkaólja. Ismeretlen emberek életreszóló jóbarátságot kötnek itt.

*

Egy olyan nyilas csoport, amely nem tudja, hogy a másik nyilastársaság főemberei 60—70 zsidót bújtatnak itt (jó pénzért), razziát tart. Az érdekeltek remegnek. Előfordulhat, hogy kifogástalan papírjaik ellenére is felfedezik őket. Ez halálukat jelentené. A razziázókat kis idő múlva viszont letartóztatja, elkísérteti az „érdekelt" nyilasok karhatalma. Fellélegzés. Nemsokára jó egyetértésben jön vissza a két nyilas csoport. Közben „megértették" egymást. „Csak" öt embert visznek el. Többé nem látjuk azokat. Nem szerepeltek a védnökök jegyzékén. Nem fizették a heti vérdíjat, tehát kiadták őket.

A személyzet egy része kora reggeltől késő estig a legnagyobb bombazáporban is a konyhában dolgozik. A reggeli feketét, a déli babot, vagy borsót főzik. Kenyér hetek óta nincsen. Mindenkinek elfogy a tartalékkészlete. Mosdani ritkán lehet. Hetekig se vetkezünk le. Pedig a szenespince szennye, a mécsesfüst, a dohos szag nem csak a ruhánkba, hanem a bőrünkbe is beveszi már magát. Barátomtól, aki a közelben lakik, naponta egy liter ivóvizet kapok. Ennél több örömet csak egy falat kenyér okozhatna.

*

Január második hete. Egyre közelebbről hallatszik a géppisztolyok csattogása is. Már a körútig értek az oroszok. A Belváros romokban. Nincsen ház, amelyet az aknák meg ne szaggattak volna, ép ablak messzi vidéken nincs. A németek egyenként szállingóznak, húzódnak vissza. Várva várjuk az ostrom végét. Szombat kora délutánján egy német tiszt jelenik meg a szálló óvóhelyén. Rövidesen rendelkezést kap a vezetőség: egy óra alatt költözzék ki az óvóhelyről mindenki. A németek lefoglalják az épületet.

„Kiköltözni!"

De hová és hogyan? Hol fogadnak be most ennyi embert? Hogyan jutunk el bárhova is ebben az akna-, bombazáporban? Hogyan szállítsuk el a holminkat? Mi lesz az eddig elrejtett zsidókkal? Kétségbeesett kapkodás az óvóhely minden zugában. Már egészen közel harcolnak, a legközelebbi utca egyik oldalán az oroszok vannak s hajlandók

lettek volna mégis a biztos sebesülésnek, esetleg a halálnak, de a legjobb esetben is a teljes hajléktalanságnak kitenni. Nem tudjuk, minek az ellenében sikerül a vezetőségnek kiharcolni, hogy a német parancsnokság eltekint a szálló igénybevételétől. De ezeknek az óráknak izgalmát és elkeseredését sohase felejtjük el.

A romhalmaz, amelyet azelőtt „Budapestnek, a Duna királynőjének" neveztek, egyre jobban nő.

Az oroszok feltartóztathatatlanul közelednek. Egy-egy csendesebb percben az aknázás és a bombazápor ritka szünetében kiáltásaikat is hallani véljük. Az aknák kilövése egyre közelebbről csattan s azok állandóan a közelünkben robbannak. Az épület állandóan remeg. A géppisztolyok záporosan porolják a falakat. A németek a pincékből és a pincékben harcolnak. Egy-egy gépágyújuk állandóan az utcák torkolatánál ugat. De egyre kevesebb. A Kálvin-tér már az oroszok kezében van.

*

Január harmadik hete. Január 17. A vasárnapi óvóhelyistentiszteleten az imádság hangját és az éneket elnyomja már a harci zaj.

Csak mégegyszer kimehessünk az utcára! Vajjon simogatja-e valaha még napsugár és szellő az arcunkat; verdes-e majd az eső újra? Békéért és nyugalomért sóvárog mindenki. Lesz-e menekvés és kegyelem számunkra?

Kedden este a szomszéd házból áttörik óvóhelyünk vészkijáratát. Annak a háznak az eleje másik utcára nyílik, túlsó oldalán oroszok vannak. Talán csak percek, vagy félórák kérdése, amíg átvonul pincénken a harc. Szállásunk közel van az áttört vészkijárathoz. Orvost kérnek. A sebesültek szörnyű jajgatása tölti be a mi házunkat is és a rémületet csak fokozza a felettünk tomboló harci zaj.

Éjszaka német katonák bújnak át a vészkijáráson. Nem

hagyjuk, hogy akár egy percig is a Pannoniában maradhassanak:

— Azonnal menjenek tovább, vagy adják le a fegyverüket!

Az azonnali továbbszökést választják, nem akarnak még fogságba esni. Azon csodálkozunk, hogy felszólításunknak engedelmeskednek. Most már nem olyan nagy legények. Azután magyar katonák jönnek.

— Ne menjetek tovább, rakjátok le a fegyvert, minek harcolnátok tovább? Hogy még jobban pusztuljon Budapest? Hogy még több magyar vér folyjon a németekért?

Leteszik a fegyvert, így várják a bekövetkezendőket.

Délben másfélórás pergőtűz zúdul a Pannoniára és annak környékére. Itt az orosz repülők már nem dolgoznak. Recseg, ropog, zeng, dübörög minden. Azután csaknem néma csend. Az óvóhelyen vagyunk. Az ajtótól néhány lépésnyire kézigránát robban. Füst áraszt el mindent. Ismét teljes csend. Hirtelen orosz kiáltás hangzik a vészkijárat felől.

Itt vannak az oroszok!

*

1945. január 17. Szerda, délután ½3 óra.

Egy kapitány és három közember. Géppisztoly a kezükben. Kézibomba nyele áll ki a zsebükből.

*

A fegyverüktől megvált katonákat összeterelik. Végigvizsgálják a ház minden zegét-zugát pincétől padlásig, hogy nem bujkál-e még német valahol?

Tovább húzódnak, hogy reggelre megrohamozzák az Astoriát.

A harci zaj még tombol. De már távolodik tőlünk. Repülőbomba, vagy akna nem rémít minket.

Mi lesz ezután?

És mikor szabadul fel Buda?

Hajnaltájban többszöri rettenetes erejű dörrenés hallatszik.

Úgy véljük, hogy a hidakat robbantották fel a németek.

1945. január 18.

A morfiumot, amelyet 1944. május 16-án hosszas könyörgés árán kaptam gyógyszerész barátomtól és amelyet azóta állandóan magunknál tartottunk, végre kitesszük zsebünkből.

*

Az óvóhelyről csak jóval később kerülhetünk fel. Egyenként szakad szét a nagy család. Megy mindenki oda, ahová tud. Ahol egy törtablakú, de többé-kevésbbé ép szobát talál. Mindegy, akármilyen legyen a „lakás" csak feljussunk a pincéből a napvilágra, a szabad levegőre!

*

Lassan megindul az élet. Új és különös. Más és nagyon nehéz élet. De élünk! Gáz, villany, víz nincs. Még hónapok múlva se lesz. Bab és borsó most már a kizárólagos táplálékunk. De élünk! Vagyunk!

Sztalingrád lett Budapestből! Üszök, rom minden. Hetekig egyebet se teszünk, csak a romokat takarítjuk, azok alatt holminkat keressük, a szemetet hordjuk. Piszkosak, sápadtak, gyengék vagyunk. De élünk!

Kenyér nincs. Csak hetek múlva kerül elő az első kiló liszt 160 pengőért. Ehhez hasonló az ára más ennivalónak is. De senki se gondol arra, hogy miből él holnap, hogyan lesz pénze a holnaputánra. Vesz egy darab kenyeret.

Örülünk minden egyes ismerősnek, akivel találkozunk. A férfiakat nehéz megismerni az ostrom alatt sarjadt szakálltól. Most valóban bő a ruhája mindenkinek. A nők nadrágban járnak. Vajjon honnan szereztek annyi férfinadrágot?

Február közepetáján végre felszabadul Buda is.

Még erősebb mozgásba lendül az élet. A pesti utcák lassan egy távolkeleti város kirakó utcai zsibvásárához hasonlítanak már.

*

Március végén egy fiatalember kopog be hozzám. Munkácsi zsidó fiú. Legfeljebb a nevéről ismertem otthon.

— Itt lakik? — kérdi.

— Itt — válaszolom.

— Csak ezt akartam tudni.

— Miért?

— Mert meggyilkolta a bátyámat.

Soha embert nem öltem. Gyilkos kézre senkit sem adtam. Nem értem, miért emeli ezt a vádat.

— A bátyám a cseh uralom alatt újságíró volt Munkácson.

Most már emlékszem a nevére. Bizony nem csak az újságíráshoz, de még a helyesíráshoz sem értett. Istenem, sok ilyen újságíró jár-kel a nagyvilágon. Nálunk akkoriban különösen sok. Több annál legfeljebb a pesti nyilas-világban élt.

— Na és? — kérdem tovább.

— A bátyám többször támadta önt a lapjában. Ön emiatt a cseh bíróságnál sajtópert indított ellene és így elítélték őt. Igaz, hogy ön bocsánatkéréssel és elégtételadással is megelégedett, nem kívánta megbüntetését. De mindegy! A bátyám annyira félt a magyaroktól, hogy 1938. november 10-ét nem várta be otthon — amikor szóba került, hogy Munkácsot Magyarországhoz csatolják, — Prágába szökött. Ott pedig 1941-ben a németek, mint zsidót agyonverték! Így maga a bátyám gyilkosa! Megesküdtem arra, hogy a bátyám miatt magán bosszút állok. Feljelentem és letartóztattatom!

Csak ámultam, bámultam a hallottakon.

Nemsokára meg is jártam emiatt a rendőrség épületét.

*

A hivatalok és a minisztériumok is szervezkednek, bár dolgozni még semmit se tudnak. A kormány Debrecenben van. Az újjáéledő pesti minisztériumokban a legfőbb gond most természetesen az, hogy melyik pártba iratkozzanak be. Melyik pártba kell belépni, hogy az új gazda meg legyen velük elégedve? Mert ez roppant fontos. Az egyik, minisztériumnak kinevezett helyen a nagyfejűek is éppen erről tanácskoznak, amikor bekopog hozzájuk a pártügyben főmegbizottként kiküldött alantasabb tisztviselő:

— Alázatos tisztelettel, méltóságos uraim, ha meg méltóztatnak engedni, azért bátorkodtam méltóságtokat felkeresni, hogy kegyeskedjenek megjelölni, melyik pártba kell belépnünk? Talán a Kisgazda Pártba? Hiszen minisztériumunk elsősorban a föld, a mezőgazdaság hivatala.

— Ezt még nem tudjuk megmondani — hangzik a méltóságosok válasza. — Attól függ, hogy milyen párti a kegyelmes úr. Úgy halljuk, kommunista. Ha a kegyelmes úr kommunista, mi is a Kommunista Pártba fogunk belépni...

*

Jól mondotta hazaérkezte után Rákosi Mátyás a pártgyűlésen, amikoris az egyik nagy gyár üzemi bizottságának elnöke büszkén, dícséretet várva bejelentette hogy a gyárban mindenkit beléptetett a Kommunista Pártba:

— Ennek igazán nem örülök. Sokkal szívesebben vettem volna, ha azt jelenti, hogy a munkások közül csak néhányan kommunisták, de a zöld világban is azok voltak!

*

Megindult tehát az új élet az új politikai síkon is.

*

Naplómnak új kötetét kezdem írni. Ezt zárnom kell.

B 31765

R. VOZÁRY ALADÁR

Így történt

NAPLÓM
1944. MÁRC. 19
1945. JAN. 18

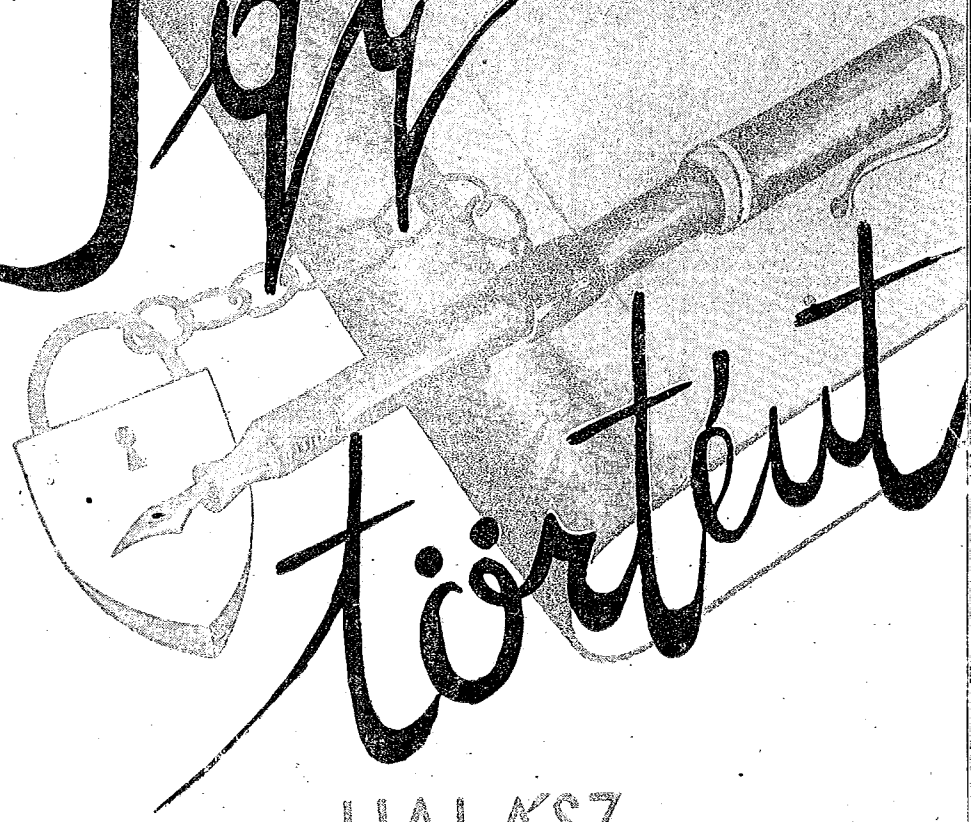

HALÁSZ